

ΟΜΗΡΟΣ

ΜΗΝΕΡΑΡΟΝ ΠΕΡΡΟΔΑΡΚΟΝ

ΤΟΥ

ΟΜΩΝΥΜΟΥ ΦΙΛΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ.

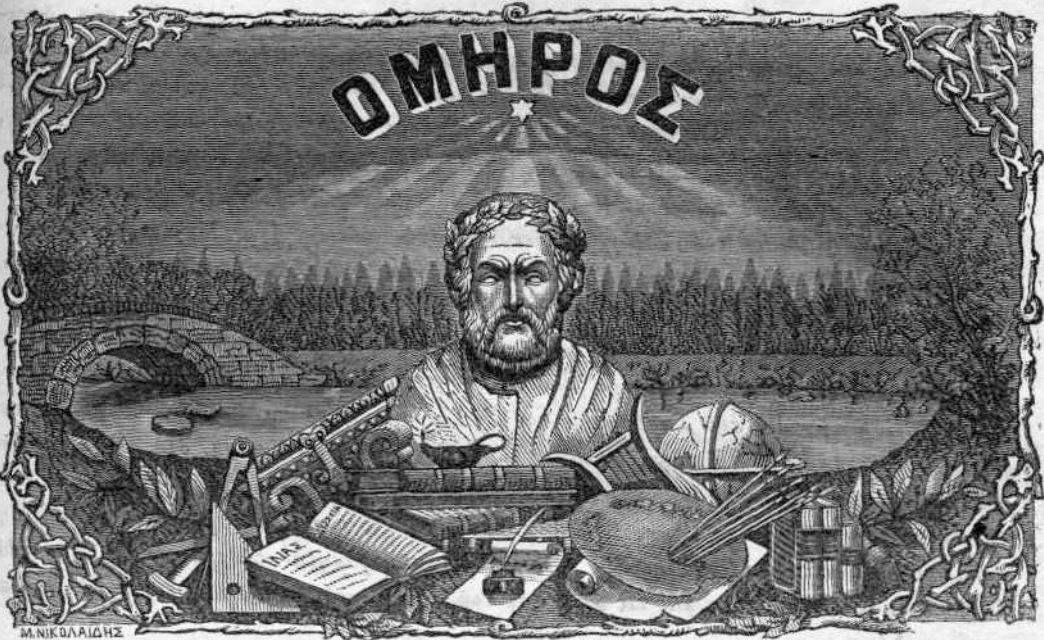

George Pangelides

ΕΝ ΣΜΥΡΝΗ,
ΤΥΠΟΣ Π. ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΥ.

1873.

ΕΝ ΣΜΥΡΝΗΙ, Έτος Α'. Φυλ. Α'.

Τοῖς Ἀναγνώσταις.

Περὶ τὸν θεωροῦντες τὰ προτάζωμεν πρόλογόν τινα τοῦ περιοδικοῦ τούτου τοῦ ἔλα τοῦ φιλεκαιδευτικοῦ Συλλόγου «Ὀμήρου» κατὰ μῆνα ἐκδιδομένου, ὡς ἤδη τοιοῦτου τινος ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ τέως Ἀναγνώστηριου «Σμύρνη» προτεταγμένου, καὶ τὰ ἐνδιατρίβωμεν διὰ μακρῶν εἰς τὰ περὶ τῆς πορείας καὶ τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ, περὶ ὧν ἐν τῇ προσκεδιδομένῃ ἐπὶ τούτῳ ἄγγελίᾳ τοῦ Συμβουλίου τοῦ Συλλόγου συμπερισληπτικῶς ἐγένετο λόγος, ἀρκούμεθα μόνον τὰ καταδείξωμεν τοῖς φιλομοῦσοις ἀναγνώσταις τὸ σημεῖον, ὅθεν ἀναχωροῦμεν, καὶ ἐκείτω πρὸς δ μετὰ ἤλων βαίνομεν. Ἡ Ἀνατολή, ἔρθα παρὰ τῷ φυσικῷ φωτὶ καὶ τὸ ἠερὸν τὸ πρῶτον ἐξέλαμψε καὶ ἐξεχέθη ἀρὰ τῆς οἰκουμένης, κατεδικάσθη σήμερον τὰ δέχεται αὐτὸ ἀλλαχόθεν. Εὐτυχῶς ἐν τῇ μέσῳ τῆς σκοτίας, ἥτις πολλαχού ἀκμή μᾶς καλύπτει, ἀρχίλουν τὰ ὑποφώσκουσιν αἰθρίας ἡμέραι. Ἀρχίζει τὰ φαίνεται ὀριστικὸς ὄργασμος, ἠθικῆς προόδου πρόδρομος, ἀνατροφῆς βελτίωσης, ἀξιόλογος γραμμάτων καλλιέργεια, συνεταιρισμοὶ σκοποὶ ἠθικοὶ καὶ ἐθνωρελεῖς ἐπιδιώκοιτες· αἱ εἰς διάφορα μέρη τῆς Ὀθωμανικῆς Ἀυτοκρατορίας ἐστάσεις Συλλόγων καὶ ἄλλων φιλεκαιδευτικῶν σωματείων, ὧν ὁ σκοπὸς εὖρος καὶ σπουδαῖος, πάντα ταῦτα εἰσὶν ἀκτῖνες πρόδρομοὶ φαινοῦ ἡλίου, προωρισμένου τὰ διασκέδαση τὰ ὀμιχλώδη νέφη τὰ μετὰ τὸ τέρατα τῶν νυκτῶν περὶ τῶν ὀρίζοντα συγχέεισ ἀπουέροντα.

Τοῦ πρὸς ἀναγέννησιν πνευματικῶν τε καὶ ἠθικοῦ τούτου ὄργασμοῦ οὐκ ἄμοιρος ὑπῆρξε καὶ ὁ ἡμέτερος Σύλλογος· τὰ ἀναλυόμενα ἐν αὐτῷ κατὰ τὰ ἐνόρτα ἐπὶ ἀνδρῶν ἀρμοδίων ἐπιστημονικὰ καὶ ἄλλα ζητήματα, οὐ μὴν ἄλλα καὶ αἱ τῶν Εὐρωπαϊκῶν φυλλιδίων σπουδαιότεραι καὶ ἀξιολογώτεραι πραγματεῖαι, αἵτινες ποτίζουσι τὸ διψῶν μάλιστα γνώσεις τοῦτο ἕδαφος, εἰσὶν ὅλα διοχετεύσεις ῥοαεῖ, τῶν ἐποίων ἡχῶ ἔσεται — σχετικῶς ἐννοεῖται — τὸ περιοδικὸν τοῦτο. Αἱ δυνάμεις ἡμῶν μεμετρημέναι, π.λὴν ἢ διάθεσις τοῦ νὰ ἐργασθῶμεν ὑπὲρ τῆς ἠθικῆς ἀναπλάσεως τῆς Ἀνατολικῆς εὐρυτέρα. Αὐτὸ ἦτον, εἶναι καὶ ἔσεται τὸ αἰώνιον ἡμῶν, ὄνειρον: νὰ θέσωμεν καὶ ἡμεῖς μικρὸν χάλιμα εἰς τὸ μέγα ἐγχειρόμενον ῥοερὸν οἰκοδόμημα.

Τελευτῶντες ὀφείλομεν νὰ διακοινώσωμεν τοῖς φίλοις ἀναγνώστασι μεταβολὴν τινα γενομένην ἐπὶ τοῦ σχήματος τῶν φυλλιδίων τοῦ περιοδικοῦ παρὰ τὰ δηλωθέντα ἐν τῇ προεκδοθείσῃ ἀγγελίᾳ τοῦ Συμβουλίου τοῦ Συλλόγου. Ἐντὶ φυλλιδίων ἐκ κέρτε τυπογραφικῶν φύλλων, 80 τοῦτ. σελίδων εἰς μέγα ὄγδοον, ἐνεκρίθη, διὰ τὸ κομψότερον καὶ ἀρμοδιότερον τοῦ ἔργου κατὰ τοὺς χαρακτῆρας τοῦ τύπου, νὰ σύγκληται ἐκ τεσσάρων τυπογραφικῶν φύλλων, 64 δηλ. σελίδων εἰς μικρὸν τέταρτον τῆς ὠρισθείσης συνδρομῆς μὴ μεταβαλλομένης. Διὰ τοὺς κυρίους συνδρομητὰς οὐδεμίαν ἐκ τούτων βλάβη ἔσεται, ἀλλὰ μάλιστα καὶ τις ὠφέλεια, τοῦ περιοδικοῦ περιλαμβάοντος ἤδη περισσοτέρων ἑλλήνων.

ΛΟΓΟΣ ΕΚΦΩΝΗΘΕΙΣ

ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΠΕΤΕΙΟΝ ΕΟΡΤΗΣ

ΤΟΥ ΕΝ ΣΜΥΡΝῃ ΦΙΛΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΟΜΗΡΟΥ.

ΤΗΟ Ι. ΠΡΩΤΟΔΙΚΟΥ.

Φιλόμεντοι Κύριοι,

Δεχθεὶς τὴν ἐντολὴν τοῦ συμβουλίου, ἵνα κατὰ τὴν εορτὴν τῆς ἀνακηρύξεως τῆς νέας ἐπωνυμίας τοῦ ἡμετέρου συλλόγου εἶπω τὸν νενομισμένον λόγον, δὲν εἶχον ἐπὶ πολὺ νὰ σκεφθῶ τί εἶναι πρέπον νὰ λάβω ὡς θέμα τοῦ λόγου μου ἐν τοιαύτῃ πανηγυρικῇ ἡμέρᾳ καὶ ἐνώπιον οὕτω ἐκλεκτῆς δημηγύρεως, ἥτις ἴσως περιμένει νὰ ἀκούσῃ παρ' ἐμοῦ καὶ τὴν προκαλέσασαν αἰτίαν τῆς μεταβολῆς τοῦ ὀνόματος τοῦ συλλόγου. Αὐτὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἀθανάτου ποιητοῦ ἐρμηνεύει καὶ τὴν αἰτίαν καὶ τὸν σκοπὸν. Ὁ Ὅμηρος τὸ πάλαι ἐπαίδευσεν τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικόν· καὶ ἡμεῖς διὰ τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος, τῆς ὁποίας θεμέλιον καὶ κορυφὴ εἶναι ὁ Ὅμηρος, πρέπει νὰ παιδευθῶμεν. ἐξ ἀνάγκης καὶ τὸ θέμα τοῦ λόγου μου πρέπει νὰ ᾖ ὀμηρικόν. θέλω λοιπὸν ὀμιλήσει σήμερον, ὅτε τελοῦμεν τὰ ὁμήρεια περὶ τῆς ἐπενεργείας τῶν ὀμηρικῶν ἐπῶν ἐπὶ τοῦ πνεύματος καὶ τῶν ἠθῶν τῶν ἀρχαίων.

Ἡ ποίησις, ὡς καὶ πᾶσα ἄλλη καλὴ τέχνη, κυρίαν πηγὴν ἔχουσα τὸ φανταστικόν, ἐκείνην τὴν δυνάμιν τῆς ψυχῆς, δι' ἧς πλάσσονται πάντες οἱ ἰδεώδεις τοῦ καλοῦ τύποι, παριστάνει διὰ λόγου τὰ τε πράγματα καὶ τὰ πρόσωπα ὅποιά τινα δύναται νὰ γείνωσι καὶ οὐχὶ ὅποια εἶναι καὶ γίνονται. Θεμέλιον λοιπὸν καὶ κρηπίς εἶναι τὸ πιθανόν, ὃ ἔστι τὸ πιστευτόν. Τοῦτο δὲ εἶναι ἡ καλούμενη ποιητικὴ ἀλήθεια, ἥτις ἐκτιθεμένη περὶ τὰ καθέκαστα προσηκόντως καὶ κατὰ τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων παράγει τὰ δαιμόνια ποιήματα, ἐκτραχηλιζομένη δὲ ἔξω τοῦ πιθανοῦ καὶ βαινουσα ἀχαλίνωτος εἰς τὸ πεδίον τοῦ παραδόξου καταντᾷ ἀφόρητος τερατολογία. Ἡ ποιητικὴ λοιπὸν ἀλήθεια διαφέρει τῆς ἱστορικῆς, διότι ὁ μὲν ποιητὴς ὁθενδήποτε λαβὼν ἀφορμὴν εἶναι κύριος νὰ διατάξῃ τὰ τῆς ὑποθέσεως, ὡς βούλεται, ὁ δὲ ἱστορικὸς θηρεύων τὴν ἐξ ἀντικειμένου ἀλήθειαν ἀφηγεῖται τὰ γεγονότα ὅποια εἶναι ἐν χρονικῇ σειρᾷ καὶ ἐξ ὠρισμένων προσυμβαινόντων αἰτίων· οὐδὲν ἄρα οὔτε καλὸν οὔτε κακὸν δύναται νὰ παραλείψῃ ἢ νὰ μεταπλάσῃ χωρὶς νὰ γείνη καὶ παραχαράκτης τῆς ἀληθείας. Διὰ ταῦτα ἡ μὲν ἱστορία κύριον μόνον σκοπὸν ἔχουσα τὸ διδάσκειν ἀποβλέπει μόνον τοὺς ὀλίγους καὶ τοὺς σοφοὺς, ἡ δὲ ποίησις διώκουσα ἀμφοτέρω καὶ τὸ τέρπειν καὶ τὸ διδάσκειν ἀφορᾷ σύμπαντας:

aut prodesse volunt aut delectare poëtae
aut simul et jucunda et idonea dicere vitæ.

Horat. de arte poetica

οὐδείς δὲ ἄλλος ἐν τῷ κόσμῳ ποιητὴς ἠδυνήθη νὰ ποιήσῃ κατὰ τὴν προεκτεθεισάν τῆς ποιήσεως φύσιν φυσικώτερα καὶ ἀληθέστερα ποιήματα ὡς ὁ Ὀμηρος καὶ διὰ τοῦτο ἐπὶ πολλοὺς καὶ μακροὺς αἰῶνας ἕτερψεν ἅμα καὶ ἐδίδαξεν τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ ἔθνος. ὁ κόσμος μάλιστα, τὸν ὁποῖον ὁ Ὀμηρος ἐδημιούργησε, κεῖται ἀκριβῶς ἐν τῷ χώρῳ τῆς πιθανότητος· ἡ ἠρωϊκὴ ἐποχὴ κεῖται, ὡς γνωστόν, ἐν τῷ μεταίχμιῳ τοῦ πρώην μυθώδους καὶ φανταστοῦ καὶ τοῦ ὕστερον ἱστορικοῦ κόσμου, ὡστε οὔτε ὄλως μυθώδης εἶναι οὔτε πάλιν ἱστορικὴ, ἀλλὰ πιθανή. ἐνταῦθα δὲ κεῖται τὸ μυστήριον τοῦ ὀμηρικοῦ μεγαλείου. Ἄφ' οὗ τὰ ὀμηρικὰ ἔπη διὰ τῶν αἰοιδῶν καὶ ῥαψωδῶν ἀδόμενα κατὰ τὰς ἑορτὰς καὶ ἐθνικὰς πανηγύρεις διεδόθησαν πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος μετὰ θάμβους ἐνεῖθε σύμπαν τὸ ἑλληνικὸν τὴν ἑαυτοῦ εἰκόνα ἐπὶ τὸ θαυμαστότερον μὲν καὶ ἰδανικώτερον μεγαλογραφημένην, ἀλλὰ καὶ μετὰ τσαούτης ὁμοιότητος καὶ δαιμονίου μεγαλοφυΐας, ὡστε ἐμαγεύθη τὸ ἄλλως εὐφάνταστον καὶ ποιητικὸν ἔθνος. ἀφ' ἐνός μὲν ἐμεγαλοφρόνησε διὰ τοιοῦτους ἐνδόξους προπάτορας, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἐλάτρευσε τὸν ποιητὴν. ἐντεῦθεν αἱ μεγαλείτεροι καὶ ἐπιστημότεροι τῶν ἑλληνικῶν πόλεων ἤρχισαν νὰ ἐρίζωσι πρὸς ἀλλήλας ἀντιποιοῦμεναι τὴν τιμὴν τῆς πατρίδος τοῦ Ὀμήρου, ἡ Σμύρνη, ἡ Κύμη, ἡ Χίος, ἡ Κολοφῶν, ἡ Πύλος, τὸ Ἄργος, αἱ Ἀθῆναι καὶ ἄλλαι. τὸ πρᾶγμα ἀπὸ τῆς ἀπλῆς ἀντιποιήσεως, προέβη καὶ μέχρι ἀποθεώσεως, ὡς δηλοῖ τὸ ἀκόλουθον ἐπίγραμμα:

οἱ μὲν σευ Κολοφῶνα τιθνηήτειραν, Ὀμηρε,
οἱ δὲ καλὰν Σμύρναν, οἱ δ' ἐνέπουσι Χίον,
οἱ δ' Ἴον, οἱ δὲ ἐβόασαν εὐκλαρον Σολαμίνα,
οἱ δὲ νυ τὰν Λαπιθᾶν ματέρα Θεσσαλίαν,
ἄλλοι δ' ἄλλο μέλαθρον ἀνίαχον· εἰ δὲ με Φοίβου
χρὴ λέξαι πινυτὰν ἀμφαδὰ μαντοσύναν,
πάτρα τοι τελέθει μέγας οὐρανός, ἐκ δὲ γυναικός
οὐ θνατᾶς, ματρὸς δ' ἐπλεο Καλλιόπας.

Ἡ ἀποθέωσις ἦτο τῷ ὄντι πραγματικὴ, διότι ἐν πλείσταις πόλεσιν ὑπῆρχον βωμοὶ πρὸς θεῖαν τοῦ Ὀμήρου τιμὴν ἰδρυμένοι. καὶ πολλαὶ πόλεις μετὰ ταῦτα ἐφύλασσαν ἐν τοῖς ἀρχαίοις αὐτῶν τὰ ὀμηρικὰ ποιήματα ὡς ἱερὰ κειμήλια εἶτε διότι εἶχον ἀξίωσιν πατρίδος εἶτε διότι ἐγγύριος ἦρος ἐν αὐτοῖς ἐσεμνύνετο εἶτε διότι ἐμαρτυρεῖτο ἡ ἀρχαιότης αὐτῆς. Ἄν δὲ ποτε μετὰ τῶν πόλεων συνέβαινον διαφοραὶ εἰς τὰ ὀμηρικὰ ποιήματα ὡς εἰς κώδικας κατέφευγον, ὅπως διαλύσωσι τὰς διαφορὰς των. Ἐπειδὴ δὲ τὸ πάλαι ἤδοντο διεσπασμένα, ἄνδρες ἐνδοξότατοι ἠσυχολήθησαν εἰς τὴν συλλογὴν καὶ διαρρύθμισιν αὐτῶν· πρῶτος ἀναφέρεται Λυκοῦργος ὁ τῶν Λακεδαιμονίων νομοθέτης, δεῦτερος Σόλων ὁ τῶν Ἀθηναίων, ὅστις καὶ διὰ νόμου ὤρισε νὰ ῥαψωδοῦνται ἐν τῇ ἑορτῇ τῶν Παναθηναίων. Ἐπειτα καὶ ἡ οἰκογένεια τῶν φιλομούσων Πεισιστρατιδῶν πολλὰ πρὸς κατάταξιν τῶν ποιημάτων διέπραξε.

Τὰ εἰρημένα ἀναφέρονται μόνον εἰς τὸν θαυμασμὸν καὶ τὸ μέγα ἐνδιαφέρον, ὅπερ πόλεις μεγάλαι καὶ ἄνδρες διάσημοι καὶ ἡγεμόνες φιλόμουσοι ἐδειξαν εἰς τὴν Ὀμηρικὴν ποίησιν· ἐν τοῖς ἐξῆς θὰ εἶπω συντόμως περὶ τῆς ἐπενεργείας,

ἣν ἤσκησεν ἐπὶ τοῦ βίου τοῦ ὄλου ἔθνους καὶ ἰδίᾳ εἰς τὴν φιλολογίαν, τὴν τέχνην καὶ τὰ ἔθνη.

Ἡ εἰς τὰ σχολεῖα εἰσαγωγή τῶν ὀμηρικῶν ποιημάτων ὡς πρῶτον τῶν παιδῶν ἀνάγνωσμα καὶ ἡ ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων περὶ αὐτὰ τριβὴ καὶ ἡ ἐν ταῖς πανηγύρεσιν ἀπὸ στόματος τεχνικὴ καὶ ζωντανὴ ἀπαγγελία ταῦτα πάντα ἀπετύπωσαν εἰς τὰς νεαρὰς ψυχὰς πάσας τὰς ὀμηρικές ἀρετάς, ὡστε ἐγένοντο ὕστερον ἡ πηγὴ τῶν μετὰ ταῦτα ἀναπτυχθέντων διαφορῶν εἰδῶν τοῦ λόγου. Οἱ παλαιότατοι ποιηταὶ Ἀρχίλοχος ὁ Πάριος, Στησίχορος ὁ Ἰμεραῖος, ὁ Ἱστορικός Ἡρόδοτος, ἡ καλλιθέλαδος τῆς Ἀττικῆς εὐπειρίας καὶ χάριτος ἀηδῶν, ὁ θεῖος Πλάτων, πάντες οὗτοι εἶναι καὶ λέγονται ὀμηρικώτατοι. ὁ εἰς τῶν τριῶν μεγάλων τραγικῶν, ὁ Λισχύλος, ἔλεγε τὰς τραγωδίας αὐτοῦ ψυχία τῶν ὀμηρικῶν τραπεζῶν. τὸ δρᾶμα μάλιστα καὶ ἰδίως ἡ τραγωδία εἶναι ὄλως ὀμηρικόν. ἐκεῖθεν ἡ τέχνη παρέλαβε ὄλην τὴν δραματικὴν ὕλην, μυθικὸν πλοῦτον ἄπειρον, αὐτὰ τὰ δραματικὰ στοιχεῖα ἐκ τῶν ποικιλωτάτων καὶ ζωηροτάτων ὀμηρικῶν σκηνῶν, χαρακτῆρας διαμεμορφωμένους, τύπους γλωσσικῆς ἐκφράσεως πρὸς φυσικωτάτην καὶ τελειοτάτην παράστασιν τῶν ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων καὶ πρὸς ἐκφρασιν περιπαθεστάτων ἐσωτερικῶν αἰσθημάτων, καλλιπέπειαν καὶ λόγου σύνθεσιν καὶ δεινότητα καὶ ὕψος καὶ πᾶσαν ἐν γένει γλωσσικὴν χάριν καὶ ἀγλαίαν, ἐπὶ πᾶσι δὲ εἰκόνας θαυμαστάς καὶ ἔμπνευσιν δαιμονίαν: «Ἐξ Ὀκεανοῦ μὲν γὰρ ποταμοὶ πάντες, πηγαὶ πᾶσαι, φρέατα πάντα κατὰ τὸν πάλαι λόγον. ἐξ Ὀμήρου δὲ, εἰ καὶ μὴ πᾶσα, πολλὴ γοῦν παρεισέρρευσε τοῖς σοφοῖς λόγου ἐπιρροή. οὐδείς γοῦν οὔτε τῶν τὰ ἄνω περιεργαζομένων οὔτε τῶν περὶ φύσιν οὔτε τῶν περὶ ἦθος οὔθ' ἀπλῶς τῶν περὶ λόγους ἐξωτερικῶν, οἳοῦς ἂν εἴποι τις, παρῆλθε τὴν ὀμηρικὴν σκηνὴν ἀξεναγωγῆτος, ἀλλὰ πάντες παρ' αὐτῷ κατέλυσαν, οἱ μὲν ὡς καὶ διάγειν παρ' αὐτῷ μέχρι τέλους καὶ τῶν αὐτοῦ συσσιτίων ἀποτρέφεσθαι, οἱ δὲ ὡςτε χρεῖαν ἀποπλῆσαι τινα καὶ συνεισενεγκεῖν ἐξ αὐτοῦ τῷ λόγῳ τι χρήσιμον, ἐν οἷς καὶ ἡ Πυθία, πολλοὺς τῶν χρησμῶν πρὸς Ὀμηρικὴν μέθοδον ἀποξέουσα. φιλόσοφοι περὶ αὐτόν· ῥήτορες περὶ αὐτόν· γραμματικοὶ δὲ οὐκ ἄλλως εἰς τέλος, εἰμὴ δι' αὐτοῦ· ὅσοι δὲ μετ' αὐτόν ποιηταὶ, οὐκ ἔστιν, ὅς ἐξω τι τῶν αὐτοῦ μεθόδων τεχνάζεται, μιμούμενος, περιποιῶν, πάντα ποιῶν δι' ὧν ὀμηρίζειν δυνήσεται. ἀγοῦσιν αὐτόν καὶ γεωγράφοι διὰ ζήλου πολλοῦ καὶ θαύματος· ὁ περὶ τὴν Ἀσκληπιαδῶν δίαιταν καὶ τὰ τραύματα ἐρανίζεται καὶ αὐτὸς ἐκεῖθεν ἀγαθὰ. Ἐφέλκεται τὸ πρᾶγμα καὶ βασιλεῖς· καὶ μαρτυρεῖ ὁ μέγας Ἀλέξανδρος, κειμήλιον εἶτε καὶ ἐφόδιον καὶ ἐν αὐταῖς μάχαις τὴν ὀμηρικὴν βίβλον ἐπαγόμενος, καὶ τὴν κεφαλὴν, ὅτε ὑπνοῦν δέοι, ἐπαναπαύων αὐτῇ, ἵνα τάχα μηδὲ ἐν ὕπνοις αὐτοῦ ἀπέχοιτο, ἀλλὰ καὶ φανταζόμενος εἶη εὐδόνειρος. καὶ ἔστιν ἀληθῶς βασιλικὸν πρᾶγμα ἡ Ὀμήρου ποίησις.» Ταῦτα λέγει ὁ Θεσσαλονίκης ἀρχιεπίσκοπος Εὐστάθιος ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τῶν παρεχθολῶν εἰς τὴν Ἰλιάδα.

Περὶ δὲ τῆς ἐπενεργείας τῶν ὀμηρικῶν ἐπῶν ἐπὶ τὴν τέχνην, ἵνα μὴ μακρολογῶ, ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρω μόνον τὴν παλαιὰν παράδοσιν, ὅτι ὁ περίφημος καλλιτέχνης Φειδίας προσχεδιάζων κατὰ νοῦν τὸν τύπον τοῦ μετὰ ταῦτα περιφῆμου ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀγάλματος τοῦ Διός, ἔτυχε νὰ διαβαίῃ ἐκ τινος σχολεῖου,

ὄτε τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἤκουσε τοὺς περιφήμους ἐκείνους περὶ Διὸς στίχους,

ἦ, καὶ κυανέησιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων·
ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χαίται ἐπερρώσαντο ἄνακτος
κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο· μέγαν δ' ἐλέλιξεν Ὀλυμπον.

καὶ παρευθὺς συνέλαβεν ὁ τεχνίτης τὴν ἰδέαν τῆς δυνάμεως καὶ τοῦ μεγαλείου τοῦ ὑπάτου τῶν θεῶν, ἧτις καὶ παριστάνετο ὕστερον ἐπὶ τοῦ τελεσθέντος ἔργου. Ἐπόμενον ἦτο ἀφ' οὗ καὶ ἡ ποίησις καὶ ἡ τέχνη ὑπηρέτουν ἀμφότεραι τὴν θρησκείαν, νὰ ἐξαρτηθῇ καὶ ἡ τέχνη ἐκ τῶν ὀμηρικῶν ποιημάτων, ὅπου ὅλαι αἱ εἰκόνες τῶν Ὀλυμπίων θεῶν εἶχον προπλασθῇ ὡς ἐν μεγάλῳ καλλιτεχνικῷ ἐργαστηρίῳ.

Ὅπως τελειωθῇ ὁ ἄνθρωπος ἀπαιτεῖται νὰ συντρέξωσι δύο τινά, φύσις καὶ ἔθος. καὶ ἡ μὲν φύσις εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ τοῦ ἀνθρώπου δύναμις, δι' ἧς εἶναι ἱκανὸς νὰ διακρίνῃ τὸ ὀρθὸν τοῦ σφαλεροῦ καὶ τὸ ἀγαθὸν τοῦ κακοῦ. αὕτη διὰ τῆς παιδείας αὐξάνει καὶ τελειοῦται εἰς βαθμὸν μέγιστον οἰκαιοποιουμένη τεχνικὰς καὶ ἐπιστημονικὰς γνώσεις. τὸ δὲ ἔθος προσγίνεται ἔξωθεν καὶ εἶναι ἡ ῥυθμισὶς τῶν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὀρμῶν καὶ παθῶν· ἡ δὲ τοιαύτη ἀρετὴ καλεῖται ἠθικὴ, ἐν ᾧ ἐκείνη λέγεται πνευματικὴ. Τὸ ἔθος προέρχεται ἐκ τῆς ἔξεως, ἡ δὲ ἔξις ἐκ τῶν πράξεων, αἱ δὲ συνεχεῖς πράξεις ἀποτελοῦσι τὸν ἡμέτερον βίον, τὸν ὅποιον διάγομεν μετὰ τῶν ὁμοίων ἡμῖν ἀνθρώπων. ἠθικὴ λοιπὸν εἶναι ἡ ἀγαθὴ τῶν ἡμετέρων πράξεων ἐκτέλεσις ἀναφορικῶς πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, ὃ ἐστὶ ἡ περὶ τὰς πράξεις ἀκρίβεια, εὐθύτης, πίστις, καρτερία, γενναϊότης, δικαιοσύνη, φιλάνθρωπία κλ. Πρὸς τὴν διττὴν δὲ τοῦ ἀνθρώπου τελείωσιν τὴν τε πνευματικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν ἐξευρέθησαν καὶ αἱ κατάλληλοι μέθοδοι. Ἐκ δὲ τῶν σφόδρα συντελούντων πρὸς τὴν ἠθικὴν τελείωσιν εἶναι ἡ ἀληθὴς ποίησις καὶ διὰ τοῦτο οἱ μεγάλοι ποιητὰι δικαίως καλοῦνται πατέρες τῶν ἔθνων ἐκείνων, ἐκ τοῦ κόλπου τῶν ὁποίων ἐγεννήθησαν. εὐτυχῆ δὲ τὰ ἔθνη ὅσα πρῶτῳ ἐγέννησαν μεγάλους ποιητὰς, διότι μόνη ἡ ποίησις κέκτηται τὴν θαυμαστὴν ἐκείνην δύναμιν τοῦ νὰ στρέφῃ τὴν καρδίαν τῶν ἀνθρώπων, ὡς γινώσκουσα κατὰ βάθος ὅλα αὐτῆς τὰ μυστήρια, καὶ ποῦ μὲν νὰ ἐξεγείρῃ τὸν πόθον καὶ τὴν ἀγάπην, ποῦ δὲ νὰ κινή τὸ μῖσος καὶ τὴν ἀποστροφὴν, ποῦ δὲ νὰ μετατρέπῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν εἰς πηγὰς δακρύων χαρᾶς, ἐλπίδος, λύπης, οἴκτου. Διὰ τοῦ θείου αὐτῆς στόματος ἐξυμνεῖ τὰ κατορθώματα τῶν προγόνων καὶ λαμπρύνει τὸν ἐθνικὸν ἡμῶν βίον, διδάσκει τὴν αὐταπάρνησιν καὶ τὴν ἀγνήν φιλοπατρίαν λέγουσα:

Εἷς οἰωνὸς ἄριστος, ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης.

προτρέπει ἡμᾶς νὰ ἔχωμεν πεποιθήσιν πρὸς τὸν θεόν καὶ τότε εὐκόλως εἰσακουόμεθα ὑπ' αὐτοῦ:

ὅς κε θεοῖς ἐπιπέιθηται, μάλα τ' ἐκλυον αὐτοῦ.

γινώσκουσα δὲ τὴν ἀνθρωπίνην ὑπερφιλανθίαν κηρύττει διὰ σεμνῆς γλώσσης τὴν ἀσθένειαν ἡμῶν πρὸς σωφρονισμόν:

οὐδὲν ἀκιδνότερον γαῖα τρέφει ἀνθρώποιο,
πάντων, ὅσα τε γαῖαν ἐπι πνεῖει τε καὶ ἔρπει
οὐ μὲν γὰρ ποτέ φασι κακὸν πείσεσθαι ὀπίσσω,
ὄφρ' ἀρετὴν παρέχωσι θεοὶ καὶ γούνατ' ὀρώρη·
ἀλλ' ὄτε δὴ καὶ λυγρὰ θεοὶ μάκαρες τελέσωσιν,
καὶ τὰ φέρει ἀεκαζόμενος τετληότι θυμῷ.
τοῖος γὰρ νόος ἐστὶν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων
οἷον ἐπ' ἡμαρ ἄγησι πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε.
τῷ μὴ τις ποτέ πάμπαν ἀνὴρ ἀθεμίσιος εἴη,
ἀλλ' ὄγε σιγῇ δῶρα θεῶν ἔχοι, ὅττι διδοῖεν.

Μᾶς νοθετεῖ νὰ ἡμεθα συμπαθεῖς πρὸς τοὺς δυστυχεῖς, διότι πάντες εἴμεθα υἱοὶ τοῦ αὐτοῦ πατρὸς

πρὸς γὰρ Διὸς εἰσιν ἅπαντες
φείνοι τε πτωχοὶ τε· δόσις δὲ ὀλίγη τε φίλη τε.

παριστάνουσα τὸ παροδικὸν καὶ πρόσκαιρον τῆς ἡμετέρας ὑπάρξεως μᾶς παροτρύνει εἰς ἀγαθὰς πράξεις καὶ ἐλπίδα μέλλοντος βίου:

οἷηπερ φύλλων γενεῆ, τοιῆδε καὶ ἀνδρῶν.
φύλλα τὰ μὲν τ' ἀνεμος χαμάδις χέει, ἄλλα δ' ὁ ὕλη
τηλεθώσα φύει, ἔαρος δ' ἐπιγίγνεται ὠρῆ·
ὡς ἀνδρῶν γενεῆ ἡ μὲν φύει, ἡ δ' ἀπολήγει.

Πρὸς δὲ τοὺς νέους παρέχει χρυσᾶς συμβουλὰς, ὅτι δὲν πρέπει νὰ καταφρονῶσι τὴν πείραν τῶν γεροντοτέρων

αἰεὶ δ' ὀπλοτέρων ἀνδρῶν φρένες ἠερέθονται·
οἷς δ' ὁ γέρων μετέησι, ἅμα πρόσσω καὶ ὀπίσσω
λεύσσει, ὅπως ὄχ' ἄριστα μετ' ἀμφοτέροισι
γένηται.

Πολλάκις δὲ δὲν ἀρκεῖται νὰ παραινῇ διδάσκουσα ἡμᾶς διὰ συμβουλῶν καὶ στοργύλων γνωμολογιῶν, ἀλλὰ θέλουσα νὰ μᾶς καταστήσῃ τρόπον τινὰ ἐπόπτας καὶ θεατὰς βίου καὶ ἠθῶν διαφορῶν ἀναλαμβάνει ἐπὶ τῶν ταχυτάτων αὐτῆς πτερύγων καὶ μᾶς περιοδεύει εἰς ξένας χώρας διερχομένη ταχύτατα ὄρη, κοιλάδας, ποταμοὺς καὶ θαλάσσας. Πρὸς τοιαύτην μάλιστα πτῆσιν ἡ φαντασία τοῦ Ὀμήρου εἶναι δαιμονιωτάτη· ἐν ἀκαρεῖ χρόνῳ μετεωρίζει ἡμᾶς ἀπὸ τῶν ἐπιγείων εἰς τὰ αἰθέρια ὕψη καὶ μᾶς εἰσάγει εἰς τὴν κατοικίαν τῶν ἀθανάτων θεῶν, τὸν Ὀλυμπον,

ὅτι φασὶ θεῶν ἔδος ἀσφαλὲς αἰεὶ
ἔμμεναι, οὔτ' ἀνέμοισι τινάσσεται οὔτε ποτ' ὄμβρῳ
δεύεται, οὔτε χιῶν ἐπιπίλναται, ἀλλὰ μάλ' αἶθρη
πέπταται ἀνέφελος, λευκὴ δ' ἐπιδέδρομεν αἴγλη·

αἴφνης δὲ πάλιν ἀπὸ τῶν οὐρανίων μᾶς καταβιβάζει εἰς τὰ ὑποχθόνια καὶ πο-

τὲ μὲν μᾶς εἰσάγει εἰς τὸν ζοφώδη Τάρταρον, ὅπου παριστάμεθα θεαταὶ φοβερωτάτων σκηνῶν, ποτὲ δὲ μᾶς ὀδηγεῖ εἰς τὸ Ἥλύσιον πεδίου

τῆ περ ῥήϊστη βιοτῆ πέλει ἀνθρώποισιν

ὅπως διὰ τῆς ἀντιπαράθεσεως τῆς ποιότητος καὶ τῆς ἀμοιβῆς παροτρύνῃ εἰς τὴν πράξιν τῶν ἀγαθῶν ἔργων ἐν τῷ βίῳ. Τοιαῦτα καὶ ἄλλα ἐδίδασκειν ὁ πρῶτιστος καὶ μέγιστος τῆς ποιήσεως Ἱεροφάντης, ὁ πατὴρ Ὀμηρος πρὸς ῥύθμισιν τῶν ἠθῶν.

Πρὸς ῥύθμισιν λοιπὸν τῶν ἠθῶν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς ἡμετέρας διανοίας οὐδὲν ἄλλο ἔχομεν νὰ πράξωμεν παρ' ὅ,τι ἔπραξαν καὶ αὐτοὶ οἱ παλαιοί. Ἐκ τοῦ ἀρχαίου βίου τοῦ πλήρους νεανικῆς ζωῆς καὶ κάλλους πρέπει καὶ ἡμεῖς ἐμπνεόμενοι νὰ ὑψωθῶμεν. Καὶ ἄλλα ἔθνη πρότερον ταπεινὰ ὑπὸ τῆς θείας ἐκείνης πνοῆς ἐμφορηθέντα καὶ ἠθικῶς καὶ πνευματικῶς ἐμεγαλύνθησαν. ἔχει τοῦτο ἴδιον ἡ κλασικὴ ἀρχαιότης τοῦ νὰ καθιστᾷ φοιβολήπτους τοὺς λατρευτὰς αὐτῆς: «ἀπὸ τῆς τῶν ἀρχαίων μεγαλοφυΐας εἰς τὰς τῶν ζηλούντων ἐκείνους ψυχάς, ὡς ἀπὸ ἱερῶν στομίων, ἀπόρροιαί τινες φέρονται. ὑφ' ὧν ἐπιπνεόμενοι καὶ οἱ μὴ λίαν φοιβαστικοὶ τῷ ἐτέρῳ συνενθουσιῶσι μεγέθει»· λέγει ὁ Λογγίνος.

Τελευταῖον κλείω τὸν λόγον πληροφόρων πάντας τοὺς φιλομούσους καὶ φιλοκάλους κυρίους τοὺς τιμήσαντας διὰ τῆς παρουσίας των τὴν σημερινὴν τοῦ ἡμετέρου σώματι πανήγυριν, ὅτι ὁ σύλλογος ἡμῶν προτίθεται σκοπὸν τὸ μὲν τὴν παιδείαν καὶ ἠθικὴν μόρφωσιν τοῦ λαοῦ διὰ τῆς συστάσεως δημοτικῶν σχολείων, τὸ δὲ τὸν φωτισμὸν τῶν μελῶν αὐτοῦ διὰ μαθημάτων γινόμενων ἐν τῷ καταστήματι τοῦ συλλόγου. πρὸς πλήρωσιν τοῦ διττοῦ τούτου σκοποῦ δὲν ἐπαρκοῦσιν αἱ δυνάμεις καὶ τὰ μέσα ὀλίγων ἀτόμων, ἀλλ' εἶναι ἀναγκαῖα ἡ σύμπραξις καὶ πολλῶν ἄλλων καὶ μάλιστα τῶν εὐπορούντων. οὐδεὶς νομίζω ἔχει ἀνάγκην προτροπῆς, διότι ὑμεῖς εἰσθε πρὸς τὰ καλὰ ἔργα πάντων ἀνθρώπων καὶ προθυμότατοι καὶ γενναϊότατοι. Πάντες λοιπὸν πεποιθότες πρῶτον ἐπὶ τὴν θείαν πρόνοιαν, ἔπειτα δὲ ἐπὶ τὴν ἡμετέραν αὐτῶν θερμὴν ἐνέργειαν, ἃς ἔχωμεν θάρρος ὅτι δὲν θὰ παρέλθῃ πολὺς χρόνος καὶ θὰ ἴδωμεν ἀγαθωτέρας ἡμέρας ἐθνικῆς προόδου. γένοιτο.

ὑποθέτω ὅτι ἡγεμῶν τις καλεῖ παρ' αὐτῷ ζωγράφον, ἀληθῶς ἄξιον τοῦ ὀνόματος τούτου καὶ τῷ λέγει: «Εἶσαι κύριος τῆς τύχης σου. Πᾶν ὅ,τι καλλιτέχνης δύναται νὰ ἐπιθυμήσῃ, σοὶ τὸ προσφέρωμεν. Θὰ ἦσαι πλούσιος ἵνα μὴ ἐξαρτᾶσαι ἀπὸ τινος, ἰσχυρὸς ὅπως καταβάλλῃς πᾶν πρόσκομμα, περιβεβλημένος μὲ τιμὰς ἵνα αἰσθάνεσαι τῆς ὑπερφανίας τὸ σωτήριο κέντρον, κεντῶν σε. Ἡ Εὐρώπη σοὶ εἶναι ἡνεωγμένη. Παρ' οἰωδῆποτε λαῶ μείνης θέλουν εὐγνωμόνως σὲ ὑποδεχθῆ, διότι δὲν θὰ ζητήσῃς ἀμοιβὴν τινα καὶ τὰ ἔργα σου θέλουν φημίζεσθαι, ὡς τὰ τῶν δώρων μεγαλοπρεπέστερα. Θέλεις ὀρίσει, σὺ αὐτὸς τὰ μνημεῖα ἅτινα σοὶ ἀρέσει νὰ κοσμήσῃς δι' εἰκόνων, καὶ ἐκλέξει ὁ ἴδιος τῶν εἰκόνων σου τὰ ἀντικείμενα. Δὲν θὰ ἔχῃς ἐπιβλέποντα εἰμὴ τὸν ἑαυτὸν σου, ὀδηγὸν τὴν γνώμην σου καὶ κριτὴν μόνον τὰς ἐπερχομένας γενεάς». Ὁ ζωγράφος βεβαίως ὑποκλίνων ἤθελεν ἀπαντήσῃ ὅτι τὸ ὄνειρον εἶναι ὑπὲρ τὸ δέον ὡραῖον, ὅτι ἡ Εὐρώπη δὲν ἀποτελεῖ μέρος τῶν Ἀραβικῶν μύθων, καὶ ἀνήσυχος θὰ ἠρώτα ἑαυτὸν ἂν ὁ ἡγεμῶν δὲν ἠθέλησε νὰ τὸν περιπαίξῃ.

Καὶ ὅμως τοιαύτη ἡ ἀκριβὴς ἱστορία τοῦ ζωγράφου Πολυγνώτου. Ὅ,τι φαίνεται χίμαιρα διὰ τὴν κοινωνίαν μας, τὴν τόσο ἐξαρτωμένην καὶ θετικὴν, ἦτο πρᾶγμα διὰ τὴν Ἑλληνικὴν, τῆς ὁποίας ὁ ἀνετος ὀργανισμὸς ἄφινε θέσιν εὐρείαν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ποίησιν. Παρ' ἡμῖν τὸ ἰδανικὸν εἶναι ἀπλὴ λέξις· παρὰ τοῖς Ἕλλησι τὸ ἰδανικὸν εἰσῆρχετο εἰς τὸν βίον, διότι ἐγίνωσκον ν' ἀπλοποιῶσι τὰ πάντα, καὶ αὐτὴν τὴν εὐτυχίαν. Τὸ συλλαμβάνειν σκοπὸν τινα εὐγενῆ καὶ ἐν φαιδρότητι ἐπιδιώκειν αὐτόν, τὸ νὰ μὴν ἦναι τις μῆτε ὁ κύριος τῶν περιστάσεων μῆτε τὸ παίγιον αὐτῶν ἀλλὰ νὰ μιμῆται τὸν ἄξιον κολυμβητὴν, τὸν ποτὲ μὲν ἀφίνοντα τὸ σῶμά του φέρεσθαι ὑπὸ τῶν κυμάτων ποτὲ δὲ διαπερῶντα ταῦτα, τὸ δέχεσθαι τὰς ἡδονὰς καὶ ἐπιζητεῖν τὴν δόξαν, κατέχειν πλοῦτον καὶ περιφρονεῖν αὐτόν, τὸ νὰ μὴν ἦναι τις ἐπιδεικτικὸς ἀλλὰ νὰ ἀγαπᾷ ἐμπαθῶς τὸ ὡραῖον καὶ διὰ τοῦ ὡραίου νὰ φθάνῃ τὸ μεγαλεῖον, ἰδοὺ τὸ μυστήριον εὐτυχῶν τινῶν ὑπάρξεων, τοσοῦτον εὐτυχῶν, ὥστε κλίνομεν νὰ τὰς θεωρήσωμεν ὡς μυθιστορήματα. Σπουδάζων τις μολαταῦτα τοῦ Πολυγνώτου τὸ στάδιον, θέλει ἰδεῖ ὅτι συναρμολογεῖται φυσικῶς μὲ τρόπον θαυμάσιον καὶ παρέχει ὑγιᾶ παραδείγματα· θέλει θαυμάσει χαρακτηριστῆρα ἴσον πρὸς τοῦ ἀνδρὸς τὴν ἀξίαν, ἀμφοτέρω δ' ἀνώτερα τῆς τύχης· θὰ μάθῃ πῶς ὑποστηρίζεται ἡ ἀξιοπρέπεια τῆς τέχνης καὶ πῶς ἐργαζόμενος τις ἵνα θέλῃ, δύναται νὰ ἐξασκήσῃ καὶ ἐπὶ τῶν ψυχῶν ἠθικὴν ἐνέργειαν τοιαύτην, ὁποῖαν καὶ οἱ φιλόσοφοι ἤθελαν ζηλεύσει.

Α.

Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔκτου π. Χ. αἰῶνος καὶ τὸ τέλος τῶν Μηδικῶν πολέμων, ἔζη ἐν Θάσῳ ζωγράφος, Ἀγλαοφῶν καλούμενος. Εἶχε δύο υἱοὺς εἰς τοὺς

οποίους ἐδίδασχε τὴν τέχνην του, τὸν Ἀριστοφῶντα καὶ τὸν Πολύγνωντον. Κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἐκείνους χρόνους ἡ τέχνη ἦτο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κληρονομική, διότι ἦτο ἐπάγγελμα μᾶλλον ἢ κλίσις φυσική. Οὕτω ἐν Σάμῳ ὁ Θεόδωρος μανθάνει παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ροίκου νὰ χύνη ἀγάλματα καὶ ἐν Χίῳ οἱ γλύπται Μέλας, Μικτιάδης, καὶ Βούπαλος ἀνήκουσιν εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν οἰκογένειαν.

Ἡ Θάσος εἶναι νῆσος τοῦ Αἰγαίου πελάγους, πλησίον τῶν Θρακικῶν παραλίων κειμένη. Μὲ πλοίαριον, ὑπὸ καλῶν κωπηλατῶν διευθυνόμενον, ἐφθانون Ἐλαττον ἡμισείας ἡμέρας εἰς Ἀμφίπολιν. Ἡ νῆσος μετρᾷ ὀλίγας μόλις τετραγωνικὰς λεύγας, ἡ ἐπιφάνεια ὁμῶς εἶναι μεγαλητέρα, αὐξήσασα ἐξ ἀνασατώσεων τῆς γῆς. Βλέπει τις ἐν αὐτῇ ὄρη τριῶν χιλιάδων ποδῶν ὕψους, ἐπομένως κοιλάδας βαθείας, γονίμους ἐν τῇ ἀρχαιότητι. Ὁ σῖτος ἀφθονος, διότι ὠνόμαζον τὴν Θάσον, Παραλία ν τῆς Δήμητρος, οἶνοι περίφημοι, διότι ὁ Βάκχος ἦτο ὁ προστάτης τοῦ τόπου καὶ εἰκονίζετο, μὲ κισσὸν ἐστεμμένος, ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς πόλεως. Ὑψηλὰ δάση ἐκάλυπτον τὰς ἀκαλιεργήτους τῶν ὀρέων κορυφάς. Ἐλέγετο δὲ ὅτι τὰ ὄρη ἐκρυσταίνον εἰς τὰς βράχεις τῶν χρυσῶν καὶ λίθους πολυτίμους, ἀμεθύστους καὶ ὀπαλλίους. Διὸ οἱ Φοίνικες, θαλασσοπόροι ἱκανοὶ πρὸς ἀνακάλυψιν μετάλλων καὶ πολυτίμων ὑλῶν, εἶχον ἐν Θάσῳ πρακτορεῖον πρὶν οἱ Ἕλληνες γίνωσιν ἱκανοὶ, ὅπως τοὺς ἐκδιώξωσι πρὸς τὰ μεσημβρινὰ τῆς Μεσογείου μέρη· ἀλλ' ἡ κυριώτερα πλούτου πηγὴ διὰ τοὺς Θασίους, ἦσαν αἱ ἐπὶ τῆς Θρακικῆς παραλίας κτήσεις αὐτῶν. Ἐκυρίευσαν τὴν Σκαπτὴν Ὑλην, τὴν Γαληψὸν, τὴν Στρώμην, τὴν Οἰσύμην, τὰς Κρηνίδας, εἰς ὅλα τὰ μέρη δὲ ταῦτα ἐξώρυστον χρυσορυχεῖα. Τὰ ἐκ τῆς ἐξορύξεως ταύτης ὠφελήματα ἦσαν τοιαῦτα, ὥστε ὑπελόγιζαν εἰς 300 τάλαντα τὰς δημοσίας προσόδους τῶν, αἱ δὲ τακτικά τῶν Ἀθηνῶν πρόσοδοι δὲν ὑπερέβαινον πρὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου τὰ 400 τάλαντα. Τοσοῦτος πλοῦτος ἐπέσυρε τὴν πολυτέλειαν, ἡ δ' εὐγενεστέρα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης πολυτέλεια ἦτο ἡ ζωγραφική. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἦτο τέχνη ἀνάγκης, ἡ γλυπτικὴ δὲν ἦτον ὀλιγώτερον ὠφέλιμος εἰς λαοὺς πολυθειστὰς, θέλοντας τοὺς θεοὺς κατὰ τὴν φαντασίαν τῶν, ἐνῶ ἡ ζωγραφικὴ, τελευταῖα πασῶν γεννηθεῖσα καὶ νήπιος ἔτι, ἦτο σπανία καὶ μεγαλοπρεπῆς διασκέδασις.

Δὲν θέλω ποσῶς ἐξετάσει ἐνταῦθα τὰς ἀρχὰς τῆς ζωγραφικῆς μήτε παραπέμψι τὸν ἀναγνώστην εἰς τὰς διηγήσεις τῶν ἀρχαίων, χωρὶς νὰ προσθέσω ὅτι εἶναι ψευδεῖς. Οἱ Ἕλληνες εὗρισκον φυσικὸν ὅτι τὰ πάντα ἤρχησαν μετ' αὐτῶν, καὶ ἐθεώρουν ἑαυτοὺς τὴν ἀρχὴν τοῦ πολιτισμοῦ ἑλοκλήρου. Εἶχαν λοιπὸν ἀναλύσει μὲ τὴν αὐστηράν των ἀγχίνουσαν τὰς μεθόδους τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, εἰς τὴν ζωγραφικὴν ἐφαρμοζόμενας· αἱ διαδοχικαὶ δὲ αὐτοῦ ἐνέργειαι εἶχον καταστήσει σειρά ἐφευρέσεων ὑπὸ διαφόρων καλλιτεχνῶν προσωποποιουμένων. Οὕτω ἡ πρώτη τοῦ ἀνθρώπου δοκιμὴ θὰ ἐσχεδιάσε κατ' αὐτοὺς ἐπὶ τοῖχου τὴν σκιάν προσώπου, τὴν δὲ ἰδέαν ταύτην ἀπέδιδον εἰς τὸν ἐκ Σάμου Σώριαν. Κατόπιν θὰ ἐμιμήθησαν ἀπ' εὐθείας διὰ μιᾶς γραμμῆς, τὸν κύκλον τοῦ σώματος, τούτου δ' ἐφευρετὰς ἐθεώρουν τὸν Φιλοκλή καὶ τὸν Κλεάνθη. Μία ἄλλη πρόδοδος ὑπῆρξε νὰ σχεδιάσουν τὰς ἐξοχὰς τῶν ὀστέων, τὰς συστολὰς τῶν μυ-

ῶνων, τὰς πτυχὰς τῶν φορεμάτων, ὅλα δὲ ταῦτα διὰ γραμμῶν πολλῶν ὁ ἐκ Κορίνθου Ἀρδίκης καὶ ὁ ἐκ Σικυῶνος Τηλεφάνης ἐθεωροῦντο τούτων οἱ ἐφευρέται. Ἡ ἐπιστήμη τῶν τομῶν καὶ ἡ σκηνογραφία ἀντεπροσωπεύοντο ὑπὸ Κίμωνος τοῦ ἐκ Κλεωνῶν. Ἐκ τοῦ σχεδίου μετέβησαν εἰς τὸ χρῶμα. Ὁ Ἐκφαντος ἤρχησε κατ' αὐτοὺς καλύψας τὸ σχεδιογράφημά του μὲ χροιάν κοπανισμένης κεράμου. Ὁ Ἀθηναῖος Εὐμαρος ἐχώρισε τὸν ἄνδρα τῆς γυναικὸς διὰ δύο διαφόρων χρωμάτων, ὡς φαίνεται εἰς τὰ ἀρχαιότερά των δοχεῖα. Ἐπὶ τέλους ἡ ἀνακάλυψις τῶν διαφόρων χρωμάτων, ἡ διὰ τῆς ἐγκαυστικῆς ζωγραφικῆς ἐφάνησαν καὶ αὐταί, καὶ οἶονεὶ περιμενόμεναι. Ἀλυσσος τόσῳ μεθοδικῇ δὲν εἶναι πολὺ πιστευτὴ καὶ οἱ ἀρχαῖοι δὲ ἀμφίβαλον περὶ αὐτῆς. Ὁ τόσῳ ὀξυδερκῆς Θεόφραστος ἐχρονολόγει ἀπὸ τοῦ Πολυγνώτου τὴν ζωγραφικὴν. Ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη διαβλέπει ἀπεναντίας πᾶν ὅ,τι ἡ Ἑλλάς ἐδανείσθη ἀπὸ τὸν πρὸ αὐτῆς πολιτισμόν. Τὰ ἦθη τῆς ἦσαν ἄγρια ἔτι, ὅτε ἡ Αἴγυπτος καὶ ἡ Ἀσία ἤχημαζον. Ἡ Λυδία, μεγάλη μέχρι τοῦ Σόλωνος, διημφισβήτει τὸ μέρος αὐτῆς εἰς τὰς προόδους τῆς ζωγραφικῆς, ἐπειδὴ δὲ Λυδικὴ ἀποικία ὑπῆγε νὰ συστηθῇ ἐν Ἐτρούριᾳ, αἱ ἐπὶ τῶν Ἐτρουσκικῶν τάφων εἰκόνες ἀποδεικνύουν κάπως βᾶσιμον τοῦτο. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι αἱ ἀρχαιότεραι εἰκόνες, αἱ παρὰ τῶν συγγραφέων μνημονευόμεναι, ἐζωγραφήθησαν παρ' Ἑλλήνων, ὡς ἡ μάχη τῶν Μαγνήτων, χάριν λόγου, ἡ ὑπὸ τοῦ Βυλάρχου ζωγραφηθεῖσα καὶ ὑπὸ τοῦ βασιλέως Κανδαύλου μὲ χρυσὸν καλυφθεῖσα, ἡ τὸ Στενὸν τοῦ Βοσπόρου, ἔργον τοῦ Μανδροκλέους, ἐν τῷ ναῷ τῆς Σάμου τότε διατηρούμενον. Ἐν Ἐφέσῳ, ἐν Σάμῳ καὶ εἰς τὰς πέριξ τῆς Μικρασίας νήσους ἐδίδασκον τακτικῶς τὴν ζωγραφικὴν καὶ συνέστησαν τὰ πρῶτα διαγωνίσματα. Ἐντεῦθεν τὸ ὄνομα τῆς Ἀσιατικῆς σχολῆς ἦτο σεβαστὸν παρὰ τοῖς λοιποῖς Ἕλλησι καὶ ὅτε ἀκόμη ἡ Ἑλληνικὴ σχολὴ τῶν ἤχημαζε. Οὕτω τὸ πρᾶγμα μετεδόθη ἐκ τῆς Ἀνατολῆς εἰς τὴν Δύσιν. Ἡ εὐποροῦσα Θάσος, συνδεομένη διὰ τῆς γεωγραφικῆς θέσεως αὐτῆς, διὰ τοῦ ἐμπορίου, δι' ἄλλων πλείστων ὄσων συμφερόντων μὲ τὸν ἀνατολικὸν πολιτισμόν, ἔσχεν ἐνωρὶς τοὺς ζωγράφους τῆς καὶ αὐτῆ. Αἱ παραβολαὶ εἶναι σπανίως ἀκριβεῖς μεταξὺ ἐποχῶν τόσῳ μεμακρυσμένων, οὐχ ἦττον ἀποδεικνύουν καθαρώτερον τὰ πράγματα. Ἐπὶ τῇ βάσει ταύτῃ οἱ ἀρχαιότεροι τῆς Ἑλλάδος ζωγράφοι δύνανται νὰ παραβληθῶσι πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς ζωγράφους, τοὺς προετοιμάσαντας τὸν Ἰταλικὸν μεσαιῶνα, ἀνώνυμον πλῆθος, οὗτινος εἰκὼν δύνανται νὰ θεωρηθῇ ὁ Ἅγιος Λουκάς. Ἐπὶ τῇ βάσει ταύτῃ ὁ Ἀγλαοφῶν δύνανται νὰ θεωρηθῇ ὁ Σιμαβουὲ τῆς ἀρχαιότητος, ὁ δὲ Γιότος, Πολύγνωντος.

Ὁ Ἀγλαοφῶν ὑπῆρξεν ἐκ τῶν ζωγράφων ἐκείνων οἵτινες καλῆτερον διδάσκουσιν ἢ ἐνεργοῦν τὴν τέχνην των, καθηγηταὶ μᾶλλον ἢ τεχνῖται καὶ τοὺς ὁποίους εὐκόλως ὑπερβαίνουν οἱ μαθηταὶ των. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Κυντιλιανὸς τὸν θεωρεῖ ἴσον τῷ υἱῷ αὐτοῦ Πολυγνώτῳ, ὁ δὲ Κικέρων θέτει ἀμφοτέρους, μετὰ τὸν τοῦ Ἀπελλοῦ καὶ τοῦ Ζεῦξιδος· δὲν ἔχομεν ὁμῶς πολλὴν πίστιν εἰς τὰς ὑπερβολὰς τῶν Ῥωμαίων συνηγόρων, θαυμαστῶν τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης ἐμπαθῶν μᾶλλον ἢ ὀξυδερκῶν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Μηδικῶν πολέμων, ὅτε ἡ γλυπτικὴ ἦτο ἀκόμη τέχνη ἡμίγυνος, ἡ ζωγραφικὴ, νεωτέρα τῆς γλυπτικῆς

B.

Κατὰ τὸ 465 ἔτος πρὸ Χριστοῦ, στόλος Ἀθηναϊκὸς ἐφάνη ἀπέναντι τῆς Θάσου. Διευθύνετο ὑπὸ τοῦ Κίμωνος. Νικηταὶ τῶν Περσῶν, ἀρχηγοὶ ἰσχυρᾶς ὁμοσπονδίας, ὅτε μὲν τὰς παραλίας τῆς Ἀσίας λεηλατοῦντες, ὅτε δὲ τὰς νήσους ὑποτάσσοντες καὶ φορολογοῦντες, οἱ Ἀθηναῖοι ἐσύστησαν τὴν ναυτικὴν παντοκρατορίαν ἀπειλοῦσαν νὰ ἐκτανθῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα ὀλόκληρον. Τὴν Θάσον ἤρχθησαν νὰ ἐποφθαλμιώσῃ διὰ τὸν πλοῦτόν της· δὲν δύναται τις ἀτιμωρητὶ νὰ ἦναι χρυσορυχείων κάτοχος.— Ἀντίστασις ἦτο ἀδύνατος, ἐπομένως ὄλαι αἱ κτήσεις αὐτῆς μετέβησαν εἰς τῶν Ἀθηναίων τὰς χεῖρας, ἡ δὲ ἀρπαγὴ αὕτη δὲν διήγειρεν ὅσα μέσα ἤθελε διεγείρει εἰς ἄλλους καιροῦς· ἡ πρόφασις τοῦ κοινοῦ καλοῦ ἐκάλυπτε τὰ πάντα. Αἱ Ἀθηναῖοι ἄλλως ἐξήσκον ἐπιρροὴν τοιαύτην, ὥστε ἐν σιωπῇ ἀνεγνωρίσθησαν ὡς νοερά τῆς Ἑλλάδος πρωτεύουσα. Ἡ δόξα ὅσην περιεβλήθησαν ὑπὸ τὸν Πεισίστρατον καὶ τοὺς υἱούς του, μακρὰν τοῦ νὰ ἐξαλειφθῇ, ἠύξησε μᾶλλον διὰ τοῦ ἠρωϊσμοῦ, τὸν ὁποῖον ἀνέπτυξαν κατὰ τοὺς Μηδικούς πολέμους οἱ Ἀθηναῖοι. Ἡ ὠραία αὕτη πόλις, ὅπου αἱ τέχναι ἐνωρὶς ἤνθησαν, ὅπου οἱ ποιηταὶ εὐρῆκαν δόξαν καὶ σεφάνους, ὅπου εἶχε συζητηθῇ ἡ πρώτη βιβλιοθήκη, ὅπου κατὰ πρῶτον τὰ Ὀμηρικὰ ποιήματα εἶχον συλλεχθῇ, ἡ πόλις αὕτη παρεδόθη εἰς τοῦ μεγάλου βασιλέως τὴν ἐκδίκησιν, ὅπως ὑπερασπισθῇ τὴν Ἑλλάδα. Οἱ κάτοικοι αὐτῆς τὴν ἐγκατέλειψαν, ὅπως ἐπιβῶσι τῶν πλοίων των· τὴν ἄφησαν εἰς τέφραν ὀλόκληρον, ὅπως ἐνώσωσι τὰς δυνάμεις τῶν ἄλλων λαῶν καὶ βιάσωσι τούτους νὰ σώσωσι τὴν κοινὴν ἐλευθερίαν. Ὁ Ἀθηναϊκὸς χαρακτήρ τέλος πάντων παρουσίαζεν ἤδη τὴν εὐφυᾶ ἐκείνην συνδιαλλαγὴν, ἣτις, ἐν μέσῳ φυλῶν διαφόρων, προπαρασκευάζει μίαν πόλιν ὅπως γίνῃ τὸ κέντρον αὐτῶν: Φιλοξενίαν εὐρείαν, τὴν εὐγενεστέραν διὰ τοὺς συγγραφεῖς καὶ τοὺς καλλιτέχνας ὑποδοχὴν, τὸ διὰ πάσας τὰς ἰδέας δικαίωμα ἰθαγενείας, ὑποχώρησιν εἰς τὰ ἤθη τὰ μᾶλλον ἀντίθετα, πνεῦμα πρωτοβουλίας καὶ δίψαν ἀκόρεστον τελειοποιήσεως, φιλοκαλίαν φυσικὴν παρὰ τοῖς ἀνθρώποις τῆς κατωτέρας τάξεως καὶ ἀκαταμάχητον παρὰ τοῖς ἰκανωτέροις, ἐπιβολὴν γνώμης γλυκεῖαν, ἣν ἐστερέωναν εὐφυεῖς ἀστειότητες, τὴν πρὸς τὸν ἔρωτα τοῦ ὠραίου ὄρμην καὶ μέτρα υπεράνθρωπα πρὸς ἐπιδίωξιν αὐτοῦ, ἡδονὰς ποικίλας καὶ ὁμως λεπτάς, τὴν πειθῶν, τὴν φαιδρότητα, τὴν χάριν τῆς οικειότητος· ἐν ἐνὶ λόγῳ, πᾶν ὅ,τι θέλγει παρ' ἐνὶ λαῶν καὶ τὸν κάμνει τοσοῦτον παρὰ τοῖς ἄλλοις συγγνωστόν. Μήπως οἱ Γάλλοι, οἱ προθύμως παραβάλλοντες ἑαυτοὺς πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, δὲν ἔχουν, καὶ αὐτοὶ ἐπίσης, τὸ προνόμιον τοῦ θέλγειν καὶ κουράζειν συγχρόνως τὴν Εὐρώπην; Διεγείρουσιν τὴν ζηλίαν της, πολλάκις τὴν ὀργὴν της καὶ ὁμως δὲν δύναται νὰ ὑπεκφύγῃ τὴν πλήρη θελγήτρων ἐπιρροὴν αὐτῶν. Ὁ Πολύγνωτος λοιπὸν δὲν ἐδυσκολεύθη νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὰς παρακλήσεις τοῦ Κίμωνος, ὑποδεικνύοντος αὐτῷ σειρὰν ἔργων μεγαλοπρεπῶν· μετέβη μετὰ χαρᾶς εἰς πόλιν ὑπισχνουμένην αὐτῷ πλοῦτην, ἅτινα εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἀρνηθῇ, κύκλον εὐρύτερον, κατ' ἐξοχὴν δὲ τὴν δόξαν, τὴν λέξιν ταύτην τὴν πρὸς πᾶσαν Ἑλληνικὴν ψυχὴν τοσοῦτον προσφιλεῖ.

Ἄμα ἀπεβιδάσθη εἰς Πειραιᾶ, τὸ ἐνώπιον αὐτοῦ θέαμα ἀπέχετο πολὺ τῆς ιδέ-

ας ἣν εἶχε σχηματίσει περὶ τῆς νέας πατρίδος του. Ἡ πεδιάς, ὅπου δις αἱ μεγάλαὶ στρατιαὶ τῶν Περσῶν ἐστρατοπέδευσαν, ἦν ἔρημος, οὐδὲ κλάδος γλοερὸς ἐφαίνετο ἀντὶ τῶν προαιωνίων ἐλαιῶν ἄστυνας ἢ Ἀθηναῖα καὶ ὁ Κέκρωψ εἶχαν φυτεύσει. Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ξέρξου δῆωσιν καὶ κατερήμωσιν τῶν ναῶν, εἰς πᾶν βῆμα ἀπὴντα τις μαύρας στήλας, τείχη ἐτοιμόρροπα, ὄροφας κατεδαφισμένας. Οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἠνείχοντο τὸν ἐξαφανισμόν τῶν σεβασμίων ἐρειπίων τούτων, ἅτινα ἔτρεπον τὸ κατὰ τῶν βαρβάρων μίσός των. Τὰ ἐν σπουδῇ ἀνεγερθέντα ὀχυρώματα, ἐνῷ ὁ Θεμιστοκλῆς ἐξηπάτα τοὺς Σπαρτιάτας διὰ τῶν λόγων αὐτοῦ, συνέκρινετο ἐξ ὕλων διαφόρων, ἐρειπίων τεμάχια, τυχαίως τοποθετηθέντα. Καὶ αἱ οἰκίαι δ' αὐταὶ ἦσαν ἀθλιαὶ, μικραὶ, κατεσκευασμέναι ἐκ κεράμων ἢ ἐκ πλίνθων, φύρδην μίγδην ἐπὶ τῶν βράχων ὠκοδομηθεῖσαι· αἱ ὁδοὶ, στεναὶ, ἀνώμαλοι, μὲ διευθύνσεις καθ' ἐκάστου ἰδιώτου τὴν ἰδιοτροπίαν, δὲν εἶχον τὰς εὐρείας ἐκείνας εὐθυγραμμίας, δι' ἃς καυχῶνται οἱ νεώτεροι. Καὶ ὁμως, μετὰ τὴν ἐκ Σαλαμῖνος ἐπάνοδον, ἐδύνατο κάλλιστα νὰ χαράξωσιν εὐθείας ἐν τῇ πόλει ὁδοὺς· τὰ πάντα ἔπρεπε νὰ γίνωσιν ἐκ νέου, ἀφοῦ τὰ πάντα εἶχον καταστραφῇ. Ἄλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἐσέβοντο μέχρι λεπτολογίας τὴν ἐλευθερίαν, τὰ δὲ δικαίωματα τῶν γαιοκτητῶν τοῖς ἐφαίνοντο ἱερά.

Καὶ μολοντοῦτο, μετὰ τὰς λυπηρὰς ταύτας ἐντυπώσεις, αἵτινες ἐπανέφερον εἰς μνήμην τὴν ἠρωϊκὴν τῶν Ἀθηναίων πτώσιν καὶ τὴν ἀπεκαθίστα προσφιλεῖ τοῖς Ἑλλήσι ὑπὲρ τῶν ὁποίων αἱ Ἀθηναῖοι εἶχον θυσιασθῆ, ἐντυπώσεις φαιδρότεροι κατελάμβανον τὸν ξένον φθάνοντα. Ὅλων τὰ πρόσωπα ἀνέπνεον τὴν ζωηρότητα, τὴν πεποίθησιν, τὴν εὐθυμίαν καὶ τὴν ἡρεμον ἐκείνην ὑπερηφάνειαν ἣν ἐμπνέει ὁ ἀλληλοδοξέμιος πλοῦτος. Οἱ στόλοι ἐφθάνον φορτωμένοι μὲ τῆς Ἀσίας τὰ λάφυρα, οἱ πολεμισταὶ ἤρχοντο τροπαιοφόροι καὶ ἀνεχώρουν διὰ νέας νίκας, οἱ ἔμποροι ἄθροοι συνέρρεον ἐκ τῶν ἀπωτέρω μερῶν, οἱ δὲ πρέσβεις ἤρχοντο νὰ πληρώσωσι τοὺς φόρους των· πανταχοῦ ὁ πλοῦτος, πατὴρ τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων. Ἡ πόλις ὠμοίαζε κυψέλην βομβοῦσαν. Ἐργάται ἀπειράριθμοι ἤργάζοντο ὅπως ἐγείρωσι ναοὺς καὶ μνημεῖα. Ἐνταῦθα ὠκοδόμουν τὰ τὸν Πειραιᾶ μὲ τὰς Ἀθήνας μέλλοντα νὰ ἐνώσωσι μακρὰ τείχη· ἐκεῖ ἀνεύωναν τὰ πρὸς τὸ μεσημβρινὸν μέρος ὀχυρώματα τῆς Ἀκροπόλεως, ὁ δὲ ναὸς τῆς Νίκης μὲ τὸ λαμπρὸν αὐτοῦ διάζωμα ἤρχησε νὰ στέφῃ τὸν πρὸς τὴν Πνύκα προμαχῶνα. Ὁ ναὸς τῶν Διοσκούρων, τὸ Θησεῖον, παντὸς εἶδους μνημεῖα ἀνεγείροντο, τὰ δὲ λατομεῖα τοῦ Πεντελικοῦ δὲν ἔπαυον στέλλοντα τὰ ἀπαρμιλλοῦ λευκότητος μάρμαρα αὐτῶν. Ἡ Ποικίλη, ἡμιτελής ἔτι, ἠνοιγεν ἤδη τὴν διπλὴν στοάν της, ἐξαιρετὸν τῶν εἰκόνων στέγασμα. Ἐπὶ τέλους ὁ Κίμων αὐτὸς, πλούσιος καὶ διὰ τῆς γενναιοδωρίας ὑποστηρίξων τὴν δημοτικότητα αὐτοῦ, ἐκαλλώπιζε τοὺς κήπους τῆς Ἀκαδημίας ὅπου οἱ πολῖται ἤρχοντο νὰ ζητήσωσι τὴν δρόσον καὶ ἀνάπαυσιν. Ἐστόλιζε δι' ἐξόδων του βρῦσεις δημοσίας, τὰς ἐξέδρας ὅπου οἱ σοφοὶ συνήρχοντο, καὶ μὲ κομφᾶ θρανία τὰς δημοσίας πλατείας καὶ τριόδους. Αἱ χεῖρες καὶ αἱ ἀτομικαὶ ἰκανότητες δὲν ἤρχοντο ὅπως κόρεσωσι τὸν ἐνθουσιασμόν λαοῦ ἐπανορθοῦντος τὰς ἀτυχίας αὐτοῦ καὶ μεταβαίνοντος ἀπὸ νεότητα ἀκαταμάχητον εἰς ὄριμον ἡλικίαν γόνιμον καὶ παντοδύναμον.

(ΟΜΗΡΟΣ ΦΥΛ. Α΄.)

Ὁ Πολύγνωτος, τὸν ὅποιον ὁ Κίμων ἐθεώρει ὡς τὴν πολυτιμωτέραν αὐτοῦ κατάκτησιν, ἐτέθη ἀμέσως εἰς ὑπηρεσίαν. Συμμετέσχε τῆς ἐργασίας τῶν Ἀθηναίων καλλιτεχνῶν, οἵτινες τὸν μετεχειρίσθησαν ὡς ἴσον κατ' ἀρχάς, ὡς διδάσκαλον δὲ κατόπιν. Συνέδεσεν ἰδίως στενὴν φιλίαν μετὰ ζωγράφον τινα, Μίωνα καλούμενον, γλύπτῃν δὲ συγχρόνως, διότι ἡ ἀρχαιότης ὅπως καὶ ὁ Ἰταλικὸς μεσαιῶν παρουσιάζει συνεχῆ τοιαῦτα παραδείγματα ἐνὸς ἀνθρώπου εἰς διαφόρους τέχνας διδομένου. Ἐκτὸς τούτου ὑποθέτουν ὅτι ὁ Μίμων ἦτο καὶ ἀρχιτέκτων καὶ ὅτι αὐτὸς κατεσκεύασε τὸ Θησεῖον, ἀφοῦ ὁ Κίμων ἔφερεν ἐκ Σκύρου τὰ ὄσπια τοῦ ἐξορίστου ἡμιθέου. Τὰ ἔσω τείχη τοῦ ναοῦ τούτου ἦσαν στολισμένα μετὰ εἰκόνας, αἵτινες δυστυχῶς ἐξέλειψαν, ὅτε οἱ χριστιανοὶ τὸν μετέβαλον εἰς ἐκκλησίαν. Ἐνῶ δὲ ὁ Μίμων ἐσχεδίαζε τὸν πόλεμον τῶν Ἀμαζόνων καὶ τὴν μάχην τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῶν Κενταύρων, ὑποθέσεις μετὰ τὴν γλυπτικὴν σχετιζόμενας, ὁ Πολύγνωτος κατεγίνετο εἰς ἄλλο τι, λεπτότερον καὶ νεώτερον. Μεταξὺ τῶν μυθιστορικῶν παραδόσεων ὅσαι ἀπετέλουν τὸν βίον τοῦ Θησεῦς, ὑπῆρχε μία παριστάνουσα τὸν βασιλέα τοῦτον ἀπέναντι τοῦ Μίνως, καθημένου εἰς παραλίαν τινα τῆς Κρήτης. Ὁ Θησεὺς ἐπεκαλεῖτο υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος, ὁ Μίνως δὲν τὸν ἀνεγνώριζεν ὡς τοιοῦτον, ῥίπτων δὲ τὸ δακτυλίδιον αὐτοῦ εἰς τὴν θάλασσαν, εἶπεν «ἀν ἦσαι υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος, φέρε μου τὸ δακτυλίδιον τοῦτο». Ὁ Θησεὺς ῥίπτεται ἀμέσως εἰς τὰ κύματα, ἀλλ' αἱ Νηρηίδες θεαὶ τῆς θαλάσσης τὸν ἀρπάζουν καὶ τὸν φέρουν ἐνώπιον τῆς Ἀμφιτρίτης, ἥτις τῷ ἐπιθέτει ἀκτινοβόλον στέμμα ἐκ χρυσοῦ καὶ λίθων πολυτίμων, τεκμήριον τῆς ἐνδόξου καταγωγῆς αὐτοῦ καὶ συγχρόνως σύμβολον τῆς ἰσχύος καὶ τοῦ πλοῦτου, ὅσα εἶχεν ὑποσχεθῆ τοῖς Ἀθηναίοις, λαῶ ναυτικῷ. Ὀλίγαι εἰκόνες ἦσαν ἀρμοδιώτεραι ὅπως θίξωσι τὴν καρδίαν τῶν Ἀθηναίων, ἀλλὰ καὶ συγχρόνως ὀλίγαι δυσχερέστεραι. Σκηνὴ διπλῆ, χωρίον, ὄριζον, κυμάτων διαύγεια, θεότητες ὠραῖαι καὶ πλουσιῶς κεκοσμημέναι, ἰδοῦ τι ἔπρεπε νὰ παραστήσῃ τέχνη, ἥτις ὀλίγους ἔτι εἶχε πόρους καὶ ἐλλειπῆς ἦτο, καθόσον ἀφορᾷ τὴν χάριν.

Δὲν ἐγγυῶμαι ὅτι ὁ Πολύγνωτος ἐθριάμβευσεν ἐντελῶς, τοιοῦτον ἀντικείμενον ἐξεκόνισας ὅπως ὅποτε ὁμοίως ὁ Μίμων δὲν ἦτο ἱκανὸς νὰ τὸ ἀναλάβῃ. Εἶχε τὸν εὐνοούμενον κύκλον του, ὅπως τῶν πρώτων σχολειῶν οἱ καλλιτέχναι, τοῦ δὲ κύκλου τούτου εὐκόλως δὲν ἐξήρχετο. Παρίστα θαυμασιῶς τοὺς ἵππους, ὅπως ὅλοι σχεδὸν τῆς Πελοποννήσου οἱ γλύπται, συνειθισμένοι ν' ἀντιγράφωσι τὰς τεθρίππους τῶν Ὀλυμπίων νικητῶν· τοὺς ἐζωγράφετε μετὰ τσαούτης λεπτότητος, ὥστε προσέθετε τρίχας καὶ εἰς τὰ κάτω βλέφαρα, τοῦθ' ὅπερ ἐθύμωνε τὸν Κίμωνα, συγγραφεὰ πραγματείας περὶ τῆς ἵππικῆς τέχνης· οἱ ἵπποι λοιπὸν δὲν ἔλλειπον εἰς ἐκάστην εἰκόνα αὐτοῦ. Εὐφυῆς, ἱκανὸς νὰ ὑπεκφεύγῃ ὅ,τι τὸν περιέπλεκεν, ἀγνοῶν τὴν τέχνην τῶν συντετημένων ἐργασιῶν, ἀν παρίστα, χάριν παραδείγματος, τὸν Βούτην ὑπὸ βράχον συντριβόμενον, προσεῖχε νὰ μὴν ἀφήσῃ ὄρατὰ εἰμῆ τοὺς ὀφθαλμοὺς μόνον καὶ τὴν κεφαλὴν. Ὁ Πολύγνωτος ἀπεναντίας εἶχε χεῖρα τολμηροτέραν, γραφίδα πλέον ἀνθηρᾶν. «Πρῶτος, μᾶς λέγει ὁ Πλίνιος, παρέστησε τὰς γυναῖκας ἐν στολῇ, τὰς ἐνδυμασίας μετὰ τὰ στιλπνὰ αὐτῶν ποικίλματα, τοὺς πολυειδεῖς κεκρυφάλους

» των.—Κατήργησε τὸ ἀκίνητον καὶ τραχὺ τῶν μύων τοῦ προσώπου, σύστημα τυπικὸν τῶν προκατόχων του. Ἦνοιξε τὸ στόμα τῶν προσώπων του καὶ τὰ κατέστησε μειδιῶντα, περιχύσας ὠραῖα ἐπὶ τῶν παρειῶν αὐτῶν χρώματα». Εἰς ἓνα λόγον, ἐδημιούργησε τὴν ἔκφρασιν. Μόνος ἄρα ἐδυνήθη νὰ παραστήσῃ τὴν Ἀμφιτρίτην περικυκλωμένην ἀπὸ τὰς Νηρηίδας. Ἐβοήθησε δὲ καὶ τὸν Μίωνα νὰ ζωγραφῆσῃ λαμπροτέρας τὰς Ἀμαζόνους αὐτοῦ.

Ἐπανευρίσκομεν τοὺς δύο φίλους ὠραίζοντας ἄλλον ναόν, τὸν τοῦ Κάστωρος καὶ Πολυδεύκου. Ὁ Μίμων ἐξεκόνισεν ἐν αὐτῷ τὴν εἰς Κολχίδα ἐκστρατείαν τοῦ Ἰάσονος, διότι ὁ Κάστωρ καὶ ὁ Πολυδεύκης συνήργησαν εἰς τὴν κατάκτησιν τοῦ χρυσοῦ δέρατος. Εἶχεν ἤδη ὠφελῆθῃ τῶν συμβουλῶν καὶ τοῦ παραδείγματος τοῦ Πολυγνώτου, εἶχεν ἀποκτήσει πλειοτέραν τόλμην συγχρόνως δὲ καὶ λεπτότητα, διότι οὔτε τὴν Μήδειαν παρέλειψε οὔτε τοῦ Πελοπείου τὰς θυγατέρας. Ὁ Πολύγνωτος ἐζωγράφησεν ἐπὶ τοῦ ἄλλου ἐσωτερικοῦ τοίχου τοὺς Διοσκούρους ἀπάγοντας τὰς θυγατέρας τοῦ Λευκίππου, σκηνὴν θέλξασαν τὸν Ῥούβενος, ὅπως τὸ μαρτυρεῖ ἡ ἐν τῷ μουσεῖῳ τοῦ Μονάχου εἰκὼν· ἀλλ' ἡ ὑπόθεσις τὴν ὁποίαν ὁ μεταγενέστερος οὗτος ζωγράφος περιέκλεισεν εἰς στενὸν περίθεμα, ὁ Ἕλληνας ζωγράφος τὴν εἶχεν ἐκτείνει ἐφ' ὅλου τοῦ μήκους τοῦ ναοῦ. Αἱ θυγατέρες τοῦ Λευκίππου δὲν ἦσαν μόναι, ἀλλὰ συνωδευμέναι ὑπὸ πλείστων νεαρῶν παρθένων, συντρόφων των. Ἡ πρὸς τὸν Λευκίππον διδομένη ἀγγελία, ἡ καταδίωξις ἴσως, ἡ συνδιαλλαγὴ, ἡ τελετὴ ὀλόκληρος τοῦ διττοῦ γάμου, ταῦτα πάντα παρείχον συνθέσεις ποικίλας, ἐλευθέρους, ταυτοχρόνως ἀρμοζούσας καὶ εἰς τὸν πλοῦτον καὶ εἰς τὸν μεγάλον τῆς τέχνης χαρακτήρα· διότι μὴ λησμονῶμεν ὅτι παρὰ τῷ Πολυγνώτῳ τὸ χάριεν ὑποβάλλεται πάντοτε εἰς τὸ σοβαρὸν, τοῦθ' ὅπερ τὸν καθιστᾷ ἀξίον τοῦ Φειδίου πρόδρομον.

Τῶν πρώτων τούτων ἐργῶν ἡ ἐπιτυχία κατέστησε τὸν Πολύγνωτον προσφιλεῖ παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις, καὶ τοὺς ἔκαμε νὰ εὐχωνται ἀπὸ καρδίας ὅπως ὠραῖσθῶσιν οὕτω μεγαλοπρεπῶς ὅλα αὐτῶν τὰ μνημεῖα. Ἀλλ' ὅ,τι ἔτι μᾶλλον ἐθαύμαζον, ἦτο τὸ ἀφιλοκερδὲς καλλιτέχνου, πᾶσαν ἀμοιβὴν ἀρνούμενου καὶ διὰ τὴν δόξαν μόνον ἐργαζομένου.—Ὑπῆρχεν ἐν τῇ πόλει στοᾶ, εἶδος περιπάτου ὅπου οἱ πολῖται κατέφευγον, ὅπως προφυλαχθῶσιν εἴτε κατὰ τῶν ἐν ὥρᾳ χειμῶνος ψυχρῶν ἀνέμων, εἴτε κατὰ τῶν ἐν ὥρᾳ θέρους φλογερῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων. Ἡ στοᾶ αὕτη ἦτο διπλῆ, εἰς ἓνα τοῖχον στηριζομένη, βλέπουσα δὲ συγχρόνως καὶ πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς μεσημβρίαν. Τὰ κάτωθεν τοῦ Τίβολι ἐρείπια τῆς Ἀδριανῆς ἐξοχῆς, κτιρίου ὅπερ ὁ αὐτοκράτωρ Ἀδριανὸς εἶχε κατὰ μίμησιν κατασκευάσει, μᾶς παρέχουσιν ἰδέαν τινα τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος στοᾶς. Τὸ μακρὸν ἐκεῖνο τείχος, τοσοῦτον καλῶς σχεπαζόμενον, ἤθελε φυσικῶς τῷ λόγῳ εἰκόνας. Ὁ Πολύγνωτος καὶ ὁ Μίμων ἐπεφορτίσθησαν νὰ τὸ καλλωπίσωσιν, ἐπειδὴ δὲ τὸ ἔργον ἦτο σπουδαῖον, συμπαρέλαβον μετ' αὐτῶν καὶ τὸν Πάναινον, ἀδελφὸν τοῦ Φειδίου.

Εἶναι βέβαιον σχεδὸν ὅτι ὁ Πολύγνωτος ἐξετέλεσε τὰ δυσχερέστερα μέρη τῆς ἐργασίας ταύτης· ἐν πρώτοις διότι ὁ Μίμων καὶ ὁ Πάναινος ἀνεγνώριζαν

οἶκοθεν τὴν ὑπεροχὴν του, δεύτερον δὲ διότι τὸ ἀνεξάρτητον τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ, ἡ φιλία τοῦ Κίμωνος, καὶ ἡ σπανία ἐκείνη ἐξουσία ἦν ἀποκτῆ καλλιτέχνης οὐδὲν λαμβάνων παρ' ἐνός λαοῦ, προσφέρων δ' αὐτῷ δωρεὰν τὰ ἔργα του, τὸν καθίστων σεβαστὸν παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις. Οἱ πλείστοι τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, μνημονεύοντες τὴν στοὰν ταύτην, ἦτις ὠνομάσθη Ποικίλη στοὰ, τὸν Πολύγνωτον μόνον ἀναφέρουν, ὅπως οἱ νεώτεροι, προκειμένου περὶ τῶν πολυαρίθμων τοῦ Παρθενῶνος ἀναγλύφων, ἀναφέρουν τὸν Φειδίαν. Ἐξεύρομεν μολοντοῦτο ὅτι ὁ Μίκων ἐξεκόνισε τὴν μάχην τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῶν Ἀμαζόνων, θέμα ὅπερ ἐγνώριζε κάλλιστα, ὁ δὲ Πάναινος τὴν ἐν Μαραθῶνι Μάχην, ἐν ἣ προσεπάθησε νὰ παραστήσῃ πρόσωπα τεθνηκότα ἤδη ἢ τὰ ὅποια δὲν ἐγίνωσκε: τὸν Μιλτιάδην, τὸν Καλλιμάχον, τὸν Κυναίγειρον, ἀρχηγούς τῶν Ἀθηναίων, τὸν Δάτην καὶ Ἀρταζέρην, σατράπας διευθύνοντας τὸν Περσικὸν στρατὸν, χωρὶς νὰ λησμονήσῃ ἕνα κύνα μετασχόντα τῆς μάχης καὶ τὸν ὅποιον οἱ Ἀθηναῖοι ἤθελον νὰ βλέπωσιν ἐπὶ τοῦ τοίχου. Ἐκ λεπτότητος κινούμενος ὁ Πολύγνωτος παρεχώρει εἰς Ἀθηναῖον καλλιτέχνην τὴν ἐνδοξοτέραν σελίδα τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας, γινώσκων ὅτι διὰ τοῦτο θὰ εἶχεν ἀπέναντι τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ πλειοτέραν ἀξίαν ἢ ἔργον τελειότερον ὑπὸ ξένου ὅμως ἐξεργαζόμενον. Ἀλλ' ἡ ὑπόθεσις ἦτο τόσο εὐρεῖα καὶ τοσοῦτον ὑψηλῶς συλληφθεῖσα, ὥστε ἐδύνατο καὶ μὲ τοῦτο ὁ Πολύγνωτος νὰ συνδράμῃ τὸν Πάναινον διὰ τῶν συμβουλῶν αὐτοῦ, νὰ τῷ χορηγήσῃ σχέδια καὶ ἐν μυστικότητι νὰ τὸν βοηθήσῃ δραστηρίως, ἀφίνων αὐτῷ τὴν τιμὴν ὀλόκληρον τοῦ ἔργου. Ἐφαίνετο ἐν πρώτοις ἡ ἐναρξίς τῆς μάχης, ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Πλαταιεῖς ἐδέχοντο τὴν προσβολὴν τῶν βαρβάρων ὀλίγον μακρύτερον ἢ νίκη ἀπεφασίζετο καὶ οἱ Πέρσαι ἐν φυγῇ ὤρμουν εἰς τὰ ἔλη τοῦ Μαραθῶνος· ἐπὶ τέλους δὲ εἰς τὴν ἄκρην τῆς στοᾶς, ἐφαίνοντο καταφεύγοντες εἰς τῶν Φοινίκων τὰ σκάφη, τὰ εἰς τὴν παραλίαν δεδεμένα, ἐνῶ οἱ Ἕλληνες τοὺς κατεκερμάτιζον. Οἱ θεοὶ καὶ ἡμίθεοι ὅσοι ἐν τῇ τρομερᾷ ταύτῃ μάχῃ εἶχον βοηθήσει τοὺς Ἀθηναίους ἦσαν καὶ οὗτοι ἀπεικονισμένοι.

Ἐπὶ τοῦ μέρους ὅπερ ὁ Πολύγνωτος ἐφύλαξε δι' ἑαυτὸν, ἐξεκόνισε μέγα δράμα τοῦ Ὀμηρικοῦ κύκλου, τὴν ἄλωσιν τῆς Τρωάδος. Ἐπειδὴ καὶ ἐν Δελφοῖς ἐξεκόνισε, διεξοδικότερον μάλιστα, τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν, λυπούμεθα ὀλιγώτερον ἐπὶ τῇ σιγῇ τῶν συγγραφέων, μὴ μνημονεύοντων τὴν ἐν τῇ στοᾷ ἐργασίαν, ἀπλῶς δὲ μόνον ὅτι ἐφαίνετο ἐν αὐτῇ ἡ Κασάνδρα, ὁ Αἴας καὶ ἡ ἐκ τῶν ἱεροσύλων βιαιοπραγιῶν αὐτοῦ ἐγερωθεῖσα δίκη μνημονεύουσα δὲ καὶ τὴν Λαοδίκην, αἰχμάλωτον Τρωάδα, ὁμοιάζουσαν πολὺ τὴν Ἑλπινίκην, ἀδελφὴν τοῦ Κίμωνος. Ἡ Ἑλπινίκη ἦτο τοῦ Πολυγνώτου ἡ ἐρωμένη, ὁ δὲ ζωγράφος ἠθέλησε ν' ἀποθανάτισῃ τὴν καλλονὴν ἐκείνης ἦν ἡγάπα.

Ἡ δόξα τὴν ὁποίαν ὁ Πολύγνωτος περιεβλήθη ἐκ τῆς τοιοῦτου ἔργου ἐκτελέσεως, ἔρριψεν ἐκ νέου ἐν τῇ σκιᾷ τοὺς συνεργάτας αὐτοῦ Μίκωνα καὶ Πάναινον. Ἐνδεεῖς ὡς ἐκ τούτου καὶ ἠναγκασμένοι νὰ πληρώνωνται, ἐδείκνυντο τεταπεινωμένοι μὲ τοῦτο, παραβαλλόμενοι πρὸς τὸν μεγαλοπρεπῆ ξένον, φιλοδωροῦντα πᾶν ὅ,τι εἰργάζετο. Οἱ Ἀθηναῖοι ὑπερύψωνον εὐχαρίστως τὸν ζωγράφον τῆς Θάσου, τῷ ἀπέδωκαν τὴν τιμὴν ὀλόκληρον τῆς Ποικίλης στοᾶς, οἱ δὲ μετα-

γενέστεροι ὑπῆρξαν ἡγῶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ των. Τῷ ἀπένειμον τὸν τίτλον τοῦ πολίτου, τίτλον τοσοῦτον περιζήτητον, τόσον δυσκόλως καὶ σπανίως παραχωρούμενον ἐν τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ, καὶ τὸν ὅποιον ματαίως μετὰ τινα ἔτη ἐζήτησεν ὁ Ἀγοράκριτος, ὁ διασημότερος τοῦ Φειδίου μαθητής. Ἀπ' ἐναντίας δὲ ὁ Πάναινος καὶ ὁ Μίκων κατήντησαν ἀντικείμενον τῶν προσβολῶν αὐτῶν καὶ τῶν μικροπρεπῶν ἐκείνων καταδρομῶν ὧν τὸ μυστικὸν κατεῖχεν ἡ Ἀθηναϊκὴ δημοκρατία, ἂν μολοντοῦτο ἦναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Μίκων ἐνήχθη εἰς δίκην καὶ κατεδικάσθη, διότι ἐζωγράφησε τοὺς βαρβάρους μεγαλητέρους τῶν Ἀθηναίων, τοῦθ' ὅπερ ἐπλήγωνε τὴν ἐθνικὴν ὑπερηφάνειαν. Ὁ τόσο φιλελεύθερος καὶ ἀξιεραστός λαὸς ἐκεῖνος πολλὰ ἄλλα δείγματα ἔδωκε παιδαριῶδους ἀγνωμοσύνης.

Καθόσον ἀφορᾷ τὸν Πολύγνωτον, ἔμεινε πάντοτε εὐχαριστημένος ἐκ τῆς σταθερᾶς πρὸς αὐτὸν εὐνοίας των. Ὅσον ἐζήσε μετὰ αὐτῶν, ἐζήσε τιμώμενος καὶ ἀγαπώμενος. Φίλος στενός τοῦ Κίμωνος, μετεῖχε τῶν διασκεδάσεών του ἔτρεφε δ' ἐν αὐτῷ τοῦ ὠραίου τὸν ἔρωτα. Ὁ Κίμων ἡγάπα τὰς τέχνας ἐμπαθῶς· ἠθέλε νὰ καταστήσῃ τὰς Ἀθήνας βασιλίδα τῶν πόλεων. Ἄν δὲν ἐξωρίζετο, ἠθέλεν ἴσως προλάβει τὸν Περικλέα καὶ δώσει τὸ ὄνομά του εἰς τὸν μέγαν αἰῶνα. Περικυκλούμενος ἀπὸ καλλιτέχνας, ἐχρησίμευεν ὁ ἴδιος ὡς παράδειγμα καὶ ἐθεωρεῖτο μουσικὸς ἀριστος. Γενναϊόδαρος, εὐχερῆς τοὺς τρόπους καὶ εὐγενής, εὐκόλως σχετιζόμενος, οὐ μόνον ἡγαπάτο ὁ Κίμων ἀλλὰ καὶ ἐσυγχωρεῖτο εὐκόλως διὰ τὰ ἐλαττώματα αὐτοῦ. Ἐπανερχόμενος ἐκ τῶν ἐκστρατειῶν, οὔτε τὰς διασκεδάσεις ἐφευγε οὔτε τὰς ἐξ Ἰωνίας ἐταίρας. Ἄν οἱ πολῖται τὸν ἀπῆντων κάποτε εἰς κατάστασιν γειννιάζουσαν τῇ μέθῃ, ἐμειδίον λέγοντες ὅτι καὶ ὁ Ἡρακλῆς ἐμέθυεν, ὅπως ἀναπαυθῆ ἐκ τῶν ἔργων του. Ἐγίνωσκον ὅτι τὴν ἐπιούσαν ἀνεχώρει διὰ νέους θριάμβους τοῦ Μιλτιάδου ὁ υἱός. Τῶν χρόνων τοῦ πολέμου καὶ τοῦ ἡρωϊσμοῦ ἡ ἀκολασία εἶναι ὁ συνήθης σύντροφος· διὸ ἐσυγχώρουν πολλὰ εἰς τοὺς καθ' ἐκάστην τὴν ζωὴν αὐτῶν κινδυνεύοντας. Ἄλλως τε, ὅπως δίδωμεν τὴν περιέργον ἐποχὴν ταύτην, ἀνάγκη νὰ μὴ λησμονώμεν ὅτι ἦν ἐποχὴ μεταβάσεως, ὅπερ σημαίνει συχνάκις ἀταξίας. Τὰ ἦθη μετεπλάττοντο, τὰ ἰωνικὰ ἐνδύματα μὲ τὰς ἀπαλὰς καὶ συρομένας πτυχὰς ἀντικαθιστῶντο διὰ τῆς δωρικῆς ἐνδυμασίας. Ἐξέλιπον βαθμηδὸν αἱ μακρὰ κόμαι καὶ μετ' αὐτῶν οἱ ἐκ χρυσοῦ τέττιγες, δι' ὧν περιέδεον τοὺς περιπεπλεγμένους βοστρύχους. Τὰ πάντα ἐγίνοντο βαθμηδὸν ἀπλοῦστερα, σοβαρώτερα, διότι ἡ δημοκρατία ἐμεγάλωνε, αἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἐγίνοντο βαθμηδὸν ἡ σώφρων τῆς Πελοποννήσου, ὅπου τὰ πάντα Δωρικὰ, ἀντίπαλος. Ἡ ἀριστοκρατικὴ μερίς, ἡ μετ' οὐ πολὺ μέλλουσα νὰ πέσῃ, ἀπῆλθεν ἀμέριμνος τῶν ἀγαθῶν τῶν τελευταίων ὠραίων ἡμερῶν αὐτῆς. Ὁ Κίμων, ἀρχηγὸς αὐτῆς, ἦτο ἐπίσης καὶ ὁ διενεργῶν τὰς ἐορτὰς καὶ διασκεδάσεις, ἀστίνας παρέτεινε λάφυρόν τι νέον, ὅπερ ὄχι δύσκολον. Ὁ Πολύγνωτος συνειθισμένος εἰς τὴν Ἀσιατικὴν πολυτέλειαν, καὶ φύσει κλίνων πρὸς τὴν ἀριστοκρατίαν, ἠνοῦτο μὲ τὴν παιδρὰν νεολαίαν. Ἦτο, εἶπομεν, ἐραστής τῆς Ἑλπινίκης, ἀδελφῆς τοῦ Κίμωνος, θυγατρὸς δὲ καὶ ἐγγονῆς βασιλέων. Μακρὰν τοῦ νὰ κρύψῃ τὸ πάθος αὐτῆς, ἐκαυχᾶτο ἀπεναντίας ἐπ' αὐτῷ τὴν ἐζωγράψισεν, κατ' αἴτησιν αὐτῆς, ἐπὶ τῆς Ποικίλης στοᾶς, ὅπως καθιερώσῃ δημοσίως καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτῆς καὶ τὴν δόξαν τοῦ ἀγαπᾶσθαι

ὑπὸ μεγάλου καλλιτέχνου. Χήρα τοῦ πλουσίου Καλλίου, πεπαιδευμένη, εὐφυής, λησμονοῦσα τοὺς νόμους τοῦ γυναικωνίου, ὅπως δείξῃ εἰς τοὺς ἀνδρας ὅτι ἦτο ἀξία τοῦ συνδιαλέγεσθαι μετ' αὐτῶν, ἢ Ἑλπινίκη ὑπῆρξε διὰ τὸν Κίμωννα καὶ Πολύγνωτον ὅ,τι βραδύτερον ἢ Ἀσπασία διὰ τὸν Περικλῆ καὶ τὸν Φειδίαν.

Αἱ διασκεδάσεις, ἐμμέτρως καὶ κοσμίως γινόμεναι ὅπως εἶναι τὸ ἴδιον τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, δὲν ἐμπόδιζον τὸν Πολύγνωτον τοῦ ἐξακολουθεῖν τὰ ἔργα του. Τὰ ἔργα του ἦσαν πολυάριθμα, οἱ δὲ συγγραφεῖς τῆς ἀρχαιότητος μέρος μόνον αὐτῶν ἀναφέρουσι. Δὲν μᾶς λέγουσιν, ἐν παραδείγματι, εἰς ποῖον οἰκοδόμημα εὐρίσκονται αἱ εἰκόνες, αἱ βραδύτερον μετενεχθεῖσαι εἰς τῆς Ἀκροπόλεως τὰ προπύλαια. Εἴτε διότι τὰ καταστήματα, ἐν αἷς εὐρίσκοντο, ἐπρόκειτο νὰ κατεδαφισθῶσιν, εἴτε διότι οἱ τοῖχοι ἦσαν ἐτοιμόρροποι, εἴτε τέλος πάντων διότι τὰ ἔργα ταῦτα τοῦ Πολυγνώτου ἦσαν εἰκόνες κινηταί, τὰς ἐσύναξαν εἰς τὴν ὠραίαν μαρμαρίνην αἴθουσαν, τὴν ἀποτελοῦσαν μίαν τῶν πτερύγων τῶν Προπυλαίων καὶ ἐπωνομασθεῖσαν Πινακοθήκη ἢ ἐκτοτε. Αἱ εἰκόνες εἶχον πάθει πολύ· ὁ περιηγητὴς Πausanias ὁμολογεῖ μάλιστα ὅτι δὲν διέκρινε σχεδὸν ἔργα τινα ἡμισθεσθέντα ἤδη. Διὸ ἦτο καιρὸς νὰ σωθῶσι παρὰ τῶν Ἀθηναίων τὰ πολύτιμα ταῦτα λείψανα. Ἴδού, μεταξὺ διαφόρων καλλιτεχνικῶν ἔργων, τὰ τῷ Πολυγνώτῳ ἀποδιδόμενα.

Ἐφαίνετο ἐν πρώτοις ἡ εἰκὼν τοῦ Διομήδους καὶ Ὀδυσσεύς, τῶν δύο τούτων ἀχωρίστων συντρόφων, ἐτοιμῶν πάντοτε εἰς τὰ τυχερὰ συμβεβηκότα καὶ τὰ τολμηρὰ κατορθώματα. Ὁ μὲν εἰκονίζετο ἀρπάζων τοῦ Φιλοκτήτου τὰ βέλη, ὁ δὲ φέρων τὸ ἀγάλμα τῆς Ἀθηνᾶς τὸ ἀπὸ τῆς Τροίας ἀρπαγὴν, διπλοῦν περιπατον ὅπερ ἐξησφάλιζε τὴν νίκην τοῖς Ἕλλησι. Ἐν ἄλλο ζεῦγος, ἐπίσης διάσημον, ἐχρησίμευεν ὡς παράρτημα τῆς εἰκόνος τῶν δύο ἡρώων· ὁ Ὀρέστης φονεῦν τὸν Αἴγισθον καὶ ὁ Πυλάδης φονεῦν τοὺς υἱοὺς τοῦ Ναυπλίου θέλοντας νὰ βοηθήσωσι τὸν Αἴγισθον.

Τί δὲ νὰ εἴπῃ τις περὶ τῆς ἄλλης ἐκείνης εἰκόνος τοῦ Ἀχιλλέως ἐν Σκύρῳ, κεκρυμμένου μεταξὺ τῶν θυγατέρων τοῦ Λυκομήδους; ὁ Pausanias μᾶς ἀναφέρει μέρος μόνον αὐτῆς, τὸ δὲ μέρος τοῦτο ἐπανευρίσκομεν ἐν Πομπηίᾳ, ἐν ἀντιγραφῇ εἰκονισμένον. Μ' ὄλον τὸ μέτριον τῆς ἐργασίας, καὶ τοῦ ἀντιγραφέως τὸν τραχὺν καὶ δυσάρεστον χρωματισμὸν, ἢ σύνθεσις καὶ τὰ σχέδιον εἶναι ἀπαραμίλλου καλλονῆς· ἤχησεν ἢ πολεμιστήριος σάλπιγξ ἤδη καὶ ἠκούσθη τῶν ὄπλων ἢ κλαγγή· ὁ Ἀχιλλεὺς ῥίπτεται ἐπὶ τοῦ ξίφους καὶ τῆς ἀσπίδος ἅτινα ὁ Ὀδυσσεὺς εἶχεν ἀναμίξει μετὰ τῶν γυναικείων στολισμῶν, τοὺς ὁποίους ἐπροσποιεῖτο ἐκθέσας εἰς πώλησιν. Καταβαίνει τῶν ἀνακτόρων τὴν κλίμακα, οἱ ὀφθαλμοὶ του ζητοῦσι τὸν ἐχθρὸν, τὰ δ' ἐν ἀταξίᾳ ἐνδύματα αὐτοῦ ἀφίνουσι ἡμίγυμνα μέλη, ἀρρενωπὰ καὶ ῥωμαλέα. Εἰς μάτην ὁ φρόνιμος Φοῖνιξ ζητεῖ νὰ τὸν κρατήσῃ, ὁ Ἀχιλλεὺς τὸν ἀρπάζει καὶ παρασύρει μετ' αὐτοῦ. Ἡ Δηιδάμεια, ἐρωμένη τοῦ Ἀχιλλέως καὶ ἔγγυος, τρέχει ἔντρομος· ἐδοκίμαζεν ἤδη τὰ δῶρα τοῦ Ὀδυσσεύς, ὡς ἐκ τούτου δὲ φαίνεται ἡμίγυμνος ἐπὶ τοῦ κατωφλίου τῶν ἀνακτόρων· ἐν τῷ βάθει, ὁ Λυκομήδης καὶ οἱ φρουροὶ αὐτοῦ ὑπὸ τὴν με στεφάνους κεκοσμημένην στοάν. Ὑπάρχουν ἐν τῇ σκηνῇ ταύτῃ κινήσεις καὶ ζωηρότης ἀπαράμιλλοι· διὸ θεωρεῖται μία τῶν ὠραιότερων τῆς Πομπηίας εἰκόνων. Δὲν

τολμῶ νὰ εἴπω ὅτι εἶναι ἀντιγραφὴ εἰκόνος τοῦ Πολυγνώτου, καίτοι αἱ πλεῖσται τῶν ἐν Πομπηίᾳ εἰκόνων εἶναι τῶν Ἑλλήνων διδασκάλων ἀντιγραφαί. Ἴσως εἶναι μᾶλλον ἐπιτομὴ ἐκείνης, ἐλευθέρως σχεδιασθεῖσα. Ὁ Πολύγνωτος ἄλλως τε, κατὰ τὸν Pausanias, δὲν εἶχε παραστήσει τὴν Δηιδάμειαν μόνην, ἀλλὰ μετ' ὄλων τῶν ἀδελφῶν αὐτῆς. Ἐπειδὴ ὁ ζωγράφος οὗτος ἔχει εἰδικὴν περὶ τὸ εἰκονίζειν γυναικῶν ἱκανότητα, αἱ θυγατέρες βασιλέως καὶ οἱ διαλάμποντες στολισμοὶ αὐτῶν προσέφερον εὐρείαν ὕλην εἰς τὴν γραφίδα του.

Ἡ Θυσία τῆς Πολυξένης ἦτο σκηνὴ παθητικώτερα ἔτι καὶ εὐκόλως πιστεύω ὅτι ἐπὶ τῶν Προπυλαίων θαυμάζων ὁ Εὐρυπίδης τοῦ Πολυγνώτου τὸ ἔργον συνέγραψε τὸ ἐξ ἀφελείας συγκινητικώτατον ἐκεῖνο διήγημα, τὸ περιπαθέστερον τῆς Ἑκάβης μέρος. Ὁ Νεοπτόλεμος, υἱὸς τοῦ Ἀχιλλέως, ἐξήγαγε τῆς θήκης τὴν χρυσοῦν μάχαιραν κατὰ διαταγὴν τοῦ Ἀγαμέμνονος ἀφίνου ἐλευθέραν τὴν νεαρὰν παρθένον, ζητοῦσαν νὰ καταβῆ μεταξὺ τῶν νεκρῶν, ὅχι ὡς δούλη ἀλλ' ὡς βασίλισ. «Ἦκουσε τοῦτο καὶ ἀρπάζουσα τὴν καλύπτουσαν τοὺς ὤμους αὐτῆς χλανίδα, τὴν σχίζει μέχρι τοῦ μέσου τῶν πλευρῶν· γυμνὴ τὸ στήθος καὶ τοὺς κόλπους αὐτῆς, ὠραίους ὥσπερ ἀγάλματι· τὸ δὲ γόνυ κλίνοῦσα:» Ἴδού, νεαρὲ πολεμάρχα, τὸ στήθος μου, ἂν αὐτὸ θέλῃς νὰ κτυπήσῃς· ἂν δὲ τὸν λαιμὸν, ἰδοὺ αὐτὸς ἐτοιμὸς καὶ ἐστραμμένος, ὅπως πρέπει. Πλὴν ἐκεῖνος, θαθέως συγκινηθεὶς, δὲν θέλει νὰ τὴν κτυπήσῃ καὶ τὸ θέλει...» Τρομερὰ διακοπή, ἀποτελοῦσα μόνη εἰκὼνα ὀλόκληρον.

Ὁ Πολύγνωτος ἐπὶ τέλους ἐδανείσθη ἐκ τῆς ἕκτης τῆς Ὀδυσσεΐας βραβύδιας σκηνὴν ἀρμοδιωτάτην πρὸς τὴν ζωγραφικὴν, τὸν Ὀδυσσεὺς παρῶντα ἀζόμενον εἰς τὴν Ναυσικᾶν καὶ τὰς συντρόφους αὐτῆς, ἐλθούσας νὰ πλύνωσιν εἰς τὸν ποταμὸν. Εἶχεν ἀναμφιβόλως ἐκλέξει τὴν στιγμήν καθ' ἣν αἱ νεάνιδες παίξουσι τὴν σφαῖραν, ἐνῶ τὰ πολύτιμα ἐνδύματα ξηραίνονται εἰς τὸν ἥλιον. «Ἐν μέσῳ αὐτῶν ἡ χιονώλενος Ναυσικᾶ διευθύνει τὸ παιγνίδιον. Ὡς ἡ Ἄρτεμις, ἀρεσκομένη εἰς τὸ τοξοβολεῖν, διατρέχει τὰ ὄρη, τὸν ὑψηλὸν Ταύγετον καὶ Ἐρύμανθον, κάπρους καὶ ἐλάφους ταχύποδας διώκουσα· περίξ αὐτῆς παίξουν τῶν δασῶν αἱ νύμφαι, αἱ θυγατέρες τοῦ αἰγιόχου Διός· ἡ δὲ Λατώ εὐφραίνεται κατὰ τὴν καρδίαν της. Ἡ θυγάτηρ τοῦ Ἀλκινόου ῥίπτει εἰς μίαν τῶν συντρόφων αὐτῆς τὴν ἐλαφρὰν σφαῖραν, ἥτις, πίπτουσα ἐντὸς βαθέος ρεύματος, χάνεται. Βάλλουσιν ὄλαι δυνατὴν κραυγὴν. Ἀμέσως ὁ θεὸς Ὀδυσσεὺς ἐξέρχεται ἐκ τῶν κρυπτόντων αὐτῶν θάμνων. Προχωρεῖ ὡς ὁ ὀρεσίβειος λέων, ὁστις, πεποικώς εἰς τὴν δυνάμιν του, βαδίζει πλησσομένος ὑπὸ τῆς βροχῆς καὶ ὑπὸ τοῦ λαίλαπος. Ταῖς παρουσιάσεται τρομερὸς, ῥυπαρὸς ἐκ τοῦ θαλασσοῦ ὕδατος...» Ἐκαστος ἐρωτᾷ ἑαυτὸν ἂν εἷς καλλιτέχνης δὲν ἦτο αὐθάδης ζητῶν νὰ παλαίσῃ πρὸς καλλονὰς τοιαύτας ἢ φρόνιμος, ἐμπνεόμενος ἀπὸ ποιητὴν οὐτινος τὰ ἔπη ἦσαν ἐγκεχωραγμένα εἰς ὄλων τὰς ψυχάς· ἀλλ' ὁ Πολύγνωτος εἶχε συνειθίσει ν' ἀμιλλᾶται πρὸς τὸν Ὀμηρον, ὅπως ὁ Παφαῖλ πρὸς τὴν Γραφήν.

Ἡ ἱστορία δὲν μᾶς μεταδίδει οὐδεμίαν λεπτομέρειαν περὶ τῶν ἄλλων εἰκόνων, δι' ὧν ὁ Πολύγνωτος ἐδυνήθη νὰ καλλωπίσῃ τὰ ἄλλα Ἀθηναϊκά μνημεῖα. Ἴσως ἐξ Ἀθηνῶν ἔλαβον οἱ Ῥωμαῖοι εἰκὼνα τεθεῖσαν ὑπὸ τὴν στοάν ἐνός

μέρους τῆς Πομπηίας, καὶ παριστάνουσαν πολεμιστὴν μὲ τὴν ἀσπίδα τοῦ. Ἴσως ἐν Ἀθήναις ἐφάνη ἡ τιμωρία τοῦ Σαλμωνέως, δυσεβοῦς τὸν ὁποῖον καὶ ἐν τῷ ἄδῃ ὁ Ζεὺς ἐξηκολούθει κεραυνοβολῶν. Ἡ ἱστορία δὲν μᾶς διδάσκει διατὶ ὁ περίφημος καλλιτέχνης ἐγκατέλειπε τὴν πόλιν ἥτις τὸν εἶχεν υἰοθετήσει· ἀλλὰ δύσκολον δὲν εἶναι νὰ μαντεύσῃ τις τὸ αἴτιον. Τοῦ Κίμωνος ἐξωσθέντος, τῶν φίλων αὐτοῦ πεσόντων ὑπὸ δυσμένειαν, τῶν ὁπαδῶν τοῦ ταπεινωθέντων, τῶν δημοσίων ἔργων διακοπέντων, τοῦ κοινοῦ βίου ἀπωλέσαντος τὴν προγενεστέραν ἀρμονίαν, ἐξ ὧν τούτων ἡ θλίψις ἢ συνοδεύουσα πᾶσαν πολιτικὴν κρίσιν, ἢ ἐκ τῶν ἀναμνήσεων καὶ παραβολῶν πικρία καὶ ἡ πρὸς τὴν νικηθεῖσαν μερίδα γενναία αὐτοῦ πίστις, ἐμελλον νὰ μακρύνωσι τῶν Ἀθηνῶν ἄνθρωπον, μὴ δυνάμενον νὰ διαπράξῃ μεγάλα πλέον ἔργα ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ. Ὁ Περικλῆς δὲν ὑπήσχετο εἰς τὰς τέχνας ἔτι τὸ μεγαλοπρεπὲς στάδιον, ὅπερ βραδύτερον ταῖς ἡνοῖξε. Ἐπὶ δεκαεξέτη, τουτέστι ἀπὸ τῆς ἐξορίας τοῦ Κίμωνος μέχρι τῆς τριακονταετοῦς εἰρήνης, ὁ νέος ἄρχων τῆς δημοκρατίας κατεδικάσθη ἐκ τῶν ἐπανειλημμένων πολέμων, ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν περισπασμῶν, ἐκ τῶν ἐπιφόβων διακυμάνσεων δημοκρατίας ἀκανονίστου ἔτι καὶ προπάντων ἐκ τῆς τοῦ δημοσίου ταμείου ἀνεχείας εἰς τὸ νὰ μὴ δύναται τι. Ὁ Φειδίας ἦτο μόνος ἐν γνώσει τῶν εὐγενῶν σχεδίων ἅτινα ἐμελλον βραδύτερον νὰ ἐξασφαλίσωσιν εἰς τὴν Ἀττικὴν σχολὴν ἀπαράμιλλον λαμπρότητα. Ὁ Πολύγνωτος ἠγγύει τὰ σχέδια ταῦτα ἐν δὲ τῷ Περικλεῖ δὲν ἔβλεπεν εἰμὴ τὸν ἐχθρὸν τοῦ Κίμωνος, τὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ ἀχαλινώτου ὄχλου. Ἐμακρύνθη, καλούμενος παρ' ἄλλων Ἑλληνίδων πόλεων, αἰτινες ἐκ προσιμίων διεφιλονείκουν ἀλλήλαις τὰ ἐξ αὐτοῦ ἀγαθὰ καὶ αἱ ὁποῖαι τῷ προσέφερον τὴν εὐκαιρίαν ὅπως ἐπεκτείνῃ τὴν δόξαν τοῦ.

Γ.

Διευθύνθη πρὸς τὴν βόρειον Ἑλλάδα. Διήλθε τὸν Κιθαιρῶνα, κατέβη πρὸς τὰς πηγὰς τοῦ Ἀσωποῦ καὶ ἔφθασε μετ' οὐ πολὺ εἰς Πλαταιάς, μικρὰν πόλιν εὐνοουμένην παρὰ τῶν Ἀθηναίων, κατοικουμένην ὑπὸ λαοῦ ἡρωικοῦ, πρώτου δραμόντος εἰς βοήθειάν των, καὶ ὅστις μόνος εἶχε λάβει μέρος εἰς τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην.—Ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ, οἱ Θηβαῖοι, σύμμαχοι τοῦ Ξέρξου, εἶχον καταστρέψει τὰς Πλαταιάς· ἀλλ' αἱ Ἀθηναὶ τὰς ἐπανεφέρον εἰς τὴν προτέραν θέσιν των δωρήσαντες αὐταῖς καὶ μίαν ἀποικίαν μετεχειρίσθησαν τοὺς Πλαταιεὺς ὡς ἀδελφοὺς, τοῖς ἔδωκαν μέρος τοῦ πλοῦτου αὐτῶν ὅπως ἐγειρῶσι ναὸν πρὸς μνήμην τοῦ κοινοῦ θριάμβου καὶ τοῖς ἐπεμψαν τὸν Φειδίαν ἵνα κατασκευάσῃ ἐκ χρυσοῦ καὶ ἐλέφαντος κολοσσιαῖον εἰς τὴν Ἀθηναίων ἀγαλμα. Μένων λοιπὸν ἐν Πλαταιαῖς ὁ Πολύγνωτος ἔμενον ἐν Ἀθηναϊκῷ ἐδάφει. Ἡθέλησε νὰ συνεργασθῇ καὶ αὐτὸς εἰς τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηναῖς τὴν ἐγκαλλιόπισιν. Ἐνῶ δὲ Δωριεὺς καλλιτέχνης ἐσχεδίαζεν ἐφ' ἐνός των μακρῶν τοῦ ἀγιαστηρίου πλευρῶν τὸν πόλεμον τῶν ἐπτά ἐπὶ Θήβας, ὁ Πολύγνωτος ἐξωγράφει ἐπὶ τοῦ ἀπέναντι τοῖχου τὴν σφαγὴν τῶν μνηστήρων ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσεύως. Τότε ἡ Ἀθηναῖ ἐκ τοῦ ὕψους τῆς στοᾶς ἤγειρεν εἰς τοὺς ἀέρας τὴν ἐλεθρίαν διὰ τοὺς θνητοὺς αἰγίδα αὐτῆς, καὶ

αἱ καρδίαι τῶν μνηστήρων ἐπληρώθησαν τρόμου ἀμέσως. Ἐτρεχον ἐντὸς τῶν ἀνακτόρων ἐκπληκτοί, ὡς ἀγγέλι βῶν τοὺς ὁποῖους νύττει ἀετὸς ταχύπτερος τὸ ἔαρ, ὅταν αἱ ἡμέραι ἀρχίζουσι νὰ μεγαλώνωσι. Ὅπως οἱ γαμφώνυχες γῦπες, οἱ τὸ βάμφος κυρτὸν ἔχοντες χύνονται, περιφρανοῦντες τὰς παγίδας, ἐκ τῶν ὀρέων ἐπὶ τῶν ἀνωθεν τῆς πεδιάδος ἰπταμένων πτηνῶν... οὕτω ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ οἱ σύντροφοί αὐτοῦ ὠρμησαν κατὰ τῶν μνηστήρων, πανταχόθεν κτυπῶντες αὐτοὺς, ἐνῶ δ' οὗτοι ὠλόλυζον, τὰ κτυπήματα ἀντήχουν ἐπὶ τῶν κεφαλῶν αὐτῶν καὶ τὸ ἔδαφος ἠρουθραίνετο ἐξ αἵματος. Τὸ θέμα τοῦτο εἶχεν ὑπαγορευθῆ τῷ καλλιτέχνῃ ὑπὸ ἰδέας ὀρθῆς καὶ βαθείας συγχρόνως: ὁ Ὀδυσσεὺς ἐλευθερώων ἀπὸ τοῦ ἀρπαγᾶς τὸν οἶκόν του, ἦτο τὸ ἔμβλημα τῶν Πλαταιῶν ἀνακτόρων τὴν πατρίδα αὐτῶν, ἀλωθεῖσαν ὑπὸ τῶν Περσῶν καὶ τῶν Θηβαίων καὶ εἰς αὐτοὺς δὲ ἡ Ἀθηναῖ ἔδωκε τὴν νίκην.

Ἐκ Πλαταιῶν ὁ Πολύγνωτος μετέβη εἰς Θεσπείας, ὑπὸ τοῦ Ἑλικῶνος τοὺς πρόποδας, τὰς περικλειεῖς ἐκ τῆς πρὸς τὸν Ἐρωτα λατρείας Θεσπείας, περικλειεστέρας δ' ἔτι μᾶλλον κατόπιν ἐκ τῶν πρὸς τὸν θεὸν τοῦτον ἀγαλμάτων τῆς, κατασκευασθέντων ὑπὸ τοῦ Λυσίππου καὶ Πραξιτέλους, τὰς Θεσπείας τέλος πάντων καυχωμένας ὅτι ἐκτίσθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου Θεσπίου, ἀπογόνου τοῦ Ἐρεχθέως. Φαίνεται ὅτι ὁ Πολύγνωτος ἐδέχετο προθυμότερον τὴν πρόσκλησιν τῶν πόλεων ὅσαι συνεδέοντο διὰ τινος δεσμοῦ μὲ τὰς προαφιλεῖς τοῦ Ἀθῆνας· διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἀπεμακρύνετο βαθμῆδόν, οὕτως εἶπεῖν, καὶ παρηγορεῖτο διὰ τῆς γλυκύτητος τῶν ἀναμνήσεων. Ἄγνωστον τί ἔργον ἐδώρησατο τοῖς Θεσπιεῦσι· γινώσκεται μόνον ὅτι ἐξωγράφει δημόσιον τι οἰκοδόμημα καὶ ὅτι ὁ φέρων τὰς εἰκόνας αὐτοῦ τοῖχος ψχοδομήθη ἕνα αἰῶνα βραδύτερον, ἀναμφιβόλως συνεπεία πυρκαϊᾶς τινος ἀποτεφρωθείς. Ὁ Πανυσίας, ζωγράφος ἐκ Σικυῶνος καὶ τοῦ Ἀπελλοῦς σύγχρονος, ἐπεφορτίσθη νὰ κοσμήσῃ τὸν νέον τοῖχον. Ν' ἀνταγωνισθῇ ὁμοῦ πρὸς τὸν μέγαν Πολύγνωτον, ἦτο τολμηρὰ ἐπιχείρησις. Ὁ Πανυσίας ἀπώλεσε πολὺ ἠθικῶς ἐκ τῆς παραβολῆς τοῦ ἔργου τοῦ πρὸς τὰ προηγούμενον, καίτοι ἦν ἄριστος περὶ τὸ εἰκονίζειν μικρὰ ἀντικείμενα καὶ εἶχε μάλιστα μάθει τῶν ἀνθῶν τὴν ἀπομίμησιν, ζῶν μετὰ τῆς Γλυκέρως, τῆς ὠραίας ἀνθοπώλιδος. Ἐπίσης αὐστηροὶ εἰμεθα σήμερον καὶ ἡμεῖς οἱ μεταγενέστεροι πρὸς τοὺς καλλιτέχνας τοὺς ἐπιφορτισθέντας νὰ ἐπισκευάσωσι τὰς ἐν Φαρνεζίνῃ τοιχογραφίας τοῦ Ῥαφαήλου.

Ἐπὶ τέλους δ' ὁ Πολύγνωτος, ἀφοῦ καὶ ἐν Θεσπείαις διέμεινε χρόνον ἱκανόν ὅπως ἐν Πλαταιαῖς, διευθύνθη εἰς Δελφοὺς, τὴν ἁγίαν πόλιν. Ὅπως ὁ Φειδίας, ἐξόριστος, δὲν ἐμελλε νὰ στέρξῃ ὅπως λαμπρύνῃ λαοὺς ἀντιπάλους τῶν Ἀθηναίων, ἀλλ' ἐκλείσθη ἐν Ὀλυμπία, ἐν οὐδετέρῳ ἐδάφει, τὸ ὁποῖον ὅπλων κλαγγὴ ποτὲ δὲν ἐτάραξε, τὸ ὁποῖον ἱερεῖς μόνον κατῴκουν, τὸ ὁποῖον οἱ Ἑλληνας ὅλοι κοινὴν ἐκάλουν πατρίδα, οὕτω ὁ Πολύγνωτος δὲν ἠθέλησέ ποτε νὰ στολίσῃ πόλεις ἐχθρικῶς πρὸς τὰς Ἀθῆνας διακειμένας, ἐξελέξατο δὲ τοὺς Δελφοὺς, ὡς πόλιν ἁγιασθεῖσαν διὰ τῆς θρησκείας, σεβαστὴν καὶ ἐπισκεπτομένην παρὰ τῆς Ἑλλάδος ὀλοκλήρου, καὶ τὴν ὁποίαν τὰ μᾶλλον πρὸς ἀλληλα διάφορα ἔθνη ἐφιλοτιμοῦντο νὰ στολίσωσι. Ἡ Ὀλυμπία καὶ οἱ Δελφοὶ ἦ-

σαν διὰ τοὺς ἀρχαίους ὅ,τι ἡ Ἱερουσαλήμ καὶ ἡ Ῥώμη νῦν διὰ τὸν χριστιανικὸν κόσμον.

Οἱ Δελφοὶ κείνται ἐπὶ τῆς κατωφερείας τοῦ Παρνασοῦ, ἀνωθεν τῆς κοιλάδος τοῦ Πλείστου ποταμοῦ, σκιάζονται δ' ὑπὸ ἐλαιῶν μεγαλοπρεπῶν ἄστινας δὲν πρέπει νὰ παραβάλη τις πρὸς τῆς ἡμετέρας Προβηγγίας τὰ μικρὰ δενδρόλια, ἀλλὰ πρὸς τοῦ Τίβολι μᾶλλον τὰ ἐλαιόδενδρα. Δένδρα ὑψηλά, ρίζαι αἰωνόβιοι παρὰ τὰς ὁποίας διοχετεύσεις καλῶς περιποιούμεναι διατηροῦν ὑγρασίαν γόνιμον· τὰ φύλλα των, τῶν ὁποίων τὸ κάτωθεν μέρος εἶναι φατὸν καὶ ἀργυρόχρουν, ἀποσπῶνται ἀλλήλων, βάθος ἔχοντα τὸν τόσον κυανοῦν καὶ διαυγῆ τῆς Ἑλλάδος οὐρανόν. Αἱ δύο τοῦ Παρνασοῦ κορυφαί, αἱ τοσοῦτον παρὰ τῶν ποιητῶν ἐξυμνηθεῖσαι, χωρίζονται διὰ μεγάλου σχίσματος. Εἰς τὸ μέρος ἀκριβῶς ὅπου τὸ σχίσμα λήγει καὶ ἀναβλύζει ἡ Κασταλία πηγή, οἱ Δελφοὶ ἐκτείνονται ἐπὶ φυσικοῦ ἀνδῆρου, ἐν εἶδει θεάτρου διατεθειμένου καὶ τὰ πλευρά του ἐρείδοντος εἰς ὄρθιους βράχους, ὧν τὰ χρώματα στίλβουσι, ἡ δὲ θέα σοβαρὰ συγχρόνως. Ὁ καθαρὸς ἐκεῖ ἀήρ, ἡ θαυμασία θέα καὶ οἱ τὴν φάραγγα διερχόμενοι ἀετοὶ φαίνονται ἀναγγέλλοντες ὅτι εὐρίσκεται τις πλησιέστερον τοῦ οὐρανοῦ. Ὅπως μὴ ἡ φαντασία ἡμῶν σχηματίσῃ περὶ τῆς θέσεως ταύτης ἰδέαν παρὰ πολὺ μεγάλην καὶ στηριχθῆ ἐπὶ ἀκριβῶν ἀναλογιῶν, μὴ λησμονώμεν ὅτι ὁ Παρνασὸς, χιονοστεφῆς ἐπὶ ὀκτῶ μῆνας τοῦ ἐνιαυτοῦ, ἔχει 7,000 περίπου ποδῶν ὕψος.

Τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν ἐσήμαινε πολὺ ἐν τῇ ἀρχαιότητι. Πνευματικὴ δύναμις, ἐφ' ἧς ἐστηρίζοντο αἱ ἐφήμεραι δυνάμεις καὶ τὴν ὁποίαν ἀτιμωρητὴ δὲν περιεφρόνει τις, ὁδηγὸς τῶν βασιλέων, τῶν στρατηγῶν, τῶν ἰδρυτῶν ἀποικιῶν, καθιέρωσις νομοθετῶν, καὶ Σόλωνος καὶ Λυκούργου, καθημερινὸς τῶν ἰδιωτῶν σύμβουλος, ἀποφασίζων τὸν πόλεμον ἂν προέλεγε τὴν νίκην, τὴν εἰρήνην δὲ ἂν τὴν ὀργὴν τῶν θεῶν, μίγμα τι γενναίας πολιτικῆς καὶ θεωριῶν ὅχι ἄνευ συμφέροντος, ὑψηλῆς φρονήσεως καὶ παιδαριώδους δόλου, τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν ὑπῆρξε μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους ὁ ἠθικὸς δεσμὸς τῆς Ἑλλάδος. Ἀπώλεσε τότε μέρος τῆς ἀξίας του, διότι ἔμεινε πιστὸν εἰς τὴν Σπάρτην καὶ τὸ Δωρικὸν σύστημα, πρὸ πάντων δὲ διότι ἡ φιλοσοφία καὶ ἀπιστία κατέλαβον τοὺς πολιτικοὺς ἀνδρας· ἐπὶ Πολυγνώτου μολοντοῦτο, τὸ μαντεῖον ἀπῆλθεν ἀκεραίας τῆς ὑπολήψεως αὐτοῦ, οἱ δὲ Δελφοὶ ἐδύναντο δικαίως ὅπως νὰ ὀνομασθῶσι τὸ κέντρον τῆς Γῆς, τουτέστι τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Πανταχόθεν ἐρρεον αἱ προσφοραὶ· πανταχόθεν ἤρχοντο πρέσβεις, τοῦ Κροίσου, τοῦ Ταρκυνίου, τῆς Δημοκρατικῆς Ῥώμης, τῆς Ἐτρουρίας, τῆς Μασσαλίας, τῆς Σαρδηνίας, τῆς Δύσεως εἰς ἓνα λόγον· ἐπίσης δὲ καὶ ἐκ τῆς Μακεδονίας, τῆς Ἀσίας καὶ τῶν ἀπωτέρων τῆς Ἀνατολῆς νήσων. Πόσα δῶρα μεγαλοπρεπῆ! πόσα ἀγάλματα! πόσα μνημεῖα! Ἐκαστος λαὸς τῆς Ἑλλάδος ἤγειρεν οἰκοδόμημα, Θεσσαυρὸν καλούμενον, ἐν ᾧ ἐνεκαινίαζε τὰ τρόπαια αὐτοῦ· ἕκαστος νικητῆς, ἕκαστος ἀθλητῆς ἔφερε τὸ ἀγάλματός, τοιαῦτα δὲ βραδύτερον ἐμέτρησαν μέχρι τριῶν χιλιάδων. Ὅλα δὲ τῆς τέχνης τὰ πλούτη ταῦτα ἐτοποθετοῦντο ὅχι μὲν τὴν συμμετρίαν ἐκείνην, τὰ μεγάλα διαστήματα, τὰς θέσεις, μὲν τὰς εἰσόδους καὶ τὰ κενὰ ἄτινα ἀγαποῦν οἱ μεταγενέστεροι καὶ

τὰ ὅποια ἀπῆρσεν εἰς τὸν ἀρχαῖον ρυθμὸν· τούτου ἀπόδειξις τῶν Ῥωμαίων ἡ ἀγορὰ καὶ ἡ Ἀθηναϊκὴ ἀκρόπολις. Τὰ πάντα ἀπεναντίας ἦσαν τυχαίως τοποθετημένα, τὰ πάντα ἀθροισμένα κατὰ τὴν ἰδιοτροπίαν ἐκάστης ἐποχῆς μὲν τινα ἀνωμαλίαν τὴν ὁποίαν ἡ τέχνη δὲν ἐτρόμαζε, μὲ ἀταξίαν γραφικωτέραν ψυχρᾶς κατατάξεως καὶ ἀρμονίαν νὰ παράγῃ τὴν κίνησιν, τὴν ποικιλίαν, τὴν ἀρμονίαν διότι ὑπάρχει ἡ βαθεῖα αὕτη διαφορὰ μεταξὺ τῆς ἰδικῆς μας κλίσεως καὶ τῆς τῶν ἀρχαίων· εἰς τὰς δημοσίας πλατείας ἡμῶν, εἰς τὰ πρόσωπα τῶν οἰκοδομῶν, εἰς τὰ συμπλέγματα τῶν μνημείων μας ζητοῦμεν τὴν συμμετρίαν· οἱ Ἕλληνες ἐζήτουν τὴν ἀρμονίαν. Ἡ συμμετρία ἀποκαθιστᾷ ἀπανταχοῦ τὴν ἰσορροπίαν, τὴν κανονικότητα· ὅ,τι ὑπάρχει δεξιὰ, τὸ ἐπαναλαμβάνει ἀριστερὰ· περιάγει τὴν στάθμην καὶ τὸν γνῶμονα μὲ τοῦ γεωμέτρου τὴν ἀκρίβειαν· ἐν περιλήψει εἶναι ἐπιστήμη. Ἡ ἀρμονία ἐκ τοῦ ἐναντίου δὲν παραβιάζει οὔτε τὸ ἔδαφος οὔτε τὴν ἐπιφάνειαν, δέχεται τὰ προσκόμματα, σέβεται τὰς ἀναλογίας, ὠφελεῖται ἐξ αὐτῶν, ἀγαπᾷ τὰς ἀντιθέσεις καὶ γεννᾷ κάποτε τὰς παραφωνίας· εἶναι αἰσθημα. Ἄν θέλῃ τις νὰ μάθῃ πόσον ἐν τῇ τέχνῃ τὸ αἰσθημα ὑπερέχει τῆς ἐπιστήμης, ἄς παραβάλλῃ τὰ μνημεῖα μας ὀλόκληρα, τὰ μᾶλλον φημιζόμενα, πρὸς τὰ ἐρείπια ὀλόκληρα, ναι, αὐτὰ τὰ ἐρείπια, ἄτινα μᾶς δεικνύουν σήμερον αἱ Ἀθηναὶ καὶ ἡ Ῥώμη!

Ἐν τῷ ἀπείρῳ ἀγιαστηρίῳ τούτῳ, τῷ ἐξίσου καὶ εἰς τὴν τέχνην καὶ εἰς τὴν ὀρησκίαν ἀνήκοντι, ὁ Πολύγνωτος ἤθελε νὰ μείνῃ. Τὸν ὑπεδέχθησαν μὲ σεβασμοῦ ἀνάμικτον θαυμασμόν· οἱ Ἀμφικτύονες ἐψηφίσαντο ὅτι θέλει ξενισθῆ παρ' αὐτοῖς, τὰ δ' ἐξοδὰ του πληρώνονται παρὰ τοῦ ἱεροῦ ταμείου, ἡ μεγαλητέρα τιμὴ, ἣν ἐδύνατο ν' ἀποδώσῃ τὸ σεβαστὸν τοῦτο συμβούλιον. Ὁ Πολύγνωτος ὅστις ἦτο πλοῦσιος, ὅστις καὶ ἤδη εἶχε παρέξει δείγματα τῆς ἀφιλοκερδείας του καὶ νέα τοιαῦτα ἐμελλε νὰ παρέξῃ, ἐδέχθη μόνον τιμῆς χάριν. Ὑπῆρχεν ἐν Δελφοῖς κατάστημα καλούμενον ἡ Κνιδίων Λέσχη, μέρος ἀναπαύσεως, ὅθεν ἐβλεπέ τις τὴν κοιλάδα καὶ τὴν θάλασσαν, ὅπου ἀνέπνεε τὴν ὀρόσον τῆς Κασσοτίδος πηγῆς, ἐν γλυκεῖ μορμουσμῶ κάτωθεν τῆς Λέσχης βερούσης. Οἱ γέροντες, οἱ ἱερεῖς, οἱ προσκυνηταὶ συνηθροίζοντο ὑπὸ τὰς στοᾶς τοῦ οἰκοδομήματος τούτου, ὅπως συνδιαλεχθῶσι,—τῆς οἰκοδομῆς ταύτης τὰ χωρίσματα μᾶς εἶναι ὀλίγον γνωστὰ, οὐχ ἤττον φαίνεται χρησιμεύσασα ὡς πρότυπον εἰς τῶν Ῥωμαίων τ' ἀνάκτορα· οἱ γυμνοὶ τοῖχοι αὐτῆς εἶχον χρεῖαν εἰκόνων· ὁ δὲ Πολύγνωτος ἐπεφορτίσθη νὰ κοσμήσῃ τὰς εὐρείας ἐπιφανείας αὐτῆς.

Ἐπεχείρησε μόνος ἔργον, ὅπερ τὸν ἐδέσμευσεν ἐπὶ μακρὰ ἔτη. Ἐν μέρος, τὸ τελευταῖον ἴσως ἡμισυ τοῦ βίου του, ἀφιερῶθη εἰς τὴν ἀπείρον ἐργασίαν ταύτην. Ἄν εἰς τόμος μόνις ἀρκεῖ ὅπως περιγράψῃ τις ἀκριβῶς τὰς ἐν Βατικανῷ τοιοχογραφίας τοῦ Ραφαήλου, δὲν ἐχρειάσθη ὀλιγώτερον τῶν ἑπτὰ κεφαλαίων ὁ Ἕλλην Πανσανίας ὅπως καταγράψῃ τὰ κοσμοῦντα τὴν λέσχην ἀντικείμενα. Καὶ πάλιν αἱ ἀπαριθμήσεις αὗται εἶναι μὲ ἀπίστευτον συντομίαν συντεταγμέναι· σημειώσεις μᾶλλον ὁρομαίου ὁδοιπόρου ἢ ἐκτιμήσεις ἀνθρώπου μὲ ἰδέαν, οὐδὲ κἂν μελέται περιέρχου τινος. Θέλω μολαταῦτα προσπαθῆσαι νὰ συλλέξω, μεταξὺ τοσοῦτων συγκεχυμένων περιγραφῶν, ὅ,τι οὐσιωδέστερον καὶ χα-

ρακτηριστικώτερον. Είναι ἀπολύτως ἀδύνατον νὰ καταστήσῃ τις καταληπτὰ καὶ ζωντανὰ τὰ ἔργα τοῦ Πολυγνώτου, δὲν ἀπελπίζομαι μολαταῦτα νὰ παραστήσω τὸ μεγαλεῖον αὐτῶν.

Καὶ πρῶτον μὲν αὐτὴ ἡ ἐκλογή τῶν ἀντικειμένων μᾶς ἀποδεικνύει ἀνθρωπὸν, οὐτινος ἡ ψυχὴ εἶναι ἰκανὴ νὰ συλλάβῃ ὅ,τι ὑψηλότερον, καὶ τοῦ ὁποίου αἱ μέχρι αὐστηρότητος σοβαραὶ ἰδέαι ἔχουσι πᾶσαν τὴν ἰσχὺν φιλοσοφικῆς διδασκαλίας. Εἶχε παρέλθει δι' αὐτὸν ὁ καιρὸς τῆς νεότητος, τῶν ὠραίων ἐρωμένων, τῶν κομφῶν ἡδονῶν, τῶν ἐλπίδων, αἵτινες ρίπτουσι πέπλον εὐάρεστον ἐπὶ τοῦ μέλλοντος. Εἶχε φθάσει ἡ ὠριμὸς ἡλικία, φέρουσα τὴν γνῶσιν ἐκείνην τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν βασάνων αὐτῶν, ἣτις ὀνομάζεται πείρα, καρποῦ ἀνευ πικρίας διὰ τὰς μεγάλας ψυχὰς, τοῦ ὁποίου ὅμως ἡ ὁσμὴ ἀείποι δυσάρεστος. Διὰ τοῦτο ὁ Πολύγνωτος ἀπεφάσισε νὰ παραστήσῃ τὴν Ἄλωσιν τῆς Τρωάδος, τουτέστι μίαν τῶν ὀδυνηροτέρων τῆς ἱστορίας σελίδων καὶ ἐν τῶν ἐξοχωτέρων παραδειγμάτων τῆς ἀνθρωπίνης τριέλας, διότι χάριν μιᾶς γυναικὸς ἑκατὸν λαοὶ ἐξολοθρεύονται ἑωσὺ πόλις ἀνθηρὰ στέργε νὰ ταφῇ ὑπὸ τὰ ἔρειπια αὐτῆς. Διὰ τοῦ ἔργου τούτου ὁ Πολύγνωτος ἐφέρετ' συγχρόνως πρὸς μελέτας εὐγενεστέρων καὶ μελαγχολικωτέρων, ἄστινας δὲν ἀπωθοῦσιν οἱ προχωροῦντες ἐν τῷ βίῳ. Ἐδοκίμαζε τὰς θείας μερίμνας τῆς ψυχῆς συναισθανομένης τὴν ἀθανασίαν, ἣτις πιστεύει ὅτι ὁ θάνατος ἔχει τὴν ἐπαύριον αὐτοῦ καὶ ἣτις ἀγαπᾷ νὰ ἐξετάσῃ τὸν ἀγνωστον κόσμον ὅπου θὰ μεταβῇ, ἀφίνουσα τὸ σῶμα. Τὸ μέρος ὅπου κατῴκει ὑπέτρεπε τοιαύτας μελέτας ἀναμιγνύον τὴν σταθερότητα τῆς ὀρησκείας μὲ τῆς πίστεως τὴν ἠδύτητα. Ὡς ἐκ τούτου δὲν ἐφοβήθη νὰ ζωγραφίσῃ τὸν Ἄδην, κατοικίαν καὶ τῶν καλῶν καὶ τῶν κακῶν ψυχῶν, ὅπου οἱ ἥρωες καὶ οἱ ποιηταὶ τερπνῶς συνδιαιτῶνται εἰς τὰ Ἡλύσια πεδία, ἐνῶ οἱ ἔνοχοι στενάζουσιν ἐν τῷ Ταρτάρῳ.—Ὅπως μείνη δὲ ὁ Ὀμηρὸς ὁ δεσμὸς τῶν δύο ἀντικειμένων, ὁ ζωγράφος ἐξελέξατο τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ὁ Ὀδυσσεὺς καταβαίνει μετὰ τῶν ψυχῶν καὶ συμβουλεύεται τὸν μάντιν Τειρεσίαν.

Τὰ δύο ταῦτα ἔργα, ἀξίως πρὸς ἀλληλα ἐμιλλώμενα, κατεῖχον τῆς λέσχης τὸ ἐνδότερον ὀλόκληρον. Μεγάλαι καὶ ποικίλαι ὡς ἐκ τῆς ἀφρονίας τῶν σκηνῶν, ἦσαν τοποθετημένα μετὰ τῆς σοφῆς ἐκείνης τάξεως ἣν ἀπῆντων οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν Ἑλλήνων, τοσοῦτον ἀγαπώντων τὴν εὐκρίνειαν τὰ ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν ναῶν ὡς ταινίαι ἐλαφραὶ γεγλυμμένα περιδέματα, τὰ μεγάλα ἐμβαδὸν ἐφ' ὧν αἱ εἰκόνες διαιροῦνται εἰς ζώνας τακτικὰς, δύνανται νὰ παρέξωσιν ἰδέαν τοῦ συστήματος ὅπερ εἶχε παραδεχθῆ ὁ Πολύγνωτος. Ἀπέφευγε δ' ἄλλως τε καὶ πᾶσαν σύγχυσιν διὰ τῆς τέχνης τῆς ἀπλοποιήσεως,—πρώτου βήματος πρὸς τὸ ἰδανικόν. Ἐν δένδρον παρίστα ἐν δάσος, δύο οἰκίαι μίαν πόλιν, μία στήλη ἓνα ναόν, εἷς ἱματισμὸς τὸ ἔνδον μεγάρου καὶ μία λιθυρὴν στόλον ὀλόκληρον. Οὕτω τὰ πρόσωπα ἀνέτως εἰκονισμένα, ἀπληλαγμένα παραρτημάτων, διετήρουν τὴν σπουδαιότητα αὐτῶν· ἐπιγραφὴ δὲ τεθειμένη πλησίον ἑκάστου αὐτῶν ἀπέφευγε πᾶσαν ἀπάτην.

Ἡ Ἄλωσις τῆς Τρωάδος δὲν εἶναι σειρά μαχῶν μόνον. Ὁ ζωγράφος ἠθέλησε νὰ δείξῃ, ὅχι τὸν πόλεμον, ἀλλὰ τὰς ὀλεθρίας συνεπειὰς τοῦ καὶ

τὰς διδακτικωτάτας αὐτοῦ ἐκπλήξεις. Ἡ ὀριαμβευτικὴ χαρὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ καταστροφὴ τῶν τοσοῦτον ἀκμαίων καὶ περιζήλων Τρώων παρεῖχον ὕλην συνκινητικωτάτων ἀντιθέσεων. Ἴδου ἐν πρώτοις τῶν Ἑλλήνων τὸ στρατόπεδον καὶ τοῦ Μενελάου οἱ σύντροφοι, φαιδρῶς πρὸς ἐπάνοδον ἐτοιμαζόμενοι. Οἱ δόλοι καὶ ναῦται συνωθοῦνται ἐπὶ τοῦ πλοίου, ἐν ᾧ ὁ πρωρεὺς Φρόντις προσὰ μόζει τὸ πηδάλιον. Αἴρουν τὰς πρὸ δεκαετίας ἐπὶ τῆς παραλίας σκηνάς. Ἰοαιμένης φέρει τὰ φορέματα, ὁ δὲ Ἐχοιάξ, γάλκινον δοχεῖον κρατῶν ἐ χειράς, καταβαίνει ἐπὶ τῆς ἐν εἶδει γεφύρας σανίδος, τῆς μετὰ τῆς παραλίας καὶ τοῦ καταστρώματος. Ἡ Ἑλένη, ἀποδοθεῖσα τῷ συζύγῳ αὐτῆς, ὁ ἐπεβιάσθη ἐπὶ τοῦ πλοίου· κάθηται μαλθακῶς ἐπὶ τῆς παραλίας, ἐνῶ αἱ γυναῖκες τῆς τὴν στολίζουσι, μία δὲ αὐτῶν, γονυπετῆς, τῇ βάλλει τὰ σανδάλια τῆς. Ἡ Βρισηὶς καὶ αἱ ἄλλαι αἰχμαλῶτοι ὅσαι συνεμερίσθησαν τὴν κοίτην τῶν Ἑλλήνων ἡρώων, τὴν βλέπουσιν ἐν πλήρει ἐκφράσει θέρσει, τὴν ὁποίαν γλυπτικὴ πολλακίς ἐξελέξατο ὡς θέμα καὶ θαυμάζουσι τὴν καλλονὴν τῆς. Ἄειποτε νέα, ἀειποτε ὠραία, βασίλισσα καὶ ὀριαμβεύουσα αὐτὴ ἐξ αἰτίας τῆς κοίτης τοσοῦτον αἴμα ἐχύθη· δὲν φαίνεται κἄν ἐν συναισθήσει ὧν δυστυχιστῶσιν ἀστίνας ἐπροξένησε. Καὶ ὅμως ὁ καλλιτέχνης ἐφρόντισε νὰ ἀπορροσῇ ὅχι μὲν κρᾶν αὐτῆς τοὺς Τρώων αἰχμαλῶτους τὸν Ἑλενον, υἱὸν τοῦ Πριάμου, πορφύραν ἐνδεδυμένον καὶ βεβυθισμένον ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ, τὸν Μέγην μὲ τεθραυσμένον τὸν βραχίονα, τὸν Λυκομήδην κεκαλυμμένον ἀπὸ πληγῆς, τὸν Εὐρύαλον μὲ καταματωμένην τὴν κεφαλὴν. Πλησίον αὐτῶν αἱ διὰ τὴν δουλείαν προωρισμένοι Τρωάδες παραδίδονται ἐπίσης εἰς τὴν λύπην τῶν ἡ Ἀνδρομάχη πρώτη μὲ τὴν κεφαλὴν κεκαλυμμένην μὲ κρήδεμνον καὶ θηλάζουσα τὸ τέκνον αὐτῆς ἡ Πολυξένη, ἥς ἡ κόμη εἶναι δεδεμένη ὅπως τῶν νεαρῶν παρθένων καὶ ἣτις θέλει θυσιασθῆ ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἀχιλλέως· ἡ Κλυμένη, ἡ Κρέουσα, ἡ Ξενοδίκη, αἱ μᾶλλον χαδευόμεναι ἐν τῇ πολυαριθμῳ τοῦ Πριάμου οἰκογενείᾳ· ἡ Δηνόμη, ἡ Πεισις, ἡ Μητιόχη καὶ ἄλλαι Τρωάδες, ἐπὶ τῆς αὐτῆς κλίνης καθήμεναι καὶ ἐρασιμῶς ἠθροισμένοι. Ἐνταῦθα ὁ Πολύγνωτος δὲν ἀντέστη νὰ πολλαπλασιάσῃ, μὲ τὰς ἀνατολικὰς αὐτῶν στολάς, ὅσας γυναῖκας εἶχεν εἰδικὴ ἰκανότητα περὶ τὸ ζωγραφίζειν.

Ἰκανὸς περὶ τὸ καταδεικνύειν τὰς ἀντιφάσεις καὶ περὶ τὸ ὠφελῆσθαι τῇ περιστάσεως ὅπως ἀποθανάτιζῃ τὰς Ἀπτικὰς παραδόσεις, δὲν ἐλησμόνησε τὴν Αἴθραν, μητέρα τοῦ Θησεῦς καὶ μᾶμμην τοῦ Δημοφῶντος, ἀρχηγῶ τῶν εἰς τὴν πολιτορχίαν λαβόντων μέρος Ἀθηναίων. Πρὸ ἰκανῶν ἐνιαυτῶν δούλη τῷ Τρώων, ἡ Αἴθρα ἐδραπέτευσε, βοηθουμένη ἐκ τῆς συγχύσεως, καὶ κατέφυγε εἰς τῶν Ἑλλήνων τὸ στρατόπεδον. Ἐξ ὀλοκλήρου κείρασα τὴν κεφαλὴν καὶ πνιγρῶς ἐνδεδυμένη, καταντᾷ νὰ μὴν ἀναγνωρισθῆ καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ ἐγγόνου τῆς καὶ ἐπικαλεῖται τῆς Ἑλένης τὴν μαρτυρίαν. Ἐπὶ τέλους ὁ γεραρὸς Νεστωρ, ἐπιφορισμένος ὅπως ἐπαγρυπνῇ τὰς γυναῖκας, λάφυρον εὐθραυστοῦ ἱσταται στηριζόμενος ἐπὶ τῆς λόγχης του· θεατῆς τοσοῦτων δυστυχίων, συλλογίζεται περὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἐλαττωμάτων, ἐνῶ ὁ ἵππος αὐτοῦ, ἐλεύθερο φαίνεται ἑτοιμὸς νὰ κυλισθῆ ἐπὶ τῆς ἄμμου. Τὰ παρὰ τὴν ὄχθην τοῦ μέρους τούτου κυανόχροα κύματα μαλθακῶς λούουσι τὰς ποικιλοχρόους ψιφίδιας.

Μακρὰν τῆς παραλίας φαίνονται τὰ τεῖχη τοῦ Ἰλίου ἅτινα ὁ Ἐπειὸς καταγίνεται ἐκ βάρων νὰ κατεδαφίσῃ· ὅπισθεν τῶν ἐπάλξεων ἐγείρεται ἡ κεφαλὴ τοῦ περιφρήμου δουρείου ἵππου, μηχανῆς ὀλεθρίας διὰ τοὺς Τρῶας, ἣν ὁ Ἐπειὸς ἐπενόησεν. Οἱ Ἕλληνες ἡγεμόνες εἶναι συνηθροισμένοι τριγύρω τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς, δέχονται τὸν ὄρκον τοῦ Αἴαντος, ὀμνύοντες ὅτι δὲν ἐβίασε τὴν Κασσάνδραν, τὴν θεόπνευστον ἱέρειαν. Ἡ Κασσάνδρα μένει καθημένη ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ κρατοῦσα ἔτι τὸ ἀγάλμα τῆς θεᾶς εἰς τὴν ὁποίαν ἀφιερῶθη ὅτε ὁ Αἴας τὴν ἀπήγαγεν. Ὁ Ὀδυσσεύς, φέρων τὸν θώρακα αὐτοῦ, κατηγορεῖ τὸν Αἴαντα τὸν ὁποῖον ἐλπίζει νὰ παραδώσῃ εἰς μαστίγωσιν, ὡς δυσεβῆ. Ὁ Ἀγαμέμνων καὶ ὁ Μενέλαος ἀκροῶνται σοβαροί· ἐπὶ τῆς ἀσπίδος τοῦ Μενελάου εἶναι ζωγραφημένος ὄφις. Πλησίον των δὲ ὁ υἱὸς τοῦ Πειρίθου Πολυποίτης τὸ μέτωπον δεδεμένος καὶ ὁ Ἀκάμας, τοῦ ὁποῖου ἡ περικεφαλαία φέρει λόφον. Ἐπὶ τέλος δ' ὁ Αἴας τείνει τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ βωμοῦ, κρατῶν πάντοτε τὴν εὐρεῖαν ἀσπίδα του. Ὁ Πύρρος, υἱὸς τοῦ Ἀχιλλεύου δὲν εἶναι μετὰ τῶν βασιλέων· τρέχων νὰ ἐκδικηθῇ τὸν πατέρα του, δὲν δύναται νὰ κορροσθῇ σφάξων. Μόνος αὐτὸς ἐκ τῶν Ἑλλήνων χύνει αἷμα, ἐνῶ ὅλοι οἱ λοιποὶ ἀγωνισαὶ κατέθεσαν τὰ ὅπλα· ἔσφαξε τὸν Ἐλασσον, ὅστις φαίνεται ἐκπνέων ἐπὶ τοῦ ἐδάφους· κτυπᾷ τὸν Ἀστυνοον, πεσόντα ἤδη εἰς τὰ γόνατα. Μικρὸν τι παιδίον, τρομάξαν ἐκ τοῦ θεάματος, καταφεύγει πλησίον βωμοῦ, εὐνοῦχος δὲ, ἐν χρῶ κεκαρμένος, μάτην προσπαθεῖ νὰ παρηγορήσῃ, ἄλλον παῖδα κρύπτοντα τοὺς ὀφθαλμούς του μετὰ τὰς χεῖρας αὐτοῦ. Ἡ Μένουσα, θυγάτηρ τοῦ Πριάμου, κατὰ γῆς καθημένη ἐναγκαλιζέται πέτρινον στηλοβάτην ἐφ' οὗ ὑπάρχει δοχεῖον πλήρες ὕδατος, προωρισμένου ἀναμφιβόλως ὅπως ἐκπλύνωσι τὰ πτώματα, διότι ὅλον τὸ ἄλλο μέρος εἶναι ἐστρωμένον νεκρῶν. Ὁ Πηλις, γυμνὸς καὶ μετὰ τὴν βράχην πλαγιασμένος· ὁ Ἡιονεύς καὶ Ἀδμητος, φέροντες ἔτι τοὺς θώρακας αὐτῶν. Ὁ Κόροϊβος, ἐραστὴς τῆς Κασσάνδρας· ὁ Ἀγήνωρ, ὁ γενναϊότερος τῶν πολεμιστῶν· ὁ Ἀξίων, υἱὸς τοῦ Πριάμου καὶ αὐτὸς ἐπὶ τέλος ὁ Πριάμος, τὸν ὁποῖον τὰ λευκά του μαλλία δὲν ἔσωσαν. Ἐπὶ τῶν ἐρήμων τῆς πόλεως ὁδῶν ἐγείρονται σωροὶ πτωμάτων, σκηνὴ πένθιμος τῆς ὁποίας τὸ ἥρεμον ταρασσεται μόνον ὑπὸ τοῦ Σίνωνος καὶ Ἀγχιάλου, φέροντος τὸ σῶμα τοῦ Λαομέδοντος. Πρὸς τὴν ἄκραν δὲ, δέρμα παρδάλεως, ἄνω τῆς θύρας κρεμάμενον, δεικνύει τὸν οἶκον τοῦ Ἀντήνωρος, διὰ τοῦ σημείου τούτου σεβασθέντα παρὰ τῶν Ἑλλήνων, διότι ὁ Ἀντήνωρ ἦτο φιλοξενούμενος αὐτῶν. Ὁ Ἀντήνωρ παρὰ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ Κρινοῖς, κρατούσης νεογνόν, ἡ ἱέρεια Θεανῶ μετὰ τῶν υἱῶν αὐτῆς, ὁ Γλαῦκος καθήμενος ἐπὶ τοῦ χονδρῶ θώρακος του, ὁ Εὐρύμαχος ἐπὶ λίθου, παραδίδονται εἰς ἄλγος βαθύ. Πρόκειται ν' ἀπωλεσθῇ ἡ πατρίς των, οὐδὲν δὲ ἄλλο τοῖς μένει ἢ ν' ἀπέλωσιν εἰς ἐξορίαν. Ἡδὴ τῶν οἱ ὑπὲρ τῶν ἐφόρτων ἐπὶ ὄνου ἐν κιβώτιον καὶ διάφορα ἄλλα ἐπιπλα. Μεταξὺ ἄλλων καὶ μικρὸν τι παιδίον.

Οὕτω, ἐνῶ ἀφ' ἐνὸς ἀπηθύνετο εἰς τῶν Ἑλλήνων τὴν ἐθνικὴν ὑπερηφάνειαν, διότι ἕκαστος τῶν λαῶν εἶχε τὴν ἀπαίτησιν ὅτι συνετέλεσεν εἰς τὴν πτώσιν τῆς Τροίας, ἐνῶ παρίστα τὸν ἐν Ἀσία θρίαμβόν των, θρίαμβον τὸν ὁποῖον εἶχεν ἀναγεῖναι ἢ πρόσφατος τοῦ Δαρείου καὶ Ξέρξου ἦτα, ὁ Πολύγνωτος ἠθέ-

λησεν ἀφ' ἐτέρου νὰ θίξῃ καὶ τὰς καρδίας· προσεπάθησε νὰ παραστήσῃ τοῦ δράματος μᾶλλον τὰς λυπηρὰς συνεπείας, τὰ δάκρυα μᾶλλον ἢ τ' ἀνδραγαθήματα· ἐνδισφύετο πρὸς τοὺς ἠττηθέντας· ἐδείκνυε τι πικρὸν, τι παθητικόν, καὶ τι ἀδίκον ἴσως παρεῖχεν ἡ ἀτυχία των· καὶ ἐκόλαζε τὴν ἀχρεῖαν χαρὰν, ἣν ἐμπνέει ἡ νίκη διὰ τῶν συγκινήσεων τῆς εὐσπλαγχνίας, ἀξίων αἰῶνος πολιτισμένου. Ἐλάμβανεν ἐκ τοῦ θέματος τὴν ὑψηλοτέραν ἠθικὴν του.

Ἡ εἰκὼν τοῦ Αἴδου δὲν περιεῖχεν ὀλιγώτερον ὕψος, οὐδὲ ἐλευθερίαν ὀλιγώτεραν ἴσως, καίτοι αἱ θρησκευτικαὶ παραδόσεις, ἐν ἀγιαστηρίῳ, προπάντων οἷον τὸ τῶν Δελφῶν, ἐδέσμευσαν τὸν καλλιτέχνην. Οὐδὲ αὐταὶ τοῦ τρόμου αἰσθητικαὶ ἐντυπώσεις δὲν εἶχαν λείψει. Τὸ πρῶτον βλέμμα ἐφελκῶνται ὁ Ἀχέρων ποταμός. Γιγάντιαιοὶ κάλαμοι ὑψοῦνται, ὡς ἐν βάλτῳ, ἐν αὐτῷ· ἰχθύες διακρίνονται διὰ τοῦ διαυγοῦς ὕδατος, πλὴν τόσον κάτισχιοι ὥστε φαίνονται σκιαὶ μᾶλλον ἰχθύων· τὸ ἀκάτιον τοῦ Χάρωνος διέρχεται τὸν ποταμὸν καὶ ὁ ὀλέθριος πρῶτος κωπηλατεῖ. Μεταξὺ τῶν νεκρῶν τοὺς ὁποῖους μεταφέρει, σωροῦ ἀνωμόμου, μόνος ὁ Τέλλης, προπάτωρ τοῦ ποιητοῦ Ἀρχιλόχου καὶ ἡ Κλεοβοία, ἡ ἐν Θάσῳ συστήσασα τῆς Δήμητρος τὰ μυστήρια, διακρίνονται διὰ μιᾶς ἐπιγραφῆς. Ἡ Κλεοβοία κρατεῖ τὸ ἱερὸν κάνιστρον. Ὁ Πολύγνωτος ἠθέλησε νὰ ἀφιερῶσιν ὀλίγην θέσιν εἰς τῆς πατρίδος χώρας τὰς ἀναμνήσεις καὶ λαμπρύνῃ οὕτω τὴν μικρὰν νησὸν τοῦ Θάσου. Ἐπὶ τῆς ὄχθης τοῦ Ἀχέρωντος, υἱὸς τις ἀγνώμων ἀγγεῖται ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ· ἕτερος ἱερόσυλος παραδίδεται εἰς μανίαν βασανίζουσαν αὐτὸν· προσέγγις τολμηρὰ ἣτις ἔθετε τὸ σέβας τῆς πατρικῆς ἰσχύος εἰς τὴν αὐτὴν σειρὰν μετὰ τὸ σέβας τῶν θεῶν. Ἄνωθεν τῶν ἀθλίων τούτων φαίνεται ὁ Εὐρύνομος, θεὸς δυσειδῆς τὴν μορφήν, σύμβολον τῆς καταστροφῆς τὴν ὁποίαν δὲν ὑπεκφεύγουν οὔτε ἡ νεότης, οὔτε ἡ καλλονή, διότι αὐτὸς καταβροχθίζει τὰς σάρκας τῶν πτωμάτων, ἕως οὗ μείνωσιν ὀστᾶ λευκά. Ἡ χροιά του (μεταφράζω τὸν Πausanias) εἶναι κρᾶμα κυανοῦ καὶ μέλανος, ὁμοία μετὰ τὸ χροῶμα τῶν ἐπὶ τοῦ κρέατος καθημένων μεγάλων μυῶν· δεικνύει τοὺς ἀπλήστους αὐτοῦ ὀδόντας καὶ κάθηται ἐπὶ τοῦ δέρματος γυπός.

Μετὰ τὸ κατώφλιον τοῦ Αἴδου αὐτὸ, ὁ Περιμήδης καὶ ὁ Εὐρύλοχος, σύντροφοι τοῦ Ὀδυσσεῦς φέρον ἐπὶ τῶν ὤμων των μαύρους κριοὺς, προωρισμένους διὰ τὴν θυσίαν. Ὁ Ὀδυσσεύς αὐτὸς εἶναι γονυπετὴς ἐνώπιον τοῦ βόθρου ὅπου ῥέει τῶν θυμάτων τὸ αἷμα. Ὁ θεὸς Τειρεσίας πλησιάζει ὅπως γευθῇ τοῦ αἵματος. Ἡ Ἀντίκλεια, μήτηρ τοῦ Ὀδυσσεῦς, εἶναι ὅπισθεν τοῦ Τειρεσίου, μετὰ αὐτὴν δὲ ὁ Ἐλπήνωρ, τηρήσας τὴν ἐνδυμασίαν αὐτοῦ· ἐν τοιαύτῃ στολῇ ἐκρημνίσθη, ἐκ τοῦ δώματος ὅπου ἀπεκοιμήθη παρὰ τῆς Κίρκης. Ἡ παρουσία ὅμως ζώντων τινῶν δὲν εἶναι ἡ ἀπλοῦν ἐπεισόδιον ἐν μέσῳ τοῦ σιωπηλοῦ ἐκείνου καὶ ἀκινήτου κόσμου ὅπου αἱ ψυχαὶ εἶναι βεβουθισμέναι. Μετ' οὗ πολὺ τὰ μαρτύρια. Ἴδου ὁ βράθυμος Ὀκνος, εἰκὼν τοῦ κακῶς δαπανηθέντος βίου, πλέκων σχοινίον ἐκ βούρλου, ἐνῶ ὁ ὄνος του, ὅπισθεν αὐτοῦ, τρώγει ὅ,τι ὁ κύριός του πλέκει. Ὁ γίγας Τιτύος, οὐτινος ἡ σπλὴν κατατρώγεται ὑπὸ γυπός, ἐξητλημένος ἐκ τῶν πόνων, φαίνεται ἐν τῷ τελειοῦσθαι πάντοτε· οἱ ὀφθαλμοὶ του εἶναι κεκαλυμμένοι ὑπὸ νεφέλης, ὡς οἱ τῶν λειποθυμούντων. Ἡ Ἀριάδνη κάθηται ἐπὶ βράχου τινος, καὶ ἐν θαυμασμῷ παρατηρεῖ τὴν

δελφὴν τῆς, Φαίδραν τὴν αἰμομήτραν, ἧτις ἀπηγγονίσθη καὶ ἧτις αἰωρεῖται ἐν τῶν δύο χειρῶν ἀρπάζουσα τὸν πνίγοντα αὐτὴν βρόχον. Πρὸς ἀντίθεσιν δὲ ὁ Πολύγνωτος ἔθεσε πλησίον αὐτῶν δύο γυναῖκας, τύπον φιλίας ἐπὶ τῆς γῆς τὴν Θυίαν, κρατοῦσαν τὴν Χλωρίν ἐπὶ τῶν γονάτων αὐτῆς. Ἀπεναντίας ἡ Πρόκρις, πρώτη σύζυγος τοῦ Κεφάλου καὶ ἡ Κλυμένη, δευτέρα σύζυγός του, στρέφουν τὴν ῥάχιν πρὸς ἀλλήλας. Μετ' αὐτὰς ἔρχονται ἡ ἐκ Θηβῶν Μεγάρα, χωρισθεῖσα τοῦ Ἡρακλέους, ἡ Ἐριφύλη καὶ ἡ θυγάτηρ τοῦ Σαλμωνέως, αἱ τρεῖς ἡμοῦ. Ἡ χεὶρ τῆς Ἐριφύλης εἶναι κάτωθεν τοῦ χιτῶνος αὐτῆς, τὸ δὲ ἄκρον τῶν δακτύλων ἐξέρχεται ὑπὸ τὸν λαιμόν· ἕκαστος μαντεύει ἐκ τούτου ὅτι κρύπτει τὸ περίφημον περιδέραιον, ὅπερ ἐπλήρωσε τὴν προδοσίαν τῆς.

Ὁ Θησεὺς καὶ ὁ Πειρίθους εἶναι ἐπὶ θρόνων. Ὁ Θησεὺς κρατεῖ διὰ τῆς μιᾶς εἰρῆς τὸ ξιφός του, διὰ δὲ τῆς ἐτέρας τὸ τοῦ φίλου του, ὁ Πειρίθους παρατηρεῖ ἀγανακτημένως τὰ ὅπλα ταῦτα, ἅτινα τοσοῦτον τοὺς ἐβλάψαν, ὅτε ἠθέλησαν ν' ἀπαγάγῃσι τὴν Περσεφόνην. Οἱ δύο ἦρωες ἀποτίουν τὴν ἀνθάδειάν των δὲν δεσμεύονται, ὡς αἰχμάλωτοι, ἐπὶ τῶν θρόνων δι' ἀλύσων, ἀλλὰ τὸ ἄνωμά των φαίνεται ῥιζωθὲν ἐπὶ τοῦ μαρμάρου καὶ κολληθὲν ἐπ' αὐτοῦ. Μία ἄλλη εἰκὼν φαιδροτέρα ἔρχεται κατόπιν· ἡ Κλυτίη καὶ ἡ Καμειρῶ, θυγατέρες τοῦ Πανδάρου, τὰς ὁποίας αἱ Ἄρπυιαι ἤρπασαν εἰς τὸ ἄνθος τῆς νεανικῆς ἡλιείας, ἔστεμμένοι μετ' ἄνθη, παίζουν τοὺς ἀστραγάλους (τίς δὲν ἐνθυμεῖται τὸ ἐν Πομπηίᾳ εὑρεθὲν θαυμάσιον ἐκείνο σχεδιογράφημα;). Ἄωρος θάνατος δὲν διέκοψε τὰς ἀθῶας διασκεδάσεις, ἅστινας ἠκολούθουν καὶ εἰς τὸν Ἄϊδον.

Φαίνονται ὕστερον οἱ Ὀμηρικοὶ ἦρωες ἢ οἱ σοφοὶ τῶν ἀπωτάτων χρόνων, ἐν τοῖς Ἡλυσίοις πεδίοις ἀπολαύοντες ζωῆς, πάσης φροντίδος ἀπηλλαγμένης. μὲν ἄφησαν πλὴν ἐπὶ γῆς οὔτε μίση, οὔτε συμπαθείας. Οἱ Ἕλληνας ἐκ τοῦ ἐνός μέρους, οἱ Τρῶες ἐκ τοῦ ἐτέρου. Μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων διακρίνει τις τὸν Ἀντίλοχον, μετ' τὴν κεφαλὴν ἐστηριγμένην μεταξὺ τῶν δύο χειρῶν, τὸν Ἀγαμέμνονα, κρατοῦντα τὸ σκῆπτρόν του, τὸν Ἡρωτεσίλαον παρατηροῦντα τὸν Ἀχιλλεῖα καὶ τὸν Πάτροκλον, τοὺς ὁποίους οὐδὲν πλέον χωρίζει. Εἰς μέρος κεχωρισμένον, οἱ ἐχθροὶ τοῦ Ὀδυσσεῶς, ὁ Αἴας, ὁ Παλαμῆδης καὶ ὁ Θεραΐτης, παίζουσι τοὺς κύβους, ὁ δ' ἕτερος Αἴας μένει θεατῆς, — κεκαλυμμένος ἐτι μετ' ἄρρον καὶ ἄλας θαλάσσιον, δίκην ναυαγοῦ τινος. Μεταξὺ τῶν Τρῶων φαίνεται ὁ Ἐκτωρ καθήμενος, σταυρόνων ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ γόνατος τὰς χεῖρας καὶ εἰς ὑψηλὴν αἰώνιον παραδεδομένος, ὁ Σαρπηδὼν κρύπτων τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ὁ Ἰάκχων ἐν στολῇ κεντημένῃ μετ' ἰσχυρὰ, μαῦρος πλησίον του ἰστάμενος ὑπενμύζει τῷ θεατῇ ὅτι ὁ Μέμνων ἐβασίλευε τῶν Αἰθιοπῶν. Ὁ Πάρις, ἀγένειος ἄλλ' ἡ βασίλισσα τῶν Ἀμαζώνων, ἧτις περιεφρόνησεν ἐν τῷ βίῳ τὸν ἔρωτά του, συνοφρυᾷ καὶ τὸν παρατηρεῖ μετ' ἐπιφρονητικὸν ἦθος. Ὁ Ἀκταίων καὶ ἡ θυγάτηρ του, ἐπὶ δέρματος ἐλάφου καθήμενοι, χαδεύουν μικρὸν νεβρόν παρά τῷ Ἀκταίῳ δὲ ὑπάρχει κύων κυνηγετικὸς πλαγιασμένος. Ὁ Ὀρφεὺς στηρίζεται ἐπὶ ἰτέαν πεφυτευμένην ἐπὶ τοῦ τάφου τῆς Εὐρυδίκης· χαδεύει μελαγχολικῶς τὰ πρὸς αὐτὸν κλίνοντα τοῦ δένδρου φύλλα, καὶ ἡ ἀριστερὰ του χεὶρ κρατεῖ τὴν λύραν. Ἐπὶ τοῦ ἄλλου μέρους τοῦ δένδρου εἶναι ὁ Προμέδων, εἰς

τῶν θαυμαστῶν τοῦ Ὀρφέως, ἐνῶ ἔζη. Ὁ Σχεδῖος, κρατῶν ἐγχειρίδιον καὶ μετ' ἀγρωστίν ἔχων τὸ μέτωπον ἐστεμμένον καὶ ὁ λευκόθριξ Πελίας παρατηροῦν ἐπίσης τὸν Ὀρφέα. Παρὰ τῷ Πελίᾳ κάθηται ὁ Θάμυρις, τυφλὸς ἀπηλπισμένος καὶ μετ' τὴν γενειάδα ἀτακτὸν παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ κεῖται ἡ λύρα του μετὰ τὰς χορδὰς τεθραυσμένας. Ὁ δὲ Μαρσύας διδάσκει τὸν Ὀλυμπον πῶς νὰ κρατῇ τὸν διπλοῦν αὐλόν.

Αὐτοῦ ἄρχονται αἱ βάσανοι αἱ περατοῦσαι τὴν εἰκόνα καὶ χρησιμεύουσαι ὡς παράρτημα τῆς ἄλλης ἄκρας. Βράχοι ἀπότομοι ἐγείρονται, ὁ δὲ Σίσυφος ἀγωνίζεται κυλίων μέχρι τῆς κορυφῆς των τὴν ὑπερμεγέθη πέτραν, ἀκαταπαύστως ἐπαναπίπτουσαν. Μία γυνὴ καὶ μία νεανὶς φέρουσι ὕδωρ ἐντὸς δοχείων τεθραυσμένων. Ὁ Πολύγνωτος εἰκόνιζεν οὕτω τὰς μὴ μυηθείσας εἰς τὰ μυστήρια ψυχᾶς, ἐπομένως μὴ γενομένας ἱκανὰς νὰ κρατήσωσιν ἐν αὐταῖς τὰς εἰς αὐτὰς φανερούμενας ἀληθείας. Ἐτεροι γυναῖκες, εἰς γέρον, εἰς νεανίας, φέρουν ἐπίσης ἀγγεῖων τεμάχια ἢ ἐπαναχύνουσι ἐντὸς τοῦ κάδου τὸ ὕδωρ ὅπερ εἶχον ἐξ αὐτοῦ ἀντλήσει· οὗτοι ἦσαν δ' ὅσοι ζῶντες περιεφρόνησαν τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια. Φαίνεται ἐπὶ τέλος ὁ Τάνταλος, ὑπὸ τῆς πείνης καὶ τῆς δίψης μασιζόμενος. Εἰς τὴν βάσανον ταύτην ὁ καλλιτέχνης προσέθεσε τὸν τρόμον ὄντινα ἐμπνέει εἰς τὸν ἄθλιον ὁ βράχος ὁ αἰωρούμενος ἄνω τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ.

Τοιαῦται ἦσαν αἱ δύο ἄπειροι σελίδες αὐται, τῶν ὁποίων οἱ ἀρχαῖοι ἐθαύμασαν τὴν ἀφθονίαν καὶ καλλονὴν καὶ τὰς ὁποίας οἱ μεταγενέστεροι νὰ διδῶσι μόλις δύνανται καὶ ἅστινας δὲν πρέπει νὰ παραβάλῃ τις εἰμὴ πρὸς τὰ μεγαλύτερα τῆς Ἰταλίας ἔργα, πρὸς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἀσσίας, τὴν ὑπὸ τοῦ Giolto κοσμηθεῖσαν, πρὸς τὸ παρεκκλησίον Σιζτινοῦ, πρὸς τοῦ Βατικάνου τὰς τοιχογραφίας. Ἄν αἱ ἐν Πίζῃ εἰκόνες ἦσαν ὅλαι τοῦ αὐτοῦ καλλιτέχνου ἔργον, ἐννοῶ τὰς ἐν Campo Santo εὐρισκομένας, ἠθέλον εὐχαρίστως καὶ προθυμότερον τὰς μνημονεύσει ἐξ αἰτίας τῶν στόων καὶ τοῦ σχεδίου αὐτῶν, ὅχι ἀσχετοῦ ἰσως πρὸς τὸ σχέδιον τῆς ἐν Δελφοῖς λέσχης.

Ἀμα ὁ Πολύγνωτος ἐτελείωσεν ἔργον τοσοῦτον μεγαλοπρεπές, χάνομεν τὸ ἔργον του. Τί ἀπέβινεν; Ἐξεμέτρησε τὸ ζῆν ἐν Δελφοῖς, περιστοιχισμένος μετ' ἱμάς, ἀπολαύων τῆς δημοσίας εὐγνωμοσύνης καὶ τῆς δόξης του; Ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας, ἐλκυσθεὶς ὑπὸ τῆς αὐξούσης λαμπρότητος τῆς βασιλείας τοῦ Περικλέους καὶ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ νὰ ἴδῃ τὰ ἀριστουργήματα τῶν διαδόχων του; Ἡθέλησε τέλος πάντων νὰ ἐπανίδῃ τὴν Θάσον καὶ ἀποθάνῃ ὅπου ἐγεννήθη; Τὸ ἀγνοοῦμεν, ἢ δὲ σιωπῇ τῆς ἱστορίας δὲν βλάπτει καθόλου τὴν φήμην του. Ἄν αἱ λεπτομέρειαι τοῦ βίου του μᾶς διαφεύγῃσι, τὰ ἔργα του μᾶς περιγράφονται ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν τῆς τέχνης. Ὁ ἄνθρωπος μένει ἐν τῇ σκιᾷ, ἀλλ' ἡ μεγαλοφυΐα του λάμπει ἐκ τούτου φαινοτέρα.

Δ.

Ὁ Πολύγνωτος ἐποίησε μέγα βῆμα εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ζωγραφικὴν. Μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ καλλιτεχνῶν ὑπάρχει πλεοπέρα ἀπόστασις ἢ μεταξὺ τοῦ Φειδίου καὶ τῶν γλυπτῶν τῆς Αἰγινήτικῆς ἐποχῆς. Ὁ Φειδίας δὲν
(ΟΜΗΡΟΣ ΦΥΛ. Α')

ἔθραυσε τὰς ἀλύσεις τῆς ἀρχαίας μεθόδου, εἰμὴ ἀφοῦ ἐτράφη μὲ τὰς ἰσχυρὰς παραδόσεις αὐτῆς καὶ ἐδανείσθη παρὰ τῶν Δωρικῶν σχολῶν τὴν βεβαίαν καὶ ἀκριβῆ ἐπιστήμην, ἥτις ὑπεστήριξε τὴν παντοδύναμον ἐλευθερίαν του καὶ τὴν ἐπιρροὴν του. Ὁ Πολύγνωτος εὐρίσκει τὴν τέχνην πολὺ ἀτελεστέραν· πρὶν πλάσῃ ὠραῖα πράγματα, ἔπρεπε νὰ ἐφεύρῃ ὁ ἴδιος μεθόδους καὶ ἐκτείνῃ τὰ ὑλικά ὄρια τῆς ζωγραφικῆς. Αὐτὸς διδάσκει τὴν τέχνην τῆς ἀττικῆς ὡχρᾶς καὶ ἐξάγει νέον χρῶμα ἐκ τῶν καταλοίπων τοῦ πιεστηρίου. Αὐτὸς δοκιμάζει πρῶτος τὴν διὰ τοῦ κηροῦ ζωγραφικὴν. Μ' ὅλας δὲ τὰς ἀνακαλύψεις ταύτας οἱ ἀρχαῖοι τὸν κατατάσσουσι μεταξὺ τῶν ζωγράφων τῶν μεταχειριζομένων τέσσαρα μόνον χρώματα. Πῶς ἄρα γε θὰ ἠργάζοντο οἱ πρὸ αὐτοῦ καλλιτέχναι;

Δὲν πρέπει νὰ ὑποθέσῃ τις μολαταῦτα ὅτι πυξίδιον ἐκ τεσσάρων χρωμάτων εἶναι πτωχὸν καὶ στερημένον βοηθημάτων. Τὸ ἐρυθρὸν, τὸ κίτρινον, τὸ κυανοῦν, τὸ λευκόν, προσαρμόζονται εἰς ἀπειραρίθμους συνδυασμούς, ἀρκετοὺς ὅπως παράγωσι χρωματισμὸν στίλβοντα. Πολλὰ ἔργα τοῦ Βελασκέζου, ἡ Στέφης τῆς Παρθένου ἐν παραδείγματι, εἶναι ζωγραφισμένα μὲ δύο χρώματα, ἐρυθρὸν καὶ κυανοῦν. Πλὴν ποῖα κλίμαξ χροῶν! ποῖα ποικιλία ἀποχρώσεων! Ὁ Πολύγνωτος δὲν ἔσχεν ἀποτελέσματα ἥττον εὐτυχῆ μὲ τὰ πρῶτότυπα αὐτοῦ χρώματα. Ἐξεῖχεν εἰς τὸ εἰκονίζειν τὴν καλλονὴν γυναικῶν, τοὺς στίλβοντας κεκρυφάλους των, τοὺς ποικιλοχρόους καλλωπισμούς των· διένειμεν ἐπὶ τῶν ὑφασμάτων ἀνθη καὶ πτηνὰ καὶ ἐξεῖκόνιζεν ἀριστα τῶν ὑδάτων τὴν διαφάνειαν. Ἐδείκνυε τὸν Αἴαντα κεκαλυμμένον ἔτι ἐκ τοῦ ἀφροῦ τῶν κυμάτων, ἅτινα τὸν εἶχον καταποντίσει· δὲν ἐτρόμαζε μάλιστα οὐδὲ τὸ φανταστικὸν εἶδος καὶ ἔδιδεν εἰς τὸν δαίμονα τὸν κατατρώγοντα τὰ πτώματα, τὴν ὄψιν μυίας κυανοχρόου. Ὁ Κυντιλιανὸς μᾶς βεβαίωσι ὅτι ὁ χρωματισμὸς τοῦ Πολυγνώτου εἶχεν ἐμπαθεῖς θαυμαστάς. Οἱ μεταγενέστεροι ἄλλως μὴ δὲν θαυμάζουσι τὸν χρωματισμὸν τῶν πρῶτων ζωγράφων, εἴτε ἐκ τῶν Βυζαντινῶν κατὰγονται εἴτε ἐκ τῶν μαθημάτων τοῦ Van-Eyck ὠφελήθησαν; Πρῶτος ὁ Πολύγνωτος διαρρηγνύει τὴν πατροπαράδοτον ἀκινήσιαν τῶν εἰκονιζομένων προσώπων. Δίδει ζωὴν εἰς τῶν εἰκόνων του τὰ χαρακτηριστικά, τὰς κάμνει ἐκφραζούσας τὴν χαρὰν ἢ τὴν μελαγχολίαν, τὴν αἰδῶ ἢ τὴν ὀργήν. Διὰ τοῦ χρώματος μόνου ὁ καλλιτέχνης καταβάλλει τὰ προσκόμματα ταῦτα, δι' αὐτοῦ δ' ἐπίσης μόνου δύναται νὰ παραστήσῃ τὸ θέλητρον γυναικείου προσώπου. Ὁ Λουκιανὸς ὁ τόσον λεπτὴν ἰδέαν ἔχων περὶ παντὸς πράγματος, περιγράφων τὴν Κασσάνδραν τοῦ Πολυγνώτου, ἐπαινεῖ τὴν τοξοειδῆ χάριν τῶν ὀφρύων τῆς, τὸ σεμνὸν τῶν βλεφάρων τῆς, τὴν ἐρασμίαν τῶν παρεώντης ἐρυθρότητα, τὰ φορέματά τῆς ὅπου τὴν λεπτότητα τοῦ ὑφάσματος ὑπερβαίνει ἢ λεπτότης τῆς γραφίδος, τὰς διαρρυθμίσεις, ὅπου οἱ ἱματισμοὶ εἶναι κανονικῶς σχεδιασμένοι, καὶ ἐλευθέρως κυματίζουσι ὡς ὑπὸ ἀνέμου κινούμενοι. Τὰ διαφανῆ ἐκεῖνα κρήδεμνα, ἐκεῖνα τοῦ ἀέρος αἰ κινήσεις, οἱ ἐπὶ τοῦ σώματος κυματισμοὶ τοῦ ὑφάσματος, δὲν ἀναμιμνήσκουσι τοῦ Ῥαφαήλου τὰς πρῶτας εἰκόνας;

Τοῦ Πολυγνώτου τὰ ἔργα ἐξέπληττον συγχρόνως καὶ διὰ τῆς αὐστηρᾶς ἀφελείας αὐτῶν. Τῶν γραμμῶν ἢ εὐγένεια δὲν ἦτο ἀμικτος καὶ τῆς ἀρμοδίας ἐλευθερίας γραφίδος, ἢ δ' ἀγαλματικὴ στερεότης τῆς θέσεως τοῦ σώματος ἐκο-

λάζετο ὑπὸ τῆς χάριτος. Ἀφελεία περιπαθῆς συνεδέετο μὲ τινὰ θρησκευτικὸν ρυθμὸν. Αἱ ἐπὶ ἀγγείων εἰκόνες τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους, τῶν ὁποίων αἱ πλείους ὑποθέσεις ἐξήχθησαν ἀπὸ τὸν Ὅμηρον καὶ ἴσως ἀντεγράφησαν ἀπὸ ἔργα τοῦ Πολυγνώτου, δύνανται νὰ μᾶς δώσωσιν ἰδέαν τῆς κοσμίας καὶ συγχρόνως μεγαλοπρεποῦς μεθόδου ταύτης. Θαυμασία ἦτο τοῦ καλλιτέχνου ἡ γονιμότης, τὰ δὲ πλούσια ἔργα του δὲν ἐφθασεν οὐδεὶς ἄλλος Ἕλλην ζωγράφος. Εἰκόνισε καὶ αὐτὸς ἐνίοτε χωριστὰ πρόσωπα καὶ ἐμελέτησε τὴν φύσιν ὡς ὁ Massacio· ἀλλὰ τοὺς τύπους του ἐπλασεν ὁ ἴδιος ἐν ἰδανικῇ ὄλως ἐπινοίᾳ. Ἦντλει τὰς ἐμπνεύσεις του ἐκ τῶν ὠραιότερων τῆς ἐποποιίας καὶ μυθολογίας προϊόντων, τῶν ἀμιμῆτων ἀριστουργημάτων τούτων τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ἡ φαντασία του ἐμεγαλύνετο ὅσω ἦσαν μεγαλῆτερα τὰ μνημεῖα, ἅτινα ἐμελλε νὰ κοσμήσῃ,—παράδειγμα ἀξίον σημειώσεως τοῦτο τῆς ἰσχύος τῆς σκηνογραφικῆς ζωγραφικῆς, συγχρόνως δὲ καὶ τῆς ἰσχύος, ἣν δανείζεται παρὰ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς.

Τὸ κυριώτερον τέλος πάντων χαρακτηριστικὸν τῆς φυσιογνωμίας τοῦ Πολυγνώτου εἶναι ὕψος ἰδεῶν, ὅπερ τῷ ἦτο τοσοῦτον φυσικόν, ὅσον ὁ ἀὴρ τὸν ὁποῖον ἀνέπνεε, διότι τὸ ὕψος τοῦτο ἐλάμβανεν ἐν τῇ ἀνεξαρτησίᾳ τὴν πηγὴν του. Τὸ νὰ μὴ προσμένῃ τις οὐδὲν παρ' ἄλλων, σημαίνει δύναμιν θαυμασίαν· νὰ τοῖς διδῇ ὅμως πάντοτε, ἀπόδειξις ὅτι πάντοτε τοὺς ὑπερβαίνει. Πραότης ἀπράμιλλος, ἀφιλοκέρδεια μοναδικὴ ἐν τῇ ἱστορίᾳ, τῶν εἰκόνων του ἡ ἀδόλος καὶ θαυμασία γλυκύτης, ἡ βασιλικὴ ἐκείνη μεγαλοπρέπεια ἢ περιάγουσα ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν τὰ δῶρά του, καθιστῶσα αὐτὰ ἔργα ἀθάνατα, τὸ δικαίωμα τοῦ τολμᾶν τὰ πάντα, ἀλλὰ συγχρόνως σέβας πρὸς ἑαυτὸν κανονίζον τὴν τολμῆν ταύτην, μία βαθεῖα πίστις συνδεδεμένη μὲ τοῦ ὠραίου τὴν λατρείαν, ἡ ἐξέσκησις τῆς τέχνης θεωρουμένης ὡς εἶδος τι ἱεροτελεστίας,—ἰδοὺ τὸ μυστήριον τοῦ μεγαλείου τοῦ Πολυγνώτου. Ποῖος διὰ πάσης ἐποχῆς καλλιτέχνης τύπος! τί βίος εὐτυχῆς, βραδύτερον δὲ τί ἀνάμνησις σεβαστῆ παρὰ τοῖς Ἕλλησι! Οὔτε ὁ Ζεῦξις, οὔτε ὁ Τιμάνθης τὴν ἐξήλειψαν, οὔτε ὁ Ἀπελλῆς οὔτε ὁ Πρωτογένης τὴν ἔκαμαν νὰ λησμονηθῇ. Σοφώτεροι, φαίνονται ἥττον μεγάλοι πλησίον του. Αἱ εἰκόνες των ἐπροξένουν πλείοτεραν εὐχαρίστησιν, διότι ἦσαν ἐντελεῖς· ἀλλ' αἱ ἰδέαι των στεναί· δὲν εἶχον τὴν θείαν ἐκείνην σφραγίδα, ἥτις καλεῖται ἠθικὴ ὠραιότης. Ὅτε οἱ φιλόσοφοι ἤθελον νὰ διεγείρωσι παρὰ τοῖς νέοις εὐγενῆ αἰσθήματα, ἀρμόδια ὅπως ἀναδείξωσι πολιτικούς ἀνδρας ἢ ποιητάς, τοὺς ἐστελλον νὰ σπουδάσωσι τοῦ Πολυγνώτου τὰς εἰκόνας. Ἐγίνωσκον ὅτι ἐξεῖχεν εἰς τὸ ἀντιλαμβάνεσθαι τὸν χαρακτῆρα τῶν προσώπων του, εἰς τὸ ἀποκαθιστάνειν καταληπτὸν τὸ ἠρωϊκὸν μέρος των, ὅπως ὁ Αἰσχύλος καὶ ὁ Σόφοκλῆς εἰς τὰς τραγωδίας των, καὶ κατὰ συνέπειαν εἰς τὸ παράγειν τὴν γενναίαν ἐκείνην ἀμίλλαν, τὴν τρέφουσαν τὸ ἠθικὸν αἶσθημα. Ἐγίνωσκον ὅτι αἰ σκηναί, ἅστινας εἶχεν ὁ Πολύγνωτος εἰκονίσει θὰ ἐγέννων ἐν τῷ πνεύματι ἀθρώας τὰς μελέτας, μητέρας τῆς φρονήσεως, διότι ἡ ἐξεῖκόνισις τῶν ἀνθρωπίνων δυστυχιῶν, τοῦ πολέμου καὶ τῶν μανιῶν αὐτοῦ, καὶ πρὸς δυστυχίας καὶ πρὸς κατορθώματα γονίμων, αἱ ἀνάξια τῆς τύχης ἐπάνοδοι, ταῦτα πάντα ἦσαν τεθειμένα ἀπέναντι τοῦ θανάτου, τοῦ Αἰδοῦ, τῆς μελλούσης ζωῆς ἢ πρὸς τὴν εἰ-

μαρμένην τῶν ἄλλων εὐσπλαγγνία καὶ ἡ μέριμνα αὐτῆς τῆς ἰδίας ἡμῶν εἰ-
μαρμένης εἶναι διττὸν μάθημα. Ἐγίνωσκον ἰδίως ὅτι ἐπὶ τῶν ψυχῶν μάλιστα
ἐπενεργοῦν ὅσοι ὑφῶνται πρὸς τὰς γενικὰς ἰδέας, ὅσοι ἀπλοποιοῦν τὴν φύσιν
ὅπως λάβωσι τύπους ἐξ αὐτῆς, ὅσοι ἀπαλάττουσιν τὴν τέχνην ἀπὸ τοῦ διάφο-
ρον τῶν τύπων, ὅπως τῇ δώσωσι τὴν ἀνωτέραν ἐκείνην ἐνότητα, ἣτις εἶναι ἡ
καλλονή. Ὁ Ζήνων ἔλεγεν ὅτι ἔγεινε φιλόσοφος μελετῶν τοῦ Πολυγνώτου τὰς
εἰκόνας. Ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ αὐστηρὸς μᾶλλον ἢ ἐνθουσιαστής, οὗτος λογικευόμε-
νος ἔλεγεν εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ: «ἐπισκέπτεσθε τοὺς ζωγράφους τοὺς παριστῶ-
ντας τοὺς ἀνθρώπους ὅπως τοὺς βλέπουσιν· φεύγετε τὸν Παύσωνα, ὅστις τοὺς
ζωγραφίζει ἀσχημοτέρους· ἀλλὰ μένετε ἀπέναντι τοῦ Πολυγνώτου, ὅστις τοὺς
κάνει ὠραιότερους παρ' ὅ,τι εἶναι». Τοιοῦτος ἔπαινος ἤρμοξε καὶ εἰς τὸν Φει-
δίαν, — περιλαμβάνοντα τὸ μέγαλον ἰδανικὸν σχολεῖον, τὸ ἐξασφάλισαν εἰς τὸν
αἰῶνα τοῦ Περικλέους μεγαλεῖον, ὅπερ ἡ ἀνθρωπότης πώποτε δὲν θέλει ἐπα-
νεύρει.

(Ἐξελληνίσθη ὑπὸ Φ. Α. Β.)

ΟΛΙΓΑ

ΠΕΡΙ ΑΓΓΛΙΚΟΥ ΕΜΠΟΡΙΟΥ.

Πόσον μέγала τῆς ἱστορίας τὰ μαθήματα καὶ πόσον εὐτυχεῖς οἱ ἐξ αὐτῶν
ὠφελοῦμενοι λαοί! Ἐν τῷ ἀπείρῳ ἐκείνῳ πελάγει, ὅπερ ὀνομάζεται παρελθόν,
ὅπου τὰ ἔτη, ὡς κύματα σβήνουσι, ὅπου τὰ γεγονότα διαδέχονται ἀλλήλα, ἀ-
ποστάζει πάντοτε εἰς τὸν βυθὸν ἢ ἐκ τῆς πειρας τῶν γεγονότων τούτων διδα-
σκαλία, βραδύτερον καρποφοροῦσα, ὡς ἄκις γονίμου τύχῃ ἐδάφους. Τὰ δὲ ἀπο-
τελέσματα εἶναι τότε ἀπειρα καὶ καταπληκτικά. Ἄν ὑπάρχη ἔθνος ὅπερ δύνα-
ταί τις νὰ λάβῃ ὡς πρότυπον τῶντι διδασκαλίας τοιαύτης καὶ ἐπὶ οἰκονομι-
καῖς νομοθεσίαις διαπρέπον, εἶναι ἡ Ἀγγλία. Δὲν ὑπάρχει χρεῖα νὰ ἀναδράμῃ
τις εἰς χρόνους πολὺ μεμακρυσμένους, ὅπως εὖρη τὴν πηγὴν τῆς ἐμπορικῆς
καὶ βιομηχανικῆς ἰσχύος αὐτῆς. Περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΖ'. αἰῶνος ὁ Ἀγγλικὸς λα-
ὸς δὲν ἦτον ἀκόμη οὔτε ἐμπορικὸς, οὔτε βιομηχανικός. Δὲν περιεβλήθη μάλι-
στα σπουδαιότητα τινα, εἰμὴ ἑκατὸν περίπου ἔτη βραδύτερον, κατὰ τὸ 1784,
κατόπιν τοῦ μετὰ τῆς Ἀμερικῆς πολέμου. Ἄν παραβάλλῃ δὲ τις τοὺς ἀριθμοὺς
τῶν στατιστικῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μὲ τοὺς τῶν τελευταίων τούτων ἐτῶν,
μένει ἐκθαμβὸς ἀπέναντι τοιοῦτων γιγαντιαίων ἀποτελεσμάτων καὶ θέλει νὰ
μάθῃ πῶς καὶ διὰ ποίων μέσων ἡ τοιαύτη τεραστία μεταμόρφωσις.

Ἡ ἱστορία τοῦ Ἀγγλικοῦ ἐμπορίου δὲν εἶναι οὔτε ὀλίγων σελίδων, οὔτε
τοῦ τυχόντος ἔργου. Διὸ ἐν τῇ παρουσίᾳ πραγματεία ἀπλῶς μόνον καὶ τροχάδην

θέλομεν διεξέλθει τοὺς κυριωτέρους πόρους τοῦ πλούτου τῆς χώρας ἐκείνης,
τοὺς παραβάλλει πρὸς αὐτῶν τῶν ἰδίων πόρων τὴν πρὸ πενήτην ἢ ὀλίγω
πλειοτέρων ἐτῶν κατάστασιν καὶ ἐν ὀλίγοις ἀποδείξει πῶς καὶ πόθεν ἡ παρὰ
πᾶσαν ἄλλην Εὐρωπαϊκὴν καὶ μὴ χώραν, θαυμασία ἀνάπτυξις. — Καὶ αὐτὸς ὁ
πέραν τοῦ Ἀτλαντικοῦ γίγας, ὁ ὡς πρότυπον καὶ ἠθικῆς καὶ ὕλικῆς προόδου
μνημονευόμενος, ἀμφίβολον ἂν δύναται νὰ μετρήσῃ τὴν τροχιάν του πρὸς
τὴν τροχιάν ἣν κατὰ τὸ πρῶτον ἰδίως ἡμισυ τοῦ αἰῶνος τούτου διήνυσε ὁ ἀπέ-
ναντι αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ἐτέρας τοῦ Ὀκεανοῦ ἐσχατιᾶς ὀρθούμενος ἕτερος.

Λαμβάνομεν, ἀρχόμενοι, ὡς παράδειγμα, ὑπὲρ πᾶν ἄλλο, τὴν ἀνάπτυξιν τῆς
βιομηχανίας τοῦ βάμβακος, τῆς ψυχῆς ταύτης τῆς Ἀγγλικῆς βιομηχανίας.
Ἰδοὺ ἐν σπάνιον τῶντι καὶ περίεργον φαινόμενον. Συνήθως τὰ ἔθνη πλουτοῦσι
καὶ ἀναπτύσσονται, ἐπιδιδόμενα εἰς καλλιέργειαν προϊόντων ἄτινα αὐτῇ ἡ ἰδία
χώρα παράγει, καὶ τὰ ὅποια κατόπιν εἰς βιομηχανικὰ μεταβάλλουσι.
Ἐνῶ ἐνταῦθα προϊόν, ὅπως ξένον πρὸς τὸ Ἀγγλικὸν ἐδαφος, εἰς τὴν ἄλλην ἄ-
κραν τοῦ κόσμου φερόμενον, συλλέγεται εἰς τὰς παρὰ τὸν Μισισσιππὴ πεδιάδας,
εἰς Μοβίλην, εἰς Σαβανά, εἰς Ἀλαβάμα, παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἰνδοῦ καὶ τοῦ
Γάγγου, διέρχεται χιλιάδας λευγῶν καὶ ὡς ποταμὸς μέγας χύνεται ἐνδον τοῦ
ἐν μέσῳ τοῦ Ὀκεανοῦ ἀπείρου τούτου τῆς βιομηχανίας λέβητος. Τί θρίαμβος
τῆς ἀνθρωπίνου ἐπιστήμης, ἐπιμόνως καλλιεργουμένης καὶ μὲ ἀκάματον ἐνέρ-
γειαν ἐφαρμοζομένης!

Ὅπως λάβῃ τις μικρὰν ἰδέαν τῆς ἐπεκτάσεως τὴν ὁποίαν ἔλαβεν ἡ βιομη-
χανία αὕτη, ἀπὸ τοῦ 1821 ἰδίως μέχρι σήμερον, ἰδοὺ ὀλίγοι, πλήρεις σημασίας
μολαταῦτα, ἀριθμοί. Ἡ ἐξαγωγή τὴν ὁποίαν ἡ Ἀγγλία κἀμνει εἰς ἀπλᾶ μόνον
ὑφάσματα, λευκά ἢ χρωματισμένα, ἀκατέργαστα ἔτι, παριστᾶ σήμερον μῆκος
δύο ἑκατομμυρίων καὶ 986,000 χιλιομέτρων, ὅσον ἐξήκοντα πέντε φο-
ρὰς ἡ περιφέρεια τοῦ πλανήτου μας. Εἰς ταῦτα δὲ δὲν συμπεριλαμβάνονται
τὰ ὑφάσματα ἐξ ὧν κατασκευάζονται διάφορα μάλλινα τῆς κεφαλῆς καλύμμα-
τα, τὰ δικτυωτὰ, τὰ τούλια, τὰ διὰ παραπετάσματα χρησιμεύοντα ὑφάσματα,
ἐν γένει δὲ τὰ καλούμενα λεπτὰ καὶ ἀνάμικτα. Ὑπάρχουσι ἐργοστασιάρχαι
παραδίδοντες ἕκαστος 30 μέχρι 35,000 χιλιομέτρων ὑφασμάτων κατ' ἔτος
πρὸς κατανάλωσιν, τριάκοντα δηλαδή ἢ τριάκοντα πέντε φορές ὅσον τὸ μῆκος
τῆς Γαλλίας ἀπὸ τῆς Μεσογείου μέχρι τῆς Ἀρκτικῆς θαλάσσης. — Ἡ δ' ἀξία
τῶν ἐκ βάμβακος ὑφασμάτων, ἄτινα ἡ Ἀγγλία ἐξάγει ἀναβαίνει εἰς 1 δισε-
κατομμύριον καὶ 418 ἑκατομμύρια φράγκων, μὴ συμπεριλαμβανομένων τῶν
νημάτων, ἄτινα ἀποτελοῦσιν ἕτερα 367 ἑκατομμύρια, ὅσον δηλ. ἦτο ἡ ὀλικὴ ἐξα-
γωγή τῆς Ἀγγλίας πρὸ ἐνός αἰῶνος. Ὅστε ἡ ὅλη ἐξαγωγή τῶν ἐκ βάμβακος
προϊόντων ἀναβαίνει σήμερον εἰς 1,785 ἑκατομμύρια.

Ἐνῶ δὲ τοιαῦτα γιγάντεια μετρᾶ βήματα τοῦ ἀνακτος τούτου τῶν προϊόν-
των, κατειργασμένου, ἡ ἐξαγωγή, δὲν ὑπολείπεται καὶ ἡ τῶν ἄλλων, καὶ ἐδά-
φους καὶ βιομηχανίας προϊόντων, γαιανθράκων, σιδήρου καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ ἔρ-
γων κλ. — Ἀπὸ ἐνός δισεκατομμυρίου καὶ 307 ἑκατομμυρίων φράγκων, ὅπως
ἦτο κατὰ τὸ 1843 ἡ τῶν λοιπῶν προϊόντων τούτων ἐξαγωγή, ἀνέβη εἰς 4,991
ἑκατομμύρια κατὰ τὸ 1870, — τετραπλασία τούτέστιν εἰς τετάρτου μόλις

διάστημα αιώνας· επομένως, συμπεριλαμβανομένης και της αξίας τῶν ἐκ βάμβακος προϊόντων, ἡ ὀλικὴ ἐξαγωγή τῆς Ἀγγλίας, ἥτις κατὰ τὸ 1770 περιωρίζετο εἰς 367 ἑκατομμύρια φράγκων, ἀνέβη κατὰ τὸ 1870 εἰς ἕξ δισεκατομμύρια καὶ 776 ἑκατομμύρια.

Ἐννοεῖται ὅτι κατὰ τὸ αὐτὸ χρονικὸν διάστημα καὶ ἡ μεταξὺ τοῦ Ἀγγλικοῦ λαοῦ εὐπορία ἀναλόγως ἀνεπτύσσετο. Πρὸ 25 ἐτῶν, κατὰ τὸ 1845 δηλαδή, ἡ κατανάλωσις τοῦ τείου, τοῦ τοσοῦτον δι' ἕκαστον Βρεττανὸν πολυτίμου τούτου βοτάνου ὥστε δικαίως δύναται τις νὰ τὸ λάβῃ ὡς βαρόμετρον τῆς γενικῆς τοῦ ἔθνους εὐπορίας καὶ τ' ἀνάπαλιν, ἀνέβαινεν εἰς 553 γραμμὰς δι' ἕκαστον ἄτομον· ὑψώθη εἰς 1,725 γραμμὰς κατὰ τὸ 1870.—ἡ τῆς ζακχάρεως ἀπὸ 7 χιλιογράμμων κατ' ἄτομον τὸ 1845 εἰς 21 2]3 κατὰ τὸ 1870 καὶ καθεξῆς. Τὰ ἰδιαίτερα εἰσοδήματα, ἡ βᾶσις αὕτη ἡ χρησιμεύουσα εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ πασιγνώστου ὑπὸ τὸ ὄνομα Income Tax φόρου ἀπὸ 6,237 ἑκατομμυρίων κατὰ τὸ 1843 ἀνέβησαν εἰς 10,250 κατὰ τὸ 1870.—Ἀπεναντίας δὲ τὸ δημόσιον χρέος, ἀυξήσαν κατὰ τὸ ποσὸν ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ χρονικοῦ διαστήματος, παρύνει ἕλαττον τοὺς κατοίκους ἢ πρὸ τριάκοντα ἢ τεσσαράκοντα ἐτῶν, συνεβεία τῆς παρὰ πᾶσαν ἄλλην Εὐρωπαϊκὴν χώραν ἀναπτύξεως τοῦ πληθυσμοῦ.

Κατὰ τὸ 1832 λ. χ. ἡ Ἀγγλία ἐμέτρα 21 ἑκατομμυρίων πληθυσμὸν καὶ 835 ἑκατομμυρίων φράγκων χρέος δημόσιον, επομένως ἕκαστος Ἀγγλος, ἀμα γεννώμενος ἠρίθμει 40 λιρῶν στερλινῶν χρέος εἰς βᾶρος αὐτοῦ. Τῷ 1870 ὁ πληθυσμὸς ἀνέβη εἰς 30 ἑκατομμύρια, τὸ δὲ δημόσιον χρέος αὐξήσαν μέχρι τινος ἀλλὰ βραδύτερον ἕλαττωθῆν, ἀναβαίνει ἤδη εἰς 780 ἑκατομμύρια, 26 λίρας δηλαδή δι' ἕκαστον ἄτομον. Πρὸς δὲ τὴν ἐλάττωσιν ταύτην τοῦ δημοσίου χρέους καὶ τὴν ἀναλογίαν αὐτῆς ἐφ' ἑκάστου, καὶ οἱ φόροι προβαίνουν καθ' ἕκαστον ἔτος ἕλαττούμενοι. Καὶ μολαταῦτα, καίτοι ἕλαττουμένων τῶν φόρων, αἱ δημόσιαι πρόσοδοι αὐξάνουν γιγαντιαίας βήμασι. Μόνον ἐκ τῆς πωλήσεως τῶν γραμματοσήμων συνάγει ἡ Κυβέρνησις ἑκατὸν ἑκατομμύρια φράγκων κατ' ἔτος. Τὰ ἐν Ἀγγλίᾳ γραφεῖα τοῦ τηλεγράφου δέχονται καὶ μεταβιβάζωσι 300,000—τηλεγραφήματα καθ' ἑβδομάδα, ἐν μόνῃ δὲ τῇ πόλει τοῦ Λονδίνου ὑπελογίσθη ὅτι κατὰ μέσον ὄρον ἐνεργοῦνται 156 ἑκατομμυρίων λιρῶν ἐμπορικαὶ ἐργασίαι καθ' ἑβδομάδα, βιομηχανικαί, τραπεζιτικαί, κερδοσκοπικαί κλ.

Τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ σιδηροδρόμων αἱ εἰσπράξεις ἀναβαίνουν εἰς 1 δισεκατομμύριον καὶ 50 ἑκατομμύρια φράγκων κατ' ἔτος (λαμβάνομεν πάντοτε ὡς βᾶσιν, τὸ 1870, τελευταῖον ἔτος οὐτινος λεπτομερῶς ἔχομεν τὴν στατιστικὴν)· τὰ κεφάλαια τῶν τραπεζῶν τῆς, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν ἐν αὐταῖς ἰδιωτικῶν παρακαταθηκῶν εἰς 10 δισεκατομμύρια φράγκων, αἱ δὲ πλείστα αὐτῶν διανέμουν 20 0]0 μέρισμα κατ' ἔτος εἰς τοὺς μετόχους των. Τὰ κεφάλαια τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ σιδηροδρόμων, πλὴν ἐλαχίστου μέρους, ἀνήκουσιν ὅλα σχεδὸν εἰς Ἀγγλοὺς μετόχους, ἐκτὸς δ' αὐτῶν ὑπάρχουσιν ἑκατὸν ἑκατομμυρίων λιρῶν μετοχαὶ Ἀγγλικαὶ εἰς τοὺς ἐν Ἰνδίαῖς σιδηροδρόμους, ἐγγυημένους παρὰ τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως. Ὁ χρυσὸς καὶ ἄλλα πολύτιμα μέταλλα, τὰ κατὰ τὴν τελευταίαν πενταετίαν, ἀπὸ τοῦ 1865 μέχρι τοῦ 1870 εἰσαχθέντα, ἀνα-

βαίνουν εἰς 150 ἑκατομμύρια λιρῶν, τὰ δὲ συγχρόνως ἐξαχθέντα εἰς 130· ἔμειναν επομένως 20 ἑκατομμύρια λιρῶν ἐν τῷ τόπῳ. Τὰ κεφάλαια τέλος πάντων, τὰ εἰς διαφόρους ἐταιρίας, σιδηροδρόμων, παντοφορείων, ἀτμοπλοικῶν ἐταιριῶν καὶ λοιπῶν, ὅλας ὅμως ἐντὸς τῆς Ἀγγλίας ἐργαζομένας καὶ τὴν ὑπηρεσίαν τῆς χώρας μόνης ἐνεργούσας, ἀναβαίνουν εἰς 45 δισεκατομμύρια φράγκων.

Τῶν δὲ λιμένων τῆς ἡ ἀνάπτυξις, ὅποιον πάλιν ἄλλο θέαμα μεγαλείου καὶ ἐκπλήξεως! Πρὸ τοῦ 1851· τὸ Ἀγγλικὸν ναυτικὸν ἀπήλαυσε, καὶ κατὰ τὴν ἐν Ἀγγλίᾳ εἰσοδὸν καὶ κατὰ τὴν ἐξοδὸν, προνομίων, ἀξίων λόγου διὰ πολλὰ ἐμπορεύματα. Οἱ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης διευθύνοντες τὰς ἡνίας τῆς Κυβερνήσεως ὠθοῦντο καὶ ἐφέροντο ὑπὸ τῶν αὐτῶν τούτων ἰδεῶν ὑφ' ὧν ὁ νῦν τὰς ἡνίας τῆς Γαλλ. Δημοκρατίας, δεσμεύσας τὰς πλείστας τῶν ξένων σημειῶν, διότι, ἔχων καὶ οὗτος, ὡς ἄνθρωπος, τὸ τρωτὸν τοῦ χαρακτήρος του καὶ θεωρῶν ἑαυτὸν ἀρμόδιον πρὸς παντὸς ζητήματος λύσιν, τοῦτο ἐνόμισε συμφέρον διὰ τὸ Γαλλικὸν ναυτικὸν, καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ δεξυτερκότεροι τῶν Γάλλων οἰκονομολόγων, ἀπηύδθησαν φωνάζοντες ὅτι τὸ ἐναντίον θέλει συμβῆ, ὅπως καὶ ἤρξατο ἤδη συμβαίνειν. Ἐντοσούτω, ὅπως ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἐνῶ κατὰ τὸ 1851 τελευταῖον ἔτος, μέχρι τοῦ ὁποῖου τὸ Ἀγγλικὸν ναυτικὸν ἔχαιρε προνομίων, εἰσῆλθον εἰς τοὺς ἀγγλικούς λιμένας καὶ ἐξῆλθον αὐτῶν 15, 980,000 τόνων πλοῖα, ἐκ τῶν ὁποίων 9,820,000 τουτέστι 60 0]0 Ἀγγλικὰ, ὁ ἀριθμὸς τῶν κατὰ τὸ 1870 εἰσελθόντων καὶ ἐξελθόντων ἀνέβη εἰς 36, 640,000 τόνων, τῶν ὁποίων 24,907,000 τόνοι, 68 0]0 δηλαδή Ἀγγλικά. Ἐπομένως ἡ ἀφαίρεσις παντὸς προνομίου καὶ ἡ ἐξομοίωσις τῶν ξένων σημειῶν μετὰ τὴν Ἀγγλικὴν, ὠφέλησε ταύτην ἀντὶ νὰ τὴν βλάβῃ, παράδειγμα ἱστορικὸν ἀξίον σημειώσεως διὰ τὸν πατέρα τῆς ἱστορίας Κ. Θιέρσον.

Περὶ ναυτικῶν δὲ καὶ Ἀγγλικῶν λιμένων γράψαντες, θέλομεν καταλήξει, ὀλίγα σημειοῦντες καὶ περὶ Λιβερπούλ, τοῦ βασιλέως τούτου τῶν λιμένων οὐ μόνον τῆς Ἀγγλίας, ἀλλὰ τῆς ὑψηλίου ἀπάσης. Ὀλίγοι οἱ μὴ ἀναγνόντες, ἀν δὲν ἔλαβον τὴν τύχην νὰ τὰ ἴδωσι, πολλὰ ἢ ὀλίγα περὶ τοῦ ὀγδόου τούτου θαύματος τοῦ κόσμου, τῶν docks τοῦ Λιβερπούλ. Πρὸ ἐνός καὶ ἐπέκεινα ὠκοδομηθέντα αἰῶνος (1752), δύναται σήμερον νὰ κληθῶσι κυβερνεῖον ὀλόκληρον. Αἱ ἐργασίαι ὅλαι διευθύνονται ὑπὸ συμβουλίου (Board), ἐξ 28 μελῶν συγχειμένου· τούτων 4 διορίζονται παρὰ τῆς Κυβερνήσεως καὶ 24 ἐκλέγονται παρὰ τῶν συνδρομητῶν τῶν docks, 2,190 τὸν ἀριθμὸν. Ἐκ τῶν 24 ἐκλεγομένων, 8 ἐξέρχονται κατ' ἔτος, δυνάμενοι νὰ ἐκλεχθῶσιν ἐκ νέου ἢ ἀντικατασταθῶσι παρ' ἄλλων. Τὸ συμβούλιον τοῦτο διαιρεῖται εἰς 8 τμήματα, διανεμόμενα τὴν ἐργασίαν, τούτου δ' ἕκαστον διευθύνει ἀπαξ τῆς ἐβδομάδος. Ὑπάρχει τμήμα ἐπιφορτισμένον τὴν ἐπαγρύπνησιν τῶν οἰκοδομῶν (Works), ἕτερον προεδρεύον τῶν ἀποθηκῶν (Ware houses) καὶ καθεξῆς. Τὰ τεράστια ταῦτα οἰκοδομήματα, ἐκ λίθου καὶ σιδήρου κατεσκευασμένα, εἶναι οὕτω διευθετημένα ἐσωτερικῶς, ὥστε τὰ ἐμπορεύματα οἴκοθεν, οὕτως εἰπεῖν, μεταφέρονται εἰς τὴν ἀρμόδιαν ἐκάστῳ θέσιν. Ρύακες γεννημάτων, ἔνδον κινητῶν σωλήνων ἐκ Caoutchouc ῥέοντες, μετὰ μακρὸν ταξείδιον, χύνονται ἐντὸς ὁπῶν ἀπέριωγ ἀποθηκῶν, ὅπου

ἐπισωρεύονται χιλιάδες δεμάτων βάμβακος, μαλλίων, ὁ πλοῦτος τῶν δύο ἡμισφαιρίων, ἀναβοκαταβαίνουν ἀπὸ ὄροφης εἰς ἄλλην, ἀνευ τῆς ἐλαχίστης κλίμακος, χάρις ἐννοεῖται εἰς ἀνόδους καὶ καθόδους ἐναερίου.

Μεχρισώτου φθάσωσιν ὅπως σήμερον εὐρίσκονται, εἰς μόνον τὰ docks τοῦ Λιβερπούλ καὶ τῆς Birkenhead δευτερεύοντα τῶν πρώτων κατὰ τὴν σπουδαιότητα, ἐδαπανήθησαν μέχρι τοῦδε 318,854,218 φράγκων. Τὸ δὲ εἰσόδημα αὐτῶν συνίσταται ἐκ δικαιωμάτων εἰσπραττομένων ἐπὶ τῶν εἰσερχομένων καὶ ἐξερχομένων, οὐ μόνον τῶν ἐμπορευμάτων ἀλλὰ καὶ τῶν πλοίων αὐτῶν. Μέχρι τῶν 1857 τὸ τελευταῖον τοῦτο, τὸ ἐπὶ τῶν πλοίων δικαίωμα, ἀνῆκε τῷ δήμῳ ὅστις κατασκεύαζεν ὁδοὺς καὶ ἄλλα κοινωφελῆ ἔργα ἐκ τοῦ περισσεύματος. Τῇ ἐποχῇ δ' ἐκείνῃ ἡ ἐταιρία τῶν Docks ἠγόρασε καὶ τὸ δικαίωμα τοῦτο παρὰ τοῦ δήμου ἀντὶ 37,500,000. φράγκων, τὰ δ' ἐκ τοῦ κλάδου τοῦτου ὠφελήματα δαπανᾷ ἀποκλειστικῶς πρὸς καλλωπισμὸν τοῦ λιμένος. Τὰ ἐτήσια εἰσοδήματα τῶν Docks Λιβερπούλ (λαμβάνομεν ὡς βᾶσιν ἓνα ἰσολογισμὸν τοῦ 1868· ἔκτοτε θὰ ἠῤῥησαν περισσότερον), ἀναβαίνουν εἰς 22,128,150 φρ. τὰ δ' ἔξοδα εἰς 20,343,610.—Τὰ περισσεύματα χρησιμεύουν εἰς χρεώλυτρον ἀρχαίου τινος χρέους καὶ εἰς τελειοποίησιν ἢ προσθήκην οἰκοδομῶν ἐν τοῖς Docks.

Κατὰ τὸ 1752, ὅτε πρῶτον ὑπεβλήθησαν εἰς τακτικὴν λογοδοσίαν τὰ Docks ταῦτα τοῦ Λιβερπούλ, τὰ ἐτήσια αὐτῶν εἰσοδήματα συνίσταντο ἐκ 1,776 λιρῶν· τὰ δ' ἐν τῷ λιμένι κατὰ τὴν αὐτὴν σχεδὸν ἐποχὴν (1757) εἰσελθόντα πλοῖα εἰς 1371, ἐνῶ κατὰ τὸ 1868 εἰσῆλθον 20,218 καὶ ἀπὸ τοῦ ἔτους ἔτι ἐκείνου τοσοῦτον ἀνεπτύχθη τοῦ λιμένος ἡ κίνησις, ὥστε κατὰ τὸ 1871 εἰσῆλθον 30,256.—Τὸ ναυτικὸν τέλος πάντων ὀλόκληρον, ἐννοοῦμεν τὸ ἐμπορικόν, τῆς Ἀγγλίας, ὅπερ κατὰ τὸ 1800 ἠρίθμει 450,000 τόνους, μετρᾷ ἤδη πλέον τῶν 6,000,000 τόνων!

Αὕτη εἶναι ἐν συνόψει τῶν Τιτάνων τούτων τοῦ ἐμπορίου ἡ ἐντὸς αἰῶνος καὶ ἔλαττον πορεία πρὸς τὴν εὐρεσιν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς πρώτης ἐκείνης ὑπάρξεως, ἣτις καλεῖται πλοῦτος. Ἀλλὰ πόσα μαθήματα δὲν περικλείονται εἰς τοὺς μυθιστορικοὺς τούτους ἱστορικωτάτους ἀριθμοὺς δι' ἄτομα καὶ κυβερνήσεις, διὰ πάντα ἐν περιλήψει τὸν προτάσσοντα τοῦ σήμερον τὸ αὔριον! Ἴδου μία νῆσος ἐν μέσῳ τῆς ὀμίχλης εἰς τὴν ἄκραν τῆς Εὐρώπης κειμένη, ξηρὰ καὶ ἄγονος, πρὸς ἣν ἡ φύσις φειδωλοτέρα δὲν ἐδύνατο νὰ φανῆ ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις, περικλείουσα ἐν αὐτῇ μόνῃ τοσαύτην ἐμπορικὴν κίνησιν ὅσην ὅλη σχεδὸν ἡ ἄλλη Εὐρώπη, ὀριστικῶς δὲ τριπλασίαν ἢ ὅσην ἡ Γαλλία καὶ Ἰταλία ὁμοῦ, τὰ προσφιλῆ τῆς φύσεως τέκνα. Πλεῖστα δὲ ὅσα τὰ δημιουργήσαντα καὶ προετοιμάσαντα τὴν θαυμασίαν ταύτην ἀνάπτυξιν.

Τὴν προητοίμασαν τὰ ἤθη αὐτὰ τοῦ Βρεττανικοῦ λαοῦ, ἀπομακρύναντα τοὺς σκοπέλους ἐκείνους καθ' ὧν προσκρούει συνήθως παρὰ τοῖς μεσημβρινοῖς τῆς Εὐρώπης λαοῖς ἡ ἐμπορικὴ καὶ βιομηχανικὴ πρόοδος. Τὴν προητοίμασαν ἡ ἐσωτερικὴ τῆς Ἀγγλίας πολιτικὴ, τῆς ὁποίας βᾶσις ἡ ἐλευθέρια, πλὴν πράγματι οὐχὶ δ' ὡς ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἄλλοις ἔθνεσιν, ψηφοφορία καὶ ἡ ἀποχὴ οἰασθῆποτε πίεσεως, διότι ἐνταῦθα τὸ Κοινοβούλιον εἶναι ἡ εἰλικρινὴς ἔκφρασις τῆς κοινῆς γνώμης, ἡ δὲ ἐκλογικὴ ψῆφος εἶναι καὶ καθῆκον καὶ δικαίωμα. Τὴν

προητοίμασε τύπος σπουδαῖος, μετρίοφρων, βαθέως σπουδάζων ἕκαστον ζήτημα καὶ μὴ ἔχων τὴν πολιτικὴν μόνον αὐτοῦ θέμα, καὶ ἐν ταῖς συζητήσεσιν αὐτοῦ ἀποφεύγων πάντοτε τὰς ὑβρεῖς καὶ ἀτομικότητας.—Ἀλλὰ πρὸ παντὸς ἄλλου τὴν προητοίμασαν καὶ ἐδημιούργησαν ἡ οἰκονομία καὶ ἡ ἐργασία, μόνον καὶ αἰώνιοι βραχίονες τῆς ἀμφιβόλου ταύτης ὑπάρξεως, ἀναγκαίου πλὴν μελήματος, ὅπερ καλεῖται: Αὔριον.

Φ. Α. Β.

Κύριοι,

Ἐπειδὴ ἐκ τῶν διδασκομένων ἐν τῷ ἡμετέρῳ συλλόγῳ μαθημάτων ἐλλείπει ὅλως ἢ φυσικὴ Ἱστορία, τῆς ὁποίας ἡ διδασκαλία εἶναι καὶ τερπινοτάτη καὶ ὠφελιμωτάτη, ἔκρινα καλόν, ἂν ὄχι καθ' ὀλοκλήριαν τοῦλάχιστον ἐν μέρει νὰ ἀναπληρώσω τὴν ἔλλειψιν ταύτην. Ὡς δοκιμάσω λοιπὸν, ὡσάκις τὸ κύριον ἔργον μου ἐπιτρέπει, νὰ σὰς ἀναγινώσκω ἐνίοτε κατ' ἐκλογὴν τινὰ ἐκ τῶν περιεργότερων κεφαλαίων τῆς φυσιογραφίας διασκευάζων κατὰ τὸ ἐμοὶ δοκοῦν τὴν ἐκ ξένων πηγῶν ἀρυομένην ὕλην καὶ ἐφαρμόζων καὶ τὰ ὑπάρχοντα τῆς ἀρχαίας γλώσσης ὀνόματα καθὼς καὶ τῆς νεωτέρας, ἂν τοιαῦτα ὑπάρχουσιν, ὅπως διττὴ ὑπάρχη ἡ ὠφέλεια, καὶ πραγματικὴ καὶ γλωσσικὴ. τοῦτ' αὐτὸ ἔπραξα καὶ ἐπὶ τοῦ βίου τῶν μελισσῶν, τὸν ὁποῖον τῶρα ἀρχίζω νὰ διηγηθῶ μὲ συντομίαν.

ΒΙΟΣ ΤΩΝ ΜΕΛΙΣΣΩΝ.

τῶν μελισσῶν βίος ἀνέκαθεν ὑπῆρξε τὸ ἀντικείμενον τῆς περιεργείας καὶ τοῦ θαυμασμοῦ τῶν ἀνθρώπων. ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἠνοίχθη καὶ εὐρύτατον πεδῖον εἰς τὰς ὑπερβολικωτάτας καὶ θαυμασιωτάτας τῶν ἀφηγήσεων. ἡμεῖς ἐνταῦθα διὰ βραχέων θέλομεν διηγηθῆ τὰ ἀσφαλέστατα. Πᾶν τὸ ὑπὸ τῶν ζωφίων τούτων πραττόμενον εἶναι τόσον τεχνικόν, ὥστε εἶναι δύσκολον εἰς τὸν ἄνθρωπον νὰ τὸ κατανοήσῃ χωρὶς συγχρόνως νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὰ ζωφία αὐτὰ καὶ βαθμὸν τινὰ συνειδήσεως. καὶ ὅμως, ἀληθῶς εἰπεῖν, τοῦτο δὲν εἶναι ὀρθόν διότι ἐν αὐτοῖς μόνον τὸ ἐνστικτὸν ἐνεργεῖ, ὁρμὴ ἄνευ συνειδήσεως, ἥτις ἀποτελεῖ καὶ τὸν χαρακτήρα αὐτῶν, οὐχὶ ἐξ οἰκείας θελήσεως, ἀλλ' ἐξωθεν ἐν αὐτοῖς ἐμβεβλημένη. Ἀδιάφορον εἶναι πῶς τις θέλει νὰ καλέσῃ ταύτην τὴν ἐπὶ τοῦ ζωφίου ἀρχουσαν θέλησιν εἴτε φύσιν εἴτε πνεῦμα ἐν αὐτῇ ἐνοικοῦν, εἴτε θεόν· πρὸς τὸν ἡμέτερον σκοπὸν ἐνδιαφέρει μεγάλως νὰ γινώσκωμεν ὅτι

πᾶν τὸ ὑπὸ τοῦ ζωφίου πραττόμενον δὲν πράττεται ὑπ' αὐτοῦ ἐκ προαιρέσεως, ἀλλ' ἐκ μιᾶς σταθερᾶς ὁρμῆς.

Καὶ ἐν τῷ βασιλείῳ τῶν φυτῶν παράγονται ὅμοια τεχνικώτατα προϊόντα. ἀλλ' ἂν ἐν ταύτῳ δὲν ἐγείρουσι τὸν ἡμέτερον θαυμασμόν εἰς τοσοῦτον βαθμὸν καὶ δὲν κινουσι τὸ ἐνδιαφέρον ἡμῶν εἰς τοιοῦτον μέτρον, προέρχεται ἐκ τούτου, ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποδώσωμεν τοῖς φυτοῖς διὰ τὴν ἐνέργειαν αὐτῶν παρομοίας ιδιότητος. ἂν τοῦτο συνέβαινε, ἐν φυτὸν ἤθελεν εἶσθαι ἐπίσης ἀξιοθαύμαστον, ὅσον καὶ ἡ κυψέλη.

Ἄς παρατηρήσῃ τις μίαν ὠραίαν Γεωργίνην (*) ὁποία τεχνικωτάτη τῶν φύλλων συμμετρία ὁποία λεπτὴ τῶν χρωμάτων διαβάθμισις ὁποῖος κανονικώτατος σχηματισμὸς ὄλων τῶν μερῶν αὐτοῦ. Ἄν ὑποθέσωμεν τῶρα ὅτι ζῶόν τι ἐδιδάχθη ὑπ' αὐτῆς τῆς φύσεως νὰ κατασκευάσῃ ἐν τοιοῦτον ἄνθος ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς ὕλης, ἐκ τῆς ὁποίας τῶρα συνίσταται, εὐκόλως ἠθέλαμεν παραδεχθῆ νὰ ἀπονεύσωμεν εἰς τοῦτο τὸ ζῶον ὑψηλοτέραν τινὰ γνῶσιν τῶν σχημάτων καὶ μαθηματικὴν θεωρίαν. τῶρα, ὅτε τὸ ἄνθος ἄνευ ὄρατῆς τινος ἐξωτερικῆς βοήθειας ἀφ' ἑαυτοῦ μόνον προβαίνει, τὸ ἄνθος οὐδόλως κινεῖ περαιτέρω τὸ ἐνδιαφέρον ἡμῶν. πῶθεν τοῦτο; διότι ἐν τῷ ζῳῳ παρατηροῦμεν μίαν ἐλευθέραν βούλησιν ἐπὶ διαφόρων πραγμάτων, τὰ ὁποῖα εὐκόλως μᾶς παράγουσι νὰ ἀποδώσωμεν αὐτῷ καὶ ἐκεῖ ἐλευθέραν βούλησιν, ὅπου τῷ ὄντι δὲν ὑπάρχει.

Ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ ἐνστίκτου τῶν ζῶων προσέτι ὑπάρχει τι, ὅπερ εὐκόλως δύναται νὰ φέρῃ εἰς πλάνην περὶ τῆς ἰδίας αὐτῶν φύσεως. θὰ ἴδωμεν ὅτι ὡς μέλισσαι ἔχουσι μίαν βασιλισσαν καὶ ὅτι μετὰ ἰδιαιτέρας τινὸς φροντίδος ἐπιμελοῦνται αὐτῆς. ἀλλὰ δεινὴ πλάνη θὰ ἦναι, εἰάν τις χαρακτηρίσῃ αὐτὴν αἰ κατὰ πάντα ὁμοίαν πρὸς τὴν ἐν τῇ πολιτείᾳ τῶν ἀνθρώπων βασιλισσαν ὥστε πρέπει νὰ προφυλαχθῆ τις μὴ τὰ περὶ αὐτῆς λεγόμενα ἐκλάβῃ πράγματι οὕτως, ὡς λέγονται διότι τὰ περὶ ζῶων λεγόμενα λαμβάνονται ἐκ τῆς καταστάσεως τοῦ ἀνθρωπίνου βίου· γίνεται δὲ τοῦτο διότι ἡ ἡμετέρα γλῶσσα ἔχει μόνον λέξεις πρὸς παράστασιν τῶν σχέσεων τοῦ ἀνθρωπίνου βίου καὶ τούτου ἕνεκα κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ βίου τῶν ἀλόγων ζῶων εὐκόλως δύναται νὰ προέλθῃσι παρανοήσεις καὶ πλάναι.

Μετὰ τὰς παρατηρήσεις ταύτας θέλομεν περιγράψῃ μόνον τὸν κοινωνικὸν βίον τῶν μελισσῶν, ἀφ' οὗ πρῶτον εἶπωμεν ὀλίγα τινὰ πρὸς χαρακτηρισμὸν τοῦ γένους καὶ τῶν εἰδῶν. Τὸ γένος τῶν μελισσῶν δύναται τις εὐκόλως νὰ διακρίνῃ ἀπὸ τῶν ἄλλων καλουμένων ἐντόμων ἐκ τῆς κατασκευῆς τῶν ὀπισθίων ποδῶν. Τὸ ἄκρον δὴλον ὅτι τῶν ὀπισθίων ποδῶν εἶναι οὕτω πεπιεσμένον, ὥστε παρομοιάζει τρίγωνον ἢ τετράγωνον ἀνεστραμμένον φύλλον. κατεσκευάσθη δὲ οὕτω ὑπὸ τῆς φύσεως, ὅπως δύναται εὐκόλως τὸ ζωφίον νὰ συλλέγῃ τὴν κόκκιν τῶν ἀνθέων· αἱ μὲν σιαγόνες καὶ τὰ χεῖλη, ὅ ἐστιν ἡ προνομαία,

(*) Γεωργίνη. εἶναι τὸ ἄνθος, ὁπερκοινῶς καλεῖται Dahlia καὶ τὸ ὅσον κοσμεῖ τὰ ἀνοκῆπια ὄλων τῶν πεπολιτισμένων μερῶν τοῦ κόσμου. μετακομίσθη τὸ πρῶτον εἰς Εὐρώπην ἐκ τοῦ Μεξικικοῦ τῷ 1790 ὑπὸ τοῦ βοτανικοῦ Cavanilles. τὰ ἔθνη αὐτοῦ ἀριθμοῦνται σήμερον εἰς 2000 διαφέροντα κατὰ τὸ χρῶμα τοῦ ἄνθους καὶ τὸ ὕψος καὶ τὸ πάχος τοῦ στέλεχους.

εἶναι δίχην προβοσκίδος ἐσχημετισμένοι, οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ ὠσειδεῖς καὶ ἡ γλῶσσα δισχιδής· διαιροῦνται δὲ εὐλόγως εἰς δύο εἶδη, εἰς τὰς ἀγρίας καὶ εἰς τὰς ἡμέρους. Καὶ αἱ μὲν ἀγριαὶ διατρίβουσι ἐντὸς τῶν δασῶν, ἐν τοῖς κοιλώμασι τῶν δένδρων, ἐν ταῖς ὀπαῖς τῶν βράχων ἢ τῆς γῆς, εἶναι αὐτοκυβέρνητοι καὶ ἀνευ ἡγεμόνος. διαιροῦνται εἰς ἄρρενας καὶ θηλείας. ἐν τοῖς κυττάρους αὐτῶν εὐρίσκεται μόνον ὁ γόνος, ὀλίγον πολτώδες μέλι, ἐξ οὗ τρέφεται ἡ ἐκ τοῦ γόνου σχηματιζομένη σχιδών.—Αἱ δὲ ἡμεροὶ ζῶσι κοινωνικῶς καὶ εἶναι ζωῦφια πολὺ χρήσιμα εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ἡ τῶν μελισσῶν ἐξημέρωσις καὶ θεραπεία ἄρχεται βεβαίως μετὰ τῆς γεωργίας. ὅστις πρῶτος ἠδύνατο νὰ φυτεύσῃ κλάδον ἐλαίας καὶ νὰ περιμένῃ μετὰ ἔτη τινὰ νὰ γευθῇ τοῦ καρποῦ αὐτῆς, ἐκεῖνος βεβαίως ἤρπασεν ἐκ τοῦ δάσους καὶ σμήνος μελισσῶν καὶ μετήνεγκεν εἰς τὸν φυτευθέντα αὐτοῦ ἀγρὸν καὶ ἐπολλαπλασίασεν αὐτὸ διὰ τῶν κατ' ἔτος γεννωμένων νέων ἐσμῶν, ὅπως ἄφθονον καρποῦται τὸ μέλι καὶ τὸν κηρὸν. ἐντεῦθεν μυθολογεῖται ὅτι ὁ Ἄρισταῖος ὁ υἱὸς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Κυρήνης τῆς θυγατρὸς τοῦ Πηνειοῦ ὁ εὐρετῆς τοῦ ἐλαίου ἐγένετο καὶ ἐφευρετῆς τῆς κατασκευῆς τῶν σμηνῶν ἤτοι τῆς μελισσοουργίας. Κατὰ τοὺς ἠρωϊκοὺς ὅμως χρόνους φαίνεται ὅτι ἦτο ἄγνωστος ἀκόμη ἡ μελισσοουργία, διότι παραβάλλων ὁ Ὅμηρος (Ἰλ. Β, στιχ. 87 καὶ ἐξῆς) τὴν ἐκ τῶν νεῶν καὶ τῶν σκηνῶν ἐπὶ τὴν παραλίαν ἔξοδον καὶ παράταξιν τῶν Ἀχαιῶν πρὸς τὴν ἐκ κοίλης πέτρας ἔξοδον τῶν μελισσῶν διὰ τῶν ἐξῆς στίχων:

ἤυτε ἔθνεα εἶσι μελισσῶν ἀδινάων,
πέτρης ἐκ γλαφυρῆς αἰεὶ νέον ἐρχομενάων.
βοτρυδὸν δὲ πέτονται ἐπ' ἀνθεσιν εἰαρινοῖσιν·
αἱ μὲν τ' ἔνθα ἄλις πεποτήχεται, αἱ δὲ τε ἔνθα·
ὡς τῶν ἔθνεα πολλὰ νεῶν ἀπο καὶ κλισιάων
ἠέονος προπάροιθε βαθείης ἐστιχόωντο
ἰλαδὸν εἰς ἀγορήν.

οὕτω λέγων ὁ Ὅμηρος ἀγνοεῖ ὅλως τὴν ἐν ταῖς κυψέλαις μελισσοτροφίαν. Κατὰ πρῶτον ἐν χωρίῳ τινὶ τῆς Θεογονίας τοῦ Ἡσιόδου (στιχ. 594 καὶ ἐξῆς) γίνεται μνεῖα τῶν ὀνομάτων σμήνος καὶ σίμβλος καὶ διάκρισις τῶν ἐργατίδων μελισσῶν ἀπὸ τῶν κηφῆνων, ἐξ οὗ καταφαίνεται ἡ τεχνικὴ μελισσοτροφία. Ἐφ' ὅσον δὲ προὔχῳρει ἡ γεωργία καὶ μετ' αὐτῆς ἡ τῶν ἀνθρώπων ἐξημέρωσις καὶ ὁ πολιτισμὸς, ἐπὶ τοσοῦτον καὶ ἡ μελισσοουργία ἐξετείνετο καὶ διεδίδετο. καὶ ὁ βίος τῶν μελισσῶν ἐξ αὐτῶν ἡδὴ τῶν ἀρχαίων χρόνων εἰς μὲν τοὺς παρατηρητὰς τῆς φύσεως ἐγένετο ἀντικείμενον σπουδῆς καὶ μελέτης, εἰς δὲ τοὺς κατὰ καιρὸν ποιητὰς ἀφθονος πηγὴ ὠραιστῶν εἰκόνων. καὶ ὡς πρῶτον ἀξίον λόγου καρπὸν τῆς σπουδῆς τῶν ἀρχαίων ἀπαντῶμεν τὴν παρ' Ἄριστοτέλει περιγραφὴν ἐν τῷ πολυτίμῳ αὐτοῦ συγγράμματι τῆς φυσικῆς Ἱστορίας. ἀλλὰ σήμερον ἐπειδὴ ἡ μελισσοουργία κατέστη εἰς τῶν οὐσιωδεστάτων κλάδων τῆς ἀγροτικῆς καθόλου οἰκονομίας, ὁ βίος τῶν μελισσῶν ἐξητάσθη ὅσον τὸ δυνατόν ἀκριβῶς.

Τὸ σύνολον τῶν ἐν τῇ κυψέλῃ μελισσῶν καλεῖται σμήνος, κοινῶς δὲ μελισσιον· ἡ δὲ τεχνικὴ αὐτῶν κατοικία κατασκευαζομένη ἐκ πλέγματος ἢ ἐκ πηλοῦ λέγεται κυψέλη καὶ κοινῶς ὑψέλιον. Ἐν τῇ κυψέλῃ ὑπάρχει μόνον μία θήλεια μέλισσα, 800—800 ἄρρενες καὶ 10—30,000 ἀνδρόγυνοι εἴτε ἐρμαφρόδιτοι. Πανταχοῦ ὅπου δύο θήλειαι εἶναι παρούσαι, μάχονται πρὸς ἀλλήλας, ἕως οὗ φονευθῇ ἡ ἐτέρα ἐξ αὐτῶν ἢ μεταναστεύσῃ καὶ μετὰ ἱκανοῦ ἀριθμοῦ ἄρρένων καὶ ἀνδρογύνων ἀποτελέσῃ δευτέραν κοινότητα.

Τὰ παρατηρούμενα ἐνταῦθα φαινόμενα εἶναι ἀξιοθαύμαστα καὶ ὅπως παραστήσωμεν τὸ σύνολον αὐτῶν σαφῶς, θὰ ἀρχίσωμεν νὰ ἱστορήσωμεν ὅλην τὴν περίοδον τοῦ βίου αὐτῶν ἀρχόμενοι ἀπὸ τῆς ἐκ τῆς κυψέλης μεταναστεύσεως μιᾶς θηλείας παραλαμβανούσης ἀριθμὸν τινὰ ἄρρένων καὶ ἀνδρογύνων καὶ ἐξερχομένης εἰς τὸ ὑπαιθρον πρὸς ὑδρυσιν νέας ἀποικίας.

Ἡ θήλεια ἐξερχομένη ἐκ τῆς κυψέλης μετὰ μεγάλου βόμβου ἀκολουθεῖται κατόπιν ὑπὸ πολυαριθμοῦ συνοδίας, αἵτινες πανταχοῦ, ὅπου καὶ ἂν εἰσοικισθῇ, τὴν παρακολουθοῦσι. Συνήθως ὁ ἐναέριος οὗτος πλοῦς εἶναι βραχὺς, διότι μικρὸν μετὰ τὴν ἀναχώρησιν ἡ θήλεια προσορμίζεται ἢ ἐπὶ κλάδον δένδρου τινὸς ἢ ἐπὶ τὴν ἄκραν οἰκοδομήματος καὶ παραχρῆμα πᾶς ὁ λοιπὸς τῶν ἀκολουθῶν στόλος καταφθάνων περιστοιχίζει τὴν θήλειαν οὕτως, ὥστε ἐκ τῆς τοποθετήσεως αὐτῶν ἀποτελεῖται σφαιροειδὴς τις ὄγκος ὡς μέγας καρπὸς ἀπὸ κλάδου κρεμάμενος, ἴσος τὸ μέγεθος μὲ ὀγκώδη πέπονα· διαμένει δὲ κατὰ τὸ τοιοῦτον παράδοξον σχῆμα συχνάκις πολλὰς ὥρας. Ἡ δὲ κατὰ τὸν εἰρημένον τρόπον ἔξω τῆς κυψέλης πορεία καὶ τοποθέτησις τῶν μελισσῶν καλεῖται ἐσμὸς ἢ ἀφεσμὸς καὶ κοινῶς ἀσμάριον.

Ἡ θήλεια εἶναι ἡ ἡγεμὼν καὶ τοῦ σμήνου καὶ τοῦ ἐσμοῦ καὶ καλεῖται κοινῶς βασίλισσα· οὕτω δὲ καὶ ἡμεῖς εἰς τὸ ἐξῆς θέλομεν τὴν ὀνομάζει. αἱ μέλισσαι δεικνύουσι πρὸς αὐτὴν τοσαύτην στοργὴν καὶ πίστιν, ὥστε εἶναι κίνδυνος περὶ ζωῆς ἂν τις ἤθελε τὴν φονεῦσαι αὐτῶν παρουσῶν. Παρατηρήθη ὅτι κατὰ τὸν χρόνον τῆς προσωρινῆς τοῦ ἐσμοῦ διατρίβῆς τινὲς τῶν ἀνδρογύνων μελισσῶν ἀπέρχονται περιεπτάμενοι κατὰ τὴν ἐρημίαν καὶ λεπτομερῶς ἐξετάζουσι τὸν τόπον, ὅπου ὅλη ἡ συνοδία δύναται νὰ ἀποικισθῇ. Ἐὰν δὲ οὗτοι οἱ πρόσκοποι εὐρωσὶ τι κοιλῶμα δένδρου ἢ ὀπήν τινὰ κατάλληλον, ἐπιστρέφουσιν εἰς τὸν ἐσμὸν καὶ ἀνακοινώνουσι τὰς συλλεγεῖσας πληροφορίας τῶν. τούτου γενομένου ἐγείρεται παραχρῆμα ὅλον τὸ πλῆθος, ἡγουμένης τῆς βασίλισσης, καὶ τοποθετεῖται.

Ὅταν ἐσμὸς τις εὐρισκόμενος ἐν ἀγρία καταστάσει ζητῇ κατοικίαν πανταχοῦ οἱ ἄνθρωποι φροντίζουσιν ἐπιμελῶς, ὅπως κατάλληλον τοιαύτην παρασκευάσωσιν. ὁ χωρικός, ὅστις παρατηρεῖ, ὅτι ἐσμὸς τις σκοπεύει νὰ σχηματίσῃ νέαν κοινότητα, παρασκευάζει παρευθὺς κυψέλην. Ἐπειτα προσέρχεται εἰς τὸ μέρος, ὅπου εἶναι ὁ ἐσμὸς καὶ τὸν συνάγει ἐντὸς τῆς κυψέλης μὲ ἐλαφρὸν τι σανίδιον. ἀκολουθῶς φράσσει τὸ στόμιον τῆς κυψέλης ἢ μὲ πλάκα ἢ μὲ τὸ αὐτὸ σανίδιον καὶ ἀφ' οὗ τὴν τοποθέτησιν εἰς τὸ ὠρισμένον μέρος, ἀφίνει μόνον κατὰ τὸ πλάγιον μίαν ὀπήν, ὅπως αἱ μέλισσαι εἰσέρχωνται καὶ ἐξέρχωνται ἐλευθέρως.

Μετά τοῦτο πρώτην φροντίδα ἔχει ὁ συλλαβῶν τὸν ἔσμὸν νὰ παρατηρήσῃ ἂν ἡ βασίλισσα εἰσηλθε μετὰ τῶν ἄλλων μελισσῶν ἐν τῇ κυψέλῃ ἢ ὄχι. καὶ ἐὰν μὲν εὐρίσκειται ἐντὸς, αἱ μέλισσαι μένουσιν ἡσυχοὶ καὶ ἀκολούθως πέμπουσιν τινὰς ἔξω, ὅπως ἀρχίσωσι τὰ ἡμερήσια αὐτῶν ἔργα· ἐὰν δὲ μείνῃ ἐκτὸς τῆς κυψέλης, ἐφορμοῦσι παραχρῆμα μετὰ μεγίστης ταχύτητος ἔξω καὶ πορεύονται πρὸς ἀναζήτησιν καὶ εὑρεσιν αὐτῆς. εὐροῦσαι δὲ αὐτὴν καὶ συμπαραλαβοῦσαι ἐνοικοῦσιν ἐντὸς τινος κοιλώματος. κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην εἶναι λίαν θυμωμένοι καὶ εἶναι πολὺ ἐπικίνδυνον νὰ ἐκτεθῇ τις εἰς τὴν μανίαν τῶν. τούτου ἕνεκα ὁ μελισσοουργὸς εἶναι ἐφωδιασμένος μὲ χειρόκτια εἰς τὰς χεῖρας καὶ μὲ εἶδος τι προσωπίδος, ὅπερ κοινῶς καλεῖται μουργιόβιον. Ἀξιοπεριεργὸν εἶναι ὅτι αἱ μέλισσαι, αἵτινες ἦσαν ἐν τῇ κυψέλῃ ἄνευ τῆς βασιλίσσης, δὲν ἐπανέρχονται πλέον καὶ μετὰ τὴν τῆς βασιλίσσης εὑρεσιν εἰς τὴν αὐτὴν κυψέλην. διὰ τοῦτο οἱ μελισσοουργοὶ ἔχουσιν ἄλλην κυψέλην ἐτοιμὴν πρὸς ὑποδοχὴν.

Ὅταν δὲ μετὰ τοῦ λοιποῦ πλήθους τῶν μελισσῶν καὶ ἡ βασίλισσα συλληφθῇ, ἀρχίζουσιν ἔπειτα αἱ μέλισσαι τὴν ἐργασίαν τῶν. Ἡ βασίλισσα, ἣτις διαφέρει τῶν λοιπῶν κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν, οὕσα μεγαλύτερα τὸ μέγεθος, καὶ πλειότερον πυρρὰ, ἔχουσα τὴν μὲν προνομαίαν βραχυτέραν, ὑψηλότερους δὲ καὶ εὐθυτέρους τοὺς πόδας ἢ ὡς ἔχουσιν αὐτὰς αἱ ἐργάτιδες, καὶ τὸ κέντρον μακρότερον, τὰ δὲ πτερὰ βραχύτερα, ὥστε μόλις καλύπτουσι τὸ ἡμισυ τοῦ σώματος, τὸ δὲ κάτω τοῦ διαζώματος μέρος τοῦ σώματος ἡμιόλιον μακρότερον, αὕτη μένει πάντοτε ἐν τῇ κυψέλῃ περιστοιχιζομένη ὑπὸ τῶν ἀρρένων, οἵτινες κοινῶς καλοῦνται κηφῆνες, καὶ ὑπὸ τινῶν ἀνδρογύνων. Ἴσως μένουσι παρ' αὐτῇ διὰ νὰ τὴν θερμαίνωσιν, ἐπειδὴ τὸ ψῦχος εἶναι πολὺ βλαπτικὸν εἰς τὴν μετὰ ταῦτα εὐτοκίαν τῆς. αἱ λοιπαὶ μέλισσαι, αἵτινες ἐπονομάζονται ἐργάτιδες, διότι μόνον αὐταὶ ἐργάζονται, ἐξέρχονται τῆς κυψέλης πρὸς ἀναζήτησιν τροφῆς καὶ ὕλης πρὸς αἰκοδομήν.

Αἱ ἐργάτιδες, αἱ καὶ ἀνδρογῦνοι ὀνομαζόμεναι, τῶν ὁποίων ὅλον τὸ σῶμα εἶναι κεκαλυμμένον μὲ λεπτότατον τρίχωμα, ἔρχονται εἰς τοὺς κάλυκας τῶν ἀνθέων, ὅπου ὑπάρχει ἀφθονος κοινώδης ὕλη, καὶ κυλίουται ἐντὸς αὐτῶν. οὕτω δὲ κυλιομένων περιβάλλεται ὅλον τὸ σῶμα αὐτῶν ὑπὸ τῆς τῶν ἀνθέων κοινώδους ὕλης. Ἐπειτα ἐγειρόμεναι κάθηνται εἰς τὸ ἄκρον τοῦ κάλυκος καὶ ἀρχίζουσι νὰ καθαρίζωσι μὲ τοὺς πόδας τῶν, αἵτινες σχηματίζουσι λεπτότατον τριχωτὸν σάρωθρον, τὸ σῶμα αὐτῶν ἐκ δὲ τῆς ἀφαιρεθείσης ἐκ τοῦ σώματος κοινώδους ὕλης ἀποτελοῦσι μικρὰν κιτρίνην τολύπην, τὴν ὁποίαν ὕστερον προσκολλῶσι ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς ὀμαλῆς ἐπιφανείας τῶν ὀπισθίων ποδῶν, ὅπου ὑπάρχει εἶδος τι δοχείου πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Τὸ πλήρες τοῦτο δοχεῖον καλοῦσιν οἱ μελισσοουργοὶ καλάθιον τῶν μελισσῶν. ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ καλάθιου ἐναποθέτουσι προσέτι καὶ σταγόνας δακρύου ἢ ρατίνης, ἣν συλλέγουσιν ἐκ τῶν ἀνθέων, καὶ οὕτω πεφορτισμένοι ἐπανέρχονται οἴκαδε.

Ὅπως δυνηθῶσι νὰ παρατηρήσωσιν ἀκριβῶς τί γίνεται ἐντὸς τῆς κυψέλης, κατεσκευάσαν τοιαύτην ἐξ ὑέλου, τὴν ὁποίαν περιέβαλον ἐξωθεν μὲ πλέγμα τι, ἐπειδὴ αἱ μέλισσαι ἀγαπῶσι νὰ ἐργάζωνται ἐν τῷ σκότει. Μετὰ ἀκριβεῖς λοι-

πὸν ἐρεύνας παρετήρησαν κατ' ἀρχὰς ὅτι πρῶτον ἔργον τῶν μελισσῶν εἶναι νὰ περιχρίσωσι τὴν ἐσωτερικὴν τῆς κυψέλης ἐπιφανείαν μὲ εἶδος τι μέλανος κηροῦ, ὅστις καλεῖται πισσόκηρος, καθὼς καὶ τὴν ἀρμογὴν τῆς πλακὸς μετὰ τοῦ στομίου τῆς κυψέλης μὲ παρόμοιον εἶδος μέλανος κηροῦ, ἀλλὰ δριμυτέρου τὴν γεῦσιν, ὅστις καλεῖται μίτυς (μίτυος) καὶ πρόπολις (λατ. propolis) καὶ κοινῶς πρόπολις. Τὴν ὕλην ταύτην κομίζουσιν αἱ μέλισσαι, ἀφ' οὗ συλλέξωσιν ἐκ τῶν δένδρων καὶ τῶν ἀνθέων, καὶ τὴν καταθέτουσιν ἐντὸς τῆς κυψέλης· ταύτην παραλαβοῦσαι ἄλλαι τὴν κατεργάζονται, ὡς εἶπομεν ἄνωτέρω. τὸ ἐσωτερικὸν δὲ τοῦτο ἐπίχρισμα εἶναι τόσον ὀμαλὸν καὶ λεῖον, ὥστε δυσκόλως τις πιστεύει ὅτι κατασκευάζεται μὲ τὰς σιαγόνας τῶν ζωφίων τούτων. ἂν ἡ κυψέλη ἦτο παλαιὰ καὶ εἶχε τοῦτο τὸ ἐπίχρισμα πρότερον, ἀρκοῦνται μόνον εἰς τὴν ἐπιδιόρθωσιν αὐτοῦ.

Ἡ ὕλη, ἐξ ἧς αἱ μέλισσαι κατασκευάζουσι τοὺς ἐν τῇ κυψέλῃ οἰκίσκους αὐτῶν εἶναι ὁ κηρὸς, οὐσία τις, τὴν ὁποίαν, ἀφ' οὗ ἀπὸ τοῦ μέλιτος ἀποχωρίσωσι, κατεργάζονται διὰ τῆς ἀποκρίσεως ὑγροῦ τινος, ὅπερ ὑπάρχει ἐν τοῖς ἀγγείοις τῶν γύρων τοῦ ὑπογαστρίου αὐτῶν. ὅλος ὁ κηρὸς, τὸν ὁποῖον ἔχομεν εἶναι κατεσκευασμένος κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὑπὸ τῶν μελισσῶν καὶ μέχρι τοῦδε ἡ τέχνη δὲν κατάρθωσε νὰ μεταβάλῃ τὴν φυτικὴν οὐσίαν εἰς κηρὸν. καὶ τὸ μέλι αὐτὸ, ὅπερ λαμβάνουσιν ἐκ τῆς ζαχαρώδους τῶν ἀνθέων ὕλης, δὲν εἶναι καθαρὸν φυτικὸν προϊόν, ἀλλὰ συλλεγόμενον τὸ πρῶτον ἐκ τῶν ἀνθέων ἐντὸς τοῦ στομάχου τῶν μεταβάλλεται καὶ ὕστερον κατὰ σταγόνας ἀποστάζεται ἐντὸς τῶν κηρίνων οἰκίσκων.

Καὶ αἱ μὲν ἐν τῇ κυψέλῃ ἐκ κηροῦ ὑπὸ τῶν μελισσῶν κατεσκευασμένοι δίσκοι καλοῦνται κηρία, πλήρεις δὲ μέλιτος ὄντες μελίκηρα καὶ κοινῶς κηρήθραι, αἱ δὲ ἐπὶ αὐτῶν ὅπαι ἢ οἰκίσκοι λέγονται κύτταροι· ἡ δὲ κατασκευὴ αὐτῶν εἶναι λίαν θαυμαστή· εἶναι δύσκολον νὰ δώσῃ τις σαφῆ τούτων περιγραφὴν· τὸ καλλίτερον εἶναι νὰ πορισθῇ τις μίαν κηρήθραν, καὶ ταύτην ἐμβαπτίσας ἐντὸς χλιαροῦ ὕδατος ὅπως ἀναλυθῇ τὸ μέλι, καὶ ἀποπλύνας νὰ παρατηρήσῃ ἀκριβῶς τοὺς κυττάρους· οὕτω ποιήσας θὰ ἴδῃ ὅτι οἱ κύτταροι εἶναι ἐξάπλευροι, ὅτι ἐξ ἑκατέρας τῆς ἐπιφανείας τῆς κηρήθρας εἶναι οὕτως ὠκοδομημένοι, ὥστε αἱ κορυφαὶ αὐτῶν συνάπτονται καὶ ἀμφότεροι ἀποτελοῦσι τὸ σχῆμα τοῦ παλαιοῦ Ὀμηρικοῦ ποτηρίου τοῦ καλουμένου ἀμφικυπέλλου· οἱ κύτταροι εἶναι κατεσκευασμένοι ὁ εἰς ἐπὶ τοῦ ἄλλου, τὰ δὲ διάμεσα τοιχίδια εἶναι τόσον λεπτὰ, ὀμαλὰ, στερεὰ καὶ καθ' ὅλα αὐτῶν τὰ μέρη κανονικά, ὥστε ἐκπλήσσειται ὁ ἀνθρώπινος νοῦς διὰ τὸ ἐνστικτὸν τῶν ζωφίων, τὸ ὁποῖον τὰ ὀδηγεῖ εἰς τὴν τοιαύτην κατασκευὴν. μόνον διὰ πολλῶν μαθηματικῶν ἐργαλίων βοηθούμενος ὁ ἀνθρώπος δύναται νὰ κατασκευάσῃ μὲ ἀκριβείαν οὕτω πολύγωνον οἰκοδομήν, καὶ διώκων σαφῆς καὶ ἀκριβῆς σχέδιον νὰ ἐπωφεληθῇ ἐπιτηδείως πάσας τὰς διαστάσεις τοῦ χώρου. πρὸς κατόρθωσιν τούτου, ἐὰν δὲν ὀδηγῇ τὸ ἐνστικτὸν, ἀπαιτεῖται τοιαύτη πνευματικὴ δύναμις, ἣτις εἶναι μόνον δυνατὴ εἰς τὸν ἐπιστημονικῶς μεμορφωμένον νοῦν.

Τὸ δὲ πάντων θαυμαστότατον εἶναι, ὅτι, ἐν ᾧ τὴν οἰκοδομήν τῶν κυττάρων χιλιάδες μελισσῶν ἀρχίζουσιν ὅλοι συγχρόνως, ἡ κανονικότης ὁμῶς καὶ ἡ ἀ-

κρίβεια τῶν οἰκοδομουμένων εἶναι τοσαύτη, ὥστε ἂν μόνον εἷς κύτταρος δὲν ἤθελεν ἐξ ἀρχῆς ταχθῆ κατὰ τὴν προσήκουσαν θέσιν, πάντες οἱ ἄλλοι ἀκολούθως ἤθελον μετακινήθῃ καὶ διαταραχθῆ. ὥστε πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι τὸ ἐνστικτὸν ὄχι μόνον κατὰ τὴν οἰκοδομὴν ἀκολουθεῖ ἀκριβεστάτους μαθηματικούς ὑπολογισμούς, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν σύγχρονον ἀρχὴν ἐνὸς ἐκάστου κυττάρου τὸ ἐνστικτὸν ἐκάστης μελίσης καταδεικνύει ἀκριβῶς τὸ σημεῖον ὅπου πρέπει νὰ ἀρχίσῃ, ἵνα καθ' ὅλα συμφωνῆ πρὸς τὸν παραπλεύρως οἰκοδομούμενον ἕτερον κύτταρον.

Αἱ κηρήθραι ἴστανται ἐν τῇ κυψέλῃ ὀρθαί στήριζόμεναι ἐπὶ τῶν τοίχων αὐτῆς. ἀπέχουσι δὲ τοσοῦτον ἀλλήλων, ὅσον νὰ διέρχωνται μεταξύ αὐτῶν δύο μέλισσαι. Ἐὰν ἦναι πολὺ βαρεῖται ὡς ἐκ τῆς πλησμονῆς τοῦ μέλιτος, στήριζονται ὑπὸ τῶν μελισσῶν με ἀντηρίδας ἐκ κηροῦ κατεσκευασμένας. μάλιστα οἱ μελισσοῦργοι ἐνθέτουσι πολλακίς ἐντὸς τῆς κυψέλης ξυλάρια τινὰ, τῶν ὁποίων αἱ μέλισσαι ἐννοοῦσι καλῶς τὸν σκοπὸν, διὰ τὸν ὁποῖον ἐτέθησαν καὶ τὰ μεταχειρίζονται ὡς δοκοὺς πρὸς στήριξιν τῶν κηρήθρων.

Ὅταν τὸ ἔτος ἦναι εὐνοϊκόν, ἡ τῶν μελισσῶν ἐργασία ταχέως προκόπτει καὶ ἐντὸς ὀλίγου χρόνου πληροῦνται κηρήθρων αἱ κυψέλαι· οἱ κύτταροι ὁμῶς ἐμπεριέχουσιν ἀκόμη ὀλίγον μέλι, διότι εἶναι προωρισμένοι νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς κοιτῆς τῆς μελλούσης νὰ ἐγερθῆ εἰς τὴν ζωὴν νέας γενεᾶς. Εἰς τὴν ἐργασίαν ταύτην ἡ βασίλισσα δὲν λαμβάνει μέρος ὡς οὐδὲ αἱ περὶ αὐτὴν μέλισσαι, οἱ κηφήνες ζῶσιν ἐκ τῆς τροφῆς, τὴν ὁποίαν κομίζουσιν αἱ ἐργάτιδες εἰς τὴν κυψέλην καὶ ἧτις καλεῖται σανδαράκη. Ἐξ αὐτῆς πληροῦνται κύτταροί τινες, τοὺς ὁποίους αἱ μέλισσαι κλείουσι με κήρινον κάλυμμα. πλὴν τῶν ἰδίων κυττάρων αἱ ἐργάτιδες συγχρόνως κατασκευάζουσι καὶ διὰ τὰς μελλούσας βασιλίσσας ἰδίους κυττάρους, οἵτινες καλοῦνται κηρία τῶν βασιλέων καὶ ἐν τῇ κοινῇ συνηθείᾳ βασιλοκέρια. οἱ κύτταροι οὗτοι διαφέρουσι τῶν λοιπῶν κατὰ τὴν μορφήν παρομοιάζοντες με βάλανον, εἶναι δὲ καὶ μεγαλείτεροι καὶ στερεώτεροι. Ἄφ' οὗ δὲ τελειώσῃ ἡ οἰκοδομὴ τῶν κυττάρων, ἐν ἡμέρᾳ εὐδία ἐξέρχεται ἡ βασίλισσα εἰς τὸ ὑπαιθρον παρακολουθουμένη καὶ περιβαλλομένη ὑπὸ τῶν ἀρρένων. ὅλη αὕτη ἡ ἀκολουθία, ἧτις καλεῖται γαμήλιος πομπὴ ἐξελθοῦσα φέρσται εἰς ὕψος ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τῆς παρατηρήσεως ἡμῶν. κατὰ δὲ τὸν χρόνον τοῦτον αἱ ἀπολειφθεῖσαι ἐργάτιδες ἐνασχολοῦνται δραστηρίως καὶ περιμένουσι τὴν ἐπάναδον τῶν ἐξελθουσῶν μετὰ τινος στενοχωρίας καὶ ἀδημονίας.

Ἄφ' οὗ μετὰ βραχὺν χρόνον ἐπανέλθῃ ἡ βασίλισσα μετὰ τῆς συνοδίας τῆς, ἀρχίζει μετὰ τεσσαράκοντα καὶ ἐξ ὥρας νὰ τίκτῃ ὠάρια, τὰ ὁποῖα ἰδίᾳ καλοῦνται γόνος, καὶ περιερχομένη νὰ ἐνθέτῃ ἀνὰ ἓν εἰς ἕκαστον κύτταρον.

Κατὰ τὸ θέρος ὀλίγα μόνον ὠάρια τίκτει ἡ βασίλισσα· διακόπτεται δὲ ὁ τόκος τὸν χειμῶνα· τὸ δὲ ἕαρ ἡ γονιμότης αὐτῆς αὐξάνει ἐκτάκτως καὶ παρετηρήθη ὅτι ἐντὸς τριῶν ἑαρινῶν εβδομάδων ἡ βασίλισσα ἔτεκεν ἕως τρεῖς χιλιάδας ὠάρια.

Ὡς δὲ ἡ βασίλισσα παράσχη ἀσφαλῆ ἀπόδειξιν τῆς γονιμότητος αὐτῆς, οἱ κηφήνες, ὁ ἔστιν αἱ ἀρρένες μέλισσαι, δὲν ἔχουσι πλέον οὐδένα σκοπὸν ἐν τῷ

βίῳ καὶ διὰ τοῦτο φονεύονται ὑπὸ τῶν ἀνδρογύνων ὁ ἔστι τῶν ἐργατίδων μετὰ τὰ ὄξέα αὐτῶν κέντρα, ἀνευ ἀντιστάσεως, διότι οἱ κηφήνες εἶναι ἀκεντροί· τὰ δὲ πτώματα αὐτῶν ἀπορρίπτονται ἔξω τῆς κυψέλης. ὅσω δὲ γονιμώτερα δεικνύεται ἡ βασίλισσα, ἐπομένως καὶ ἡ μέλλουσα γενεὰ βεβαιότερα καὶ πολυπληθέστερα, τοσοῦτω καὶ ὁ φόνος τῶν κηφήνων μείζων. ὁ φόνος αὐτῶν γίνεται ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ θέρους καὶ τὰ πτώματα αὐτῶν εὐρίσκονται κατὰ σωρούς πρὸ τοῦ στομίου τῆς κυψέλης τοὺς μῆνας Ἰούνιον, Ἰούλιον καὶ Αὐγούστον. ὥστε κατὰ τὸν ἐπερχόμενον χειμῶνα οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ὑπολείπεται, ὅτε θὰ ἦσαν καὶ ἐπιβλαβεῖς, διότι μάτην θὰ ἔτρωγον ἐκ τῆς τεθησαυρισμένης τροφῆς, ἐν ᾧ οὔτε συλλέγουσιν οὔτε ἐργάζονται.

Ἐκ τῶν ὠαρίων, τὰ ὁποῖα τώρα ἡ βασίλισσα τίκτει καὶ ἐναποθέτει ἐν τοῖς κυττάροις, ἄλλα μὲν εἶναι γόνιμα διὰ τοῦ ἐν αὐτῇ ὑπάρχοντος σπέρματος ἐντὸς ἰδιαιτέρου ἀγγείου, ἄλλα δὲ οὐχί· καὶ ἐκ μὲν τῶν γονίμων γεννῶνται αἱ θήλειαι καὶ αἱ ἐργάτιδες· ἐκ δὲ τῶν ἀγόνων οἱ ἀρρένες, οἱ κηφήνες. πρὸς τοῦτο δὲ εἶναι καὶ οἱ κύτταροι καὶ ἡ τροφή ὠρισμένοι. Ἡ ἐκλείψις ὄλων τῶν ὠαρίων γίνεται κατὰ τὴν αὐτὴν τάξιν, καθ' ἣν καὶ ἐτέχθησαν. μετὰ τρεῖς ἢ τέσσαρας ἡμέρας ἀπὸ τοῦ τόκου ἐκκολάπτονται τὰ ὠάρια καὶ ἐξέρχεται μικρὸν σκωλήκιον, λευκὸν τὸ χρῶμα καὶ ἄπουν, ὥστε δὲν δύναται νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τοῦ κυττάρου. καλεῖται δὲ τὸ σκωλήκιον τοῦτο σχαδῶν· τώρα ἀρχίζει καὶ τὸ κύριον ἔργον τῶν ἐργατίδων· τώρα κατὰ πρῶτον μανθάνομεν καὶ τὸν σκοπὸν τῆς κατασκευῆς τῶν κυττάρων, ὅτι κυρίως εἶναι ἡ κατοικία τῶν σχαδῶνων, οἵτινες ἀναπτυσσόμενοι γίνονται μέλισσαι. αἱ παλαιαὶ ἐργάτιδες ἀναλαμβάνουσι παρ' αὐτῶν τὴν διατροφήν τῶν ἀδηφάγων σκωληκίων κομίζουσαι τὴν κατάλληλον πρὸς τὴν ἡλικίαν τροφήν, ἧτις εἶναι ὕλη ὀλίγον πηκτοτέρα τοῦ μέλιτος καὶ ὑπόξανθος τὴν χροιάν καὶ τὴν γεῦσιν δριμυτέρα· καλεῖται δὲ διπτῶς ἐριθάκη καὶ κήρινθος καὶ εἰς τὴν κοινὴν μας γλῶσσαν κέραθος. Ἡ τροφή αὕτη συντελεῖ κατὰ πολὺ ἐπὶ τὸν βίον καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν νέων ζωύφιων, ὡς θὰ ἴδωμεν καὶ κατωτέρω. Ἡ διατροφή τῶν σχαδῶνων διαρκεῖ πέντε ἡμέρας, ἐν ᾧ χρόνῳ καὶ τελειοῦνται. Ἐπειτα περιβάλλονται διὰ τινος λεπτοῦ ὑγρᾶσματος παρομοίου πρὸς τὸ τῆς μεταξοκάμπης καὶ ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν μεταμορφοῦνται εἰς ψυχὰς ἢ χρυσαλλίδας, αἵτινες ἐπὶ τῶν μελισσῶν κυριολεκτικῶς λέγονται νύμφαι, ἐν ᾧ χρυσαλλίδες καὶ ψυχὰι ἐπιλέγονται ἐπὶ τῶν ἄλλων ἐντόμων. κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον αἱ ἐργάτιδες ἐπιχρῶσιν τοὺς κυττάρους με κήρινον κάλυμμα, ὥστε αἱ νύμφαι εἶναι ἐντὸς αὐτῶν κεκλεισμένοι.

Ἄφ' οὗ ἡ νύμφη γαίην ἐπτά ἡμερῶν, πάσχει τότε τὴν τελευταίαν μεταμόρφωσιν καὶ μεταβάλλεται εἰς νέαν μέλισσαν. Καὶ κατὰ πρῶτον διαρρηγνύουσα τὸ κήρινον ἐπίπωμα ἐξέρχεται ἐκ τοῦ κυττάρου· παραχρῆμα δὲ κατέχει ἐντελῶς τὴν τέχνην καὶ τὰ ἔργα τῶν ἄλλων πρεσβυτέρων μελισσῶν· ὥστε, ἂν ἦναι ἐργάτις, ἐξέρχεται καὶ ἔξω τῆς κυψέλης, περιίπταται ἐδῶ καὶ ἐκεῖ πρὸς συλλογὴν τροφῆς καὶ ἐπανέρχεται οἴκαδε μετὰ τῶν ἄλλων ἀποφέρουσα τὸν καρπὸν τῆς φιλοπονίας τῆς. οὕτω, ἐν ᾧ αὐξάνει τὸ γένος τῶν ἐργατίδων μελισσῶν, συναυξάνει ἐκ κηροῦ καὶ μέλιτος ὁ τῆς κυψέλης γλυκύτατος θησαυρὸς,

ὅστις κατὰ τὸν τρυγητὸν φαιδρύνων τὸ πρόσωπον τοῦ ἀγαθοῦ μελισσοτρόφου πληροὶ εὐλογίας καὶ τὰς φιλοπόνους αὐτοῦ χειρας.

Μετὰ τὴν ἐκλέπισιν ὄλων τῶν ὠαρίων τῶν ἐργατιδῶν μελισσῶν, ἀρχίζουσιν ὁμοίως νὰ ἐκκολάπτωνται καὶ τὰ ὠάρια τῶν ἀρρένων καὶ θηλειῶν μελισσῶν· οἱ νέοι κηφήνες οὐδὲν γινώσκουσιν οὔτε ἐργασίαν οὔτε συλλογὴν τροφῆς. παρετηρήθη μάλιστα ὅτι τρέφονται ὑπὸ τῶν ἐργατιδῶν μελισσῶν.

Ὅσον αἱ θήλειαι νέαι μέλισσαι πλησιάζουσι νὰ διαρρήξωσι τὸ κήρινον κάλυμμα τοῦ κυττάρου, ὅπως ἐξέλθωσι, τοσοῦτον ἡ ζηλοτυπία τῆς παλαιᾶς θηλείας μελίσσης, ὅ ἐστι τῆς βασιλίσσης ἐγείρεται καὶ διὰ τοῦτο ὄρμα, ὅπως τὰς νέας θηλείας μελίσσης φονεύσῃ διὰ τοῦ κέντρου αὐτῆς. ἀλλὰ τότε αἱ ἐργατιδες τρέχουσιν εἰς τὸν τόπον τοῦ κινδύνου καὶ ἐπιφράσσουσι στερεώτερον τὴν ὀπὴν τοῦ κυττάρου μὲ κηρόν. ἤδη ἐγείρεται μέγας ἐν τῇ κυψέλῃ θόρυβος καὶ σχηματίζονται μερίδες καὶ κόμματα. αἱ παλαιαὶ μέλισσαι προστίθενται μετὰ τῆς παλαιᾶς θηλείας καὶ ἀριθμὸς τις νέων ἀρρένων μελισσῶν, ἐν ᾧ ἡ νεωτέρα γενεὰ ἀποκλείει τὴν πρὸς τὴν νέαν θήλειαν πάροδον καὶ ἐμποδίζει τοῦ νὰ συναφθῇ μάχη μεταξύ τῶν δύο ἀντιζήλων θηλειῶν.

Ἐκ ταύτης τῆς ταραχῆς καὶ τῆς διχοστασίας συμβαίνει, ὅπως ἡ παλαιὰ ἡγεμὼν, ἣτις εἶχε ἰδρύσει τὴν ἀρχαίαν ταύτην ἀποικίαν, ἐγκαταλείψῃ πάλιν τὴν ἔδραν τῆς καὶ περιβαλλομένη ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τῆς ζήτησιν νέαν κατοικίαν.

Ἀφ' οὗ δὲ ἡ πρεσβυτέρα βασιλίσα ἐγκαταλείψῃ τὸ κράτος τῆς εἰς τὴν νεωτέραν, τὴν θυγατέρα τῆς, αἱ ἐργατιδες ἀποκινουσι ταχέως τὸν κήρινον φραγμὸν τοῦ κυττάρου καὶ οὕτω ἐξέρχεται ἡ νέα βασιλίσα. ἡ πρώτη αὐτῆς βασιλικὴ πρᾶξις εἶναι νὰ περιέλθῃ ὄλους τοὺς βασιλείους κυττάρους ὅπου θήλειαι σχαδόνες ἢ νύμφαι ὑπάρχουσιν ἀκόμη, αἵτινες θεωροῦνται αἱ μέλλουσαι τοῦ θρόνου ἀντιζήλοι, καὶ νὰ τὰ φονεύσῃ.

Συμβαίνει ἐνίοτε νὰ μὴ ἐξέλθῃ μηδεμίαν ἑτέρα νύμφη, καὶ τότε ἡ νέα βασιλίσα οὕσα βεβαία περὶ τῆς τελείας αὐτῆς ἐπικρατήσεως, καταστρέφει μόνον τοὺς σχαδόνες καὶ τὰ ὠάρια ὄλων τῶν θηλειῶν ἀδελφῶν τῆς ἀνευ ἀντιστάσεως. Ἐὰν ὅμως δευτέρα τις θήλεια ἤδη ἐκ νύμφης ἐγένετο τελεία θήλεια, ὅ ἐστι δευτέρα βασιλίσα, τότε ἐπαναλαμβάνεται ἡ μάχη· ἡ δευτέρα αὕτη βασιλίσα εὐρίσκει ἐπίσης ὀπαδοὺς, οἵτινες πρὸ τοῦ στομίου τοῦ κυττάρου φυλάττουσιν, ὅπως τελειωθῇ καὶ ἐξέλθῃ. ἡ μάχη ἀρχεται μετὰ πολλῆς σφοδρότητος καὶ ἀπολήγει μὲ τὸν θάνατον τῆς μιᾶς καὶ ἐνίοτε καὶ ἀμφοτέρων, ἢ ἀναγκάζεται πάλιν ἡ πρεσβυτέρα νὰ μεταναστεύσῃ ἀλλαγῶν μετὰ ἀριθμοῦ τινος ἐργατιδῶν καὶ ἀρρένων, καὶ ἀποτελεῖ νέον ἔσμὸν, ἀλλ' ἀσθενῆ. τὰ αὐτὰ δύνανται πολλάκις νὰ ἐπαναληφθῶσιν ἐν τῇ αὐτῇ κυψέλῃ· ἀλλ' οἱ μελισσοουργοὶ, ὅπως μὴ τὸ σμῆνος ἐξασθενήσῃ, προλαμβάνουσιν αὐτοὶ καὶ καταστρέφουσι τοὺς κυττάρους τῶν βασιλέων, ὅπως μὴ ἄλλαι βασιλίσσαι ἐξέλθωσι, καὶ ἀφίνουσι μόνον μίαν κυρίαρχον ἐν τῇ κυψέλῃ. Ἐὰν δὲ ἀμφοτέραι αἱ διαμαχόμεναι ἀντιζήλοι βασιλίσσαι πέσωσιν ἐν τῇ μάχῃ καὶ τὸ σμῆνος μείνῃ ἀνευ βασιλίσσης, τότε συμβαίνουσιν ἀληθῶς παράδοξα πράγματα. ὁ θάνατος τῆς βασιλίσσης, εἶρει τὴν διάλυσιν τῆς κοινωνίας τῶν μελισσῶν. Ἐὰν ὁ μελισσοουργὸς δὲν πο-

ρίσῃ αὐταῖς ἐγκαίρως νέαν βασιλίσα ἢ αὐταὶ αἱ ἰδία μέλισσαι δὲν φροντίσωσι πρὸς ἀντικατάστασιν τῆς ἀποθανούσης.

Οἱ μελισσοουργοὶ ἐννοοῦσι τὸν θάνατον τῆς βασιλίσσης ἐκ τοῦ θρηνώδους βόμβου τῶν μελισσῶν. πάντα τὰ ἐν τῇ κυψέλῃ ἔργα παρευθὺς παύουσιν οὐδὲ ἀφίπτωνται πρὸς συλλογὴν τροφῆς. ὄλος ὁ κοινωνικὸς βίος διαλύεται καὶ αἱ νέαι μέλισσαι ἀπέρχονται πρὸς κατάκτησιν ἄλλου βασιλείου, αἱ δὲ πρεσβύτεραι μένουσιν, ὅπως ἀποθάνωσιν ἐν τῇ κυψέλῃ. ἐὰν δὲ ὁ μελισσοουργὸς ἐξ ἄλλου σμῆνος λαβὼν κομίση ἢ μίαν τελείαν βασιλίσα ἢ νύμφην ἢ καὶ σχαδόνα, παρευθὺς ἐν τῷ πρώτῳ νεκρῷ βασιλείῳ ἀρχεται πάλιν νέα ζωὴ, διότι εὐθὺς αἱ μέλισσαι ἀναγνωρίζουσιν αὐτὴν ὡς ἀρχὴν νόμιμον, τὴν περιποιοῦνται, τὴν τρέφουσιν ὡς καὶ τὴν προτέραν βασιλίσα. ἐὰν δὲ τοιοῦτόν τι δὲν γείνη, πολλάκις αὐταὶ αἱ ἰδία μέλισσαι αὐτοβοηθοῦνται, παρατηροῦσαι ἂν ἐν τινι τῶν κυττάρων ὑπάρχει ἔτι ὠάριον ἀνεκκόλαπτον ἐργατιδος μελίσσης. Τότε αἱ μέλισσαι μετὰ σπουδῆς ἀνοίγουσαι τὸν τοιοῦτον κύτταρον μετὰ πολλοῦ ζήλου οἰκοδομοῦσιν ἕτερον βασιλικὸν κύτταρον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐναποθέτουσι τὸ ὠάριον τῆς ἐργατιδος, ὅπως ζωογονηθῇ ὡς τὸ ὠόν τῆς βασιλίσσης. ἀφ' οὗ γείνη σχαδὼν πορίζουσιν αὐτῇ τροφήν καὶ δι' αὐτῆς καὶ τοῦ ἰδιαίτερου σχήματος τοῦ κυττάρου γίνεται τῷ ὄντι θήλεια σχαδὼν, ἔπειτα νύμφη καὶ τελευταῖον βασιλίσα ἱκανὴ καὶ αὐτὴ νὰ τίχτῃ ὠάρια καὶ νὰ τελῇ πάντα τὰ βασιλικά ἔργα· ἡ ἀκριβὴς παρατήρησις ἐξηκρίβωσεν ὅτι ἡ τεχνικὴ αὕτη βασιλίσα κατ' οὐδὲν διαφέρει τῆς φυσικῆς.

Οὕτω λοιπὸν αἱ μέλισσαι κατέχουσι τὸ μυστήριον τῆς τέχνης τοῦ νὰ ἀποκαθιστῶσι κατὰ τὸ δοκοῦν τὸ ἐκλείψαν γένος δι' ἄλλου ἀνευ διαφορᾶς ὡς πρὸς τὴν ταυτότητα αὐτοῦ.

Καὶ κατὰ μὲν τὸ περίεργον καὶ θαυμαστὸν ὁ κοινωνικὸς βίος τῶν ζωφίων τούτων εἶναι τοιοῦτος· κατὰ δὲ τὸ ὠφέλιμον εἶναι πλείστης ὄσης σπουδῆς καὶ μελέτης ἄξιος, ὡς ἐκ τοῦ παρεχομένου ὑπ' αὐτῶν πολυτίμου καρποῦ, τοῦ κηροῦ καὶ τοῦ μέλιτος, τὰ ὁποῖα οὐχὶ μικρὸν συμβάλλουσιν εἰς τὴν εὐμάρειαν καὶ τὴν ἡδονικὴν τοῦ ὕλικου ἡμῶν βίου ἀπόλαυσιν. Ἄλλὰ περὶ τούτου ἄλλοι λεγέτωσαν.

Ἐπὶ Ἰω. Πρωτοδίκου.

I.

Ἀδυναμία θρησκευτικῆ ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς
εἰδωλολατρείας.

Φαίνεται ὅτι ὁ Θεὸς ἠθέλησεν, ἐπὶ τέσσαρας συνεχεῖς χιλιάδας ἐτῶν, ἵνα τιμωρήσῃ τὸν ἄνθρωπον διὰ τὴν ἀλαζονείαν αὐτοῦ. Διὸ καθὼς ὁ παῖς ἐκεῖνος, ὅστις ἐπιθυμεῖ διακαῶς, ἵνα διαφύγῃ τὴν πατρικὴν ἐπιτήρησιν, οὕτως ὁ ἄνθρωπος, δισπιστῶν πρὸς τὴν θείαν σοφίαν, ἠπλώσε τὴν ἑαυτοῦ χεῖρα, ἐναντίον τῆς ἀπαγορεύσεως τοῦ Θεοῦ, ἐπὶ τοῦ δένδρου τῆς γνώσεως. Ἔσχε πλήρη τὴν εὐκαιρίαν, ὅπως αἰσθανθῇ τὴν ματαιότητα τῆς ἀνθρωπίνου γνώσεως. Ὁ Θεὸς ἐγκατέλιπεν αὐτὸν εἰς τὴν ψευδῆ ταύτην γνώσιν, ἔδωκεν αὐτῷ τοὺς ποταμοὺς καὶ τὰ ὄρη, τὰς ἡπείρους καὶ τὰς θαλάσσας. «Δὲν ἐπιθυμεῖς τὴν βοήθειάν μου, βιάδιζε, ἡ φύσις ἀνῆκει εἰς σὲ τῷ εἶπε: θέλεις εἶσθαι βασιλεὺς τοῦ κόσμου, ἀλλὰ θέλεις αἰσθανθῇ τὴν ἀνάγκην θεῶν πεπλασμένων κατὰ τὴν σὴν εἰκόνα: ἀπολίθωσον λοιπὸν τὸν χοῦν ἐξ οὗ σὲ ἐπλάσα, καὶ λάτρευσον τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου.» Ταῦτα εἶπε καὶ ἀπεσύρθη εἰς τὴν ἑαυτοῦ ἀνάπαυσιν.

Καὶ ὁ ἄνθρωπος, ἄγγελος ἐκπεπτωκῶς ἤδη, τῷ ὁποίῳ ἔλειπον αἱ πτέρυγες, ὅπως ἀνέλθῃ ἐκ νέου εἰς τὸν οὐρανόν, ἔμεινεν ἐντρομος ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀπεράντου ἐκείνης ἐρήμου, τὴν ὁποίαν πρὸ ὀλίγου ἐπλήρου τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ! Γυμνός, τρέμων ἐκ τοῦ ψύχους καὶ τοῦ φόβου, ὑπεκαθέσθη ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐν τοιαύτῃ θέσει εὐρισκομένου αὐτοῦ, ἐπῆλθεν ἀκολούθως ἡ καταιγὶς, καὶ ἐλάτρευσε τὴν καταιγίδα.

Ἡ δρῦς καὶ τὸ ὄρος οὐδόλως ἔκλιναν τὰς ἑαυτῶν κορυφὰς ἀπέναντι τῆς καταιγίδος. Ὁ ἄνθρωπος ἐξέλαβεν αὐτὰ ὡς ἰσχυρότερα τῆς καταιγίδος καὶ ἐλάτρευσε αὐτά.

Ὁ ἥλιος διεπέρασε διὰ τῶν ἑαυτοῦ ἀκτίνων τὰς πεπυκνωμένας νεφέλας, ἐκόπασε τὸν ἀνεμὸν, ἐφώτισε τὸ ὄρος. Ὁ ἄνθρωπος ἐλάτρευσε τὸν ἥλιον.

Ἀκολούθως εἶδε τίνα τῶν στοιχείων δὲν ἐφοβήθησαν, οὔτε τὴν καταιγίδα, οὔτε τὸν κεραυνόν, καὶ ἐλάτρευσε αὐτὰ ὡς δυνάμεις: ἠγειρεν αὐτοῖς βωμοὺς καὶ προσήνεγκεν αὐτοῖς θύματα. Ὅτε δὲ παρετήρησεν ἐν τῷ μέρει ἐκείνῳ, ἔνθα εἶχε τοποθετήσῃ τοὺς θεανθρώπους αὐτοῦ, μετὰ τὴν ἀποθέωσίν των, καὶ δὲν εὗρεν αὐτόθι, εἰμὴ σποδόν, εἶπεν ἐν ἑαυτῷ: Οἱ θεοὶ ἀπέθανον!

Τότε ἠγέρθησαν ψιθυρισμοὶ συγκεχυμένοι, φωναὶ καὶ βρυγμοὶ τῶν ὀδόντων, γέλωτες καὶ ἀραὶ: ἐθεάθη ὁ ἄνθρωπος κυλιόμενος κατὰ γῆν, ἐν ταῖς δημοσίαις πλατείαις καὶ κρᾶζων μετ' ἀπελπισίας: Οὐχί, δὲν ὑπάρχουσι πλέον θεοί!

Ἄλλ' ὁ χρόνος εἶχεν ἤδη πληρωθῆ. Ἐκ τῆς νεφέλης ἐξῆλθον οἱ ἐξῆς λόγοι,

οἵτινες κατεφόβησαν τοὺς φίλους τῷ Ἰώβ: «Ποῦ ἦσθα ὅτε ἐθεμελίωσα τὴν γῆν; Τίς ὁ ἐπαγαγὼν σπαρτίον ἐπ' αὐτῆς; Ἐπὶ τίνος οἱ κρίκοι αὐτῆς πεπήγασι; Τίς ὁ βαλὼν λίθον γωνιαῖον ἐπ' αὐτῆς; Ὅτε ἐγεννήθη ἄστρα, ἤνεσάν με ἐν φωνῇ μεγάλην πάντες ἄγγελοὶ μου... Ἐφράξα δὲ θάλασσαν πύλαις, ὅτε ἐμαιούτο, καὶ ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτῆς ἐξεπορεύετο... Ἐθέμην δὲ αὐτῇ ὄρια, περιθεῖς κλεῖθρα καὶ πύλας· εἶπον δὲ αὐτῇ· μέχρι τούτου ἐλεύση, καὶ οὐχ ὑπερβήση, ἀλλ' ἐν σεαυτῇ συντριβήσεται σου τὰ κύματα.» Ὁ Θεὸς ἔλαβεν, ἐπὶ τέλους, οἶκτον ἐπὶ τοῦ κόσμου: ἀφῆκε τέως τοὺς ἀνθρώπους, ὅπως πεισθῶσιν ἀφ' ἑαυτῶν περὶ τῆς ἰδίας αὐτῶν ἀδυναμίας: ἐξήπλου τοῦ λοιποῦ ἐπ' αὐτῶν τὴν ἑαυτοῦ χεῖρα: προτίθετο ἵνα ἀποστείλῃ αὐτοῖς τὴν σωτήριον ἀγγελίαν.

II.

Ἰσραηλῖται.—Ἰδέα τῆς Θείας ἐνότητος.

Εἰς τὸ ἐπαχρον τῆς Μεσογείου, ἐπὶ τῶν ὀρίων τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας, εὐρίσκεται χώρα τις ἄγονος, ὄρεινῆ, ἥτις στερεῖται καὶ τοῦ ἐλαχίστου λιμένου καὶ ἦν περικλείει ἡ ἐρημος διὰ τῆς ἀμμώδους ζώνης αὐτῆς: γῆ θλίψεως καὶ βαρυθυμίας ἀπέναντι τῶν εὐφόρων ὄχθων τοῦ Νεῖλου καὶ τοῦ Εὐφράτου. Ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ κατέφυγε, μακρὰν τῆς ἐν Αἰγύπτῳ διαφθορᾶς, λαὸς τις ἀρχαίῳ πατριαρχῶν ὅστις, ἐγκαταλιπὼν τὸν νομαδικὸν αὐτοῦ βίον, ἀπεκατεστάθη ἐν τοῖς ὄρεσι τῆς Ἰουδαίας. Ἐκπλήσσεται τις βεβαίως, ἀπαντῶν παρ' ὄλοις τοῖς μεγάλοις ἐκείνοις κράτεσι τῆς Ἀσίας, ὧν ἡ σύγχρονος κριτικὴ δὲν ἠδυνήθη εἰσεῖτι ἵνα δώσῃ ἡμῖν τὴν ἱστορίαν, μικρὰν τινα ἀποικίαν, πτωχὴν καὶ ἄγνωστον τῷ ἀρχαίῳ κόσμῳ, ἥτις παρακατατέθηκεν ἅπασαν τὴν ἑαυτῆς ἱστορίαν ἐν τοῖς χρονογράφοις, ἔσχεν ὡς νομοθέτην ἄνθρωπον ἐμπνευσθέντα ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἥτις, ἐπὶ τέλους, ἐν τῷ μέσῳ τῆς εἰδωλολατρειᾶς ἀρχαιότητος ἐπρέσβευε μόνη τὸ δόγμα τοῦ ἐνιαίου καὶ ἠθικοῦ Θεοῦ. Τὴν σήμερον πλέον, ὅτε ὁ λαὸς οὗτος ἐξεπλήρωσε τὴν ἑαυτοῦ ἀποστολήν, ἥτις εἶναι ἡ ὠραιότερα, ἦν ἡδύνατο ποτε λαὸς ἵνα κληθῆ καὶ ἐκπληρώσῃ, περιπλανᾶται, κερματισμένος ὑπὸ μακρῶν περιπετειῶν καὶ ἀτυχημάτων, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐθνῶν ἐκείνων, ἅτινα ὀφείλουσιν αὐτῷ τὴν ἑαυτῶν θρησκείαν: περιπλανᾶται, λέγουσιν οἱ μὲν, φέρων ἐπὶ τοῦ μετώπου στίγμα ἀνεξάλειπτον, διότι, ὅτε ὁ Σωτὴρ ἀνῆρχετο τὸν Γολγοθᾶν ὁ Ἀχάσβερος (1) ἠρνήθη αὐτῷ σταγόνας τινὰς ὕδατος, καὶ ὁ Σωτὴρ κατηράσθη αὐτοῦ: προσεκόλλησεν εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ τε καὶ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ τὸν κάματον αἰωνίας ὁδοιπορίας, λέγουσιν οἱ δὲ, διότι μέχρι τῆς ἡμέρας τῆς δευτέρας παρουσίας, ὁ περιπλανώμενος Ἰουδαῖος καὶ οἱ ἐκ τῆς γενεᾶς αὐτοῦ θέλουσι διαμένει ὡς τεκμήριον τῆς οὐρανοῦ

(1) Κατὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἀγγλίας ὑπὸ Mathieu Paris, ὁ Ἀχάσβερος ἢ Ἀδοασούερος ὑπῆρξε σύγχρονος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ Ἰουδαῖος, ἐπισκεφθεὶς μάλιστα αὐτὸν μετὰ τῶν Μάγων ἅμα γεννηθέντα ἐν Βηθλεὲμ καὶ ὀνομαζόμενος τὸ κατ' ἀρχαίαν Καρτόφιλος. Ἐπειδὴ δὲ ἠρνήθη τῷ Ἰ. Χριστῷ πᾶσαν περιποίησιν ὅποτε ὠδήγουν αὐτὸν εἰς τὸν σταυρὸν κατηράσθη αὐτῷ καὶ ἐν τῇ προτάσει αὐτοῦ παντὶ τῷ Ἰουδαϊκῷ ἔθνει, ἵνα ἐσθῆ περιπλανᾶται περιπεφρονημένος.

ἐκδικήσεως. Σέβας, ἐντούτοις, τῷ λαῷ τούτῳ, σέβας ὀφείλεται αὐτῷ πρὸ παντός ἄλλου, διότι ἐν τῷ προσρισμῷ αὐτοῦ ὑπῆρχε σημεῖόν τι θείας ἀποστολῆς: Περικυκλωμένος πανταχόθεν ὑπὸ τῆς εἰδωλολατρείας, τῆς ὁποίας ἠδύνατο ἐκ τοῦ ὕψους τῶν ὀρέων αὐτοῦ, ἵνα ἀκούσῃ τὰ ἠδυπαθῆ ἄσματα ὅτε ἡ Τύρος καὶ Σιδῶν ἐώρταζον τὴν ἐπιστροφήν τοῦ Ἀδώνιδος, ἀνθίσταται εἰς τὴν διαφθοράν καὶ διατηρεῖ ἔνδον εἰς τὰ Ἅγια τῶν Ἁγίων, περικεκλεισμένην ἐν τῇ σκηνῇ, τὴν ιδέαν τῆς ἐνότητος τοῦ Θεοῦ, ἣν θέλει δώσει εἰς τὸν κόσμον ὁπότεν οὗτος ἀπαυδήσῃ ἐκ τῶν λιθίνων καὶ χρυσῶν θεῶν αὐτοῦ. Ἀναγωνίζων τις ὁποῖον πολύτιμον δόγμα εἶχεν ἐπιφορτισθῆ ἵνα ὑπερασπίσῃ καὶ διατηρήσῃ ἐξηγεῖ ἀμέσως τὴν ἀνεπιμιξίαν αὐτοῦ, περὶ ἧς συνεχῶς κατεμέμφθησαν αὐτοῦ: ἐνναεὶ πάραυτα τὴν μεγάλην αὐστηρότητα τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου καὶ παύει τοῦ νὰ ἀναθεματίσῃ τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους, οἵτινες ἐφαίνοντο πρόθυμοι εἰς τὸ νὰ προκαλῶσι τὴν χύσιν αἵματος, νὰ κατασπαράττωσι τοὺς παρ' αὐτῶν νικημένους, μήτε τῶν ἰδίων αὐτῶν ἀδελφῶν ἐξαιρουμένων, ὅσακις προῆγον τὰς προσφορὰς εἰς τὰ ἑαυτῶν εἰδῶλα: διότι τὸ ἔθνος τοῦτο ὄφειλεν ἵνα διατελῇ κερχωρισμένον τῶν ἄλλων ἐθνῶν, ἀδιάφορον διὰ τίνων μέσων.

Ἐντούτοις ἔπρεπεν ἵνα ὁ Ἰεχωβά ἐξέλθῃ τοῦ θυσιαστηρίου, διότι ἡ ἀνθρωπότης δὲν εἶχεν ἀποκληρωθῆ διαπαντὸς τῆς θρησκευτικῆς ἀληθείας. Ὁ παρὰ τοῦ Θεοῦ ὠρισμένος χρόνος εἶχεν ἤδη ἐπέλθει: ἡ μικρὰ αὐτῆ τῆς γῆς γωνία, πτωχή, ἄγονος, καταβεβλημένη ὑπὸ τῆς πνοῆς πλήρους τῶν ἀνθρωπίνων ἀθλιότητων, ἦν ὠνόμαζον Ἰουδαίαν, ἐφωτίσθη διὰ μιᾶς ὑπὸ οὐρανοῦ φωτός: οἱ τοῖχοι τοῦ ἀρχαίου ναοῦ κατέπεσαν, τὰ Ἅγια τῶν Ἁγίων ἀπηλείφθησαν: διότι ἔδαφος τοῦ νέου ναοῦ ἔπρεπε νὰ γενῆ ἡ γῆ, ὄβλος αὐτοῦ ὁ οὐρανός, βωμοὶ τὰ ὄρη καὶ θυσιαστήριον ἡ καρδιά τοῦ δικαίου ἀνθρώπου. Ὅτε δὲ ἡ ἐκπληξίς εἰς τὴν ἡ μεγάλη ἐκείνη ἀποκάλυψις ἔρριψε τὸν κόσμον διεσκεδάσθη ὀλίγον, ἠτένισαν εἰς αὐτὴν μετὰ προσοχῆς, καὶ διέκρινον ἐν αὐτῇ ἓνα σταυρὸν καὶ ὑπὸ τὴν βάσιν τοῦ σταυροῦ τούτου νέον κόσμον.

III.

Ῥώμη.—Ἐνότης πολιτικῆ.

Οἱ Ἰουδαῖοι εἶναι ὁ λαὸς τῆς θρησκευτικῆς ἐνότητος: Οἱ Ῥωμαῖοι τῆς πολιτικῆς. Ὁ τελευταῖος οὗτος λαὸς, εἰς ὃν τὰ μαντεῖα εἶχον ὑποσχεθῆ τὴν κοσμοκρατίαν, *peritura regna*, ἔδοκιμάσθη ὡς ὁ χάλυβδος ἐν τῷ πυρί. Τὸ κατ' ἀρχὰς δὲν ἦσαν εἰμὴ δρᾶξ τις ἀνθρώπων ἠρωϊκῶν, ἢ ληστῶν, ἀδιάφορον ὡς πρὸς τὴν ὀνομασίαν, διότι ὁ ληστής εἶναι ὁ ἥρωας τῶν βαρβάρων χρόνων: ἐξ ἐκείνων, οἵτινες ἐπιζητοῦσι τὸν πόλεμον διὰ τὸν πόλεμον διατρέχοντες τὴν ὑφήλιον διὰ τῆς ἰσχύος τοῦ ἑαυτῶν βραχίονος. Οἱ *Banditti* οὗτοι τῆς ἀρχαίας Ἰταλίας ἤλθον, μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν Ῥωμύλου, ἵνα αὐθαδῶς ἐπιβληθῶσιν ἐν τῷ μέσῳ τῶν πολεμικῶν λαῶν τοῦ Λατίου (*Latium*), τῆς Σαβίνης καὶ τῆς ἀβρᾶς καὶ πλουσίας Ἐτρουρίας. Αὐτόθι ἐστήσαντο, ἐπὶ λόφων τινῶν παρὰ ταῖς ὄχθαις τοῦ Τιβέρεως, στρατόπεδον κεχαρακωμένον τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευεν

αὐτοῖς ὡς ἀναπαυτήριον, καὶ ἐξ οὗ ἐφώρμων ὡς ἀπὸ φωλεᾶς τινος κατὰ παντὸς τοῦ προσφόρου καὶ προχείρου. Γεννήματα τοῦ πολέμου ὄντες, δὲν ἐδύναντο νὰ ζήσωσιν εἰμὴ διὰ τοῦ πολέμου: κατέστησαν λοιπὸν αὐτὸν αἰώνιον. Ἐν τῷ διαστήματι ἐπτακοσίων καὶ εἴκοσιν ἐτῶν δὲν ἐδυνήθησαν νὰ κλείσωσι τὰς θύρας τοῦ ναοῦ τοῦ ἑαυτῶν Ἰανοῦ (*Janus*) εἰμὴ τρεῖς μόνον.

Ὁμοῖος δὲ τοῦ Νορμανδοῦ πειρατοῦ τοῦ μέσου αἰῶνος, ὅστις, μόλις ἐντὸς σκαφιδίου τινος κεκλεισμένος, κατεκάλυπτε τὰς τρικυμιώδεις θαλάσσας τῶν βορείων μερῶν, οἱ Ῥωμαῖοι ἐξήρχοντο τῆς πόλεως αὐτῶν καθ' ἕκαστον θέρος, ὅπως ἐπιδράμωσι πρὸς βορρᾶν ἢ νότον, πρὸς Ἀνατολὰς ἢ δυσμὰς καὶ θερίσωσι διὰ τῶν ὀπλῶν τὴν γῆν τῶν ἑαυτῶν γειτόνων. Αἱ πρόοδοι αὐτῶν ὑπῆρξαν βαθμιαῖαι: μετὰ τριακόσια ἔτη μόλις κατεῖχον λεύγας τινὰς γῆς: ἀλλ' ὅ,τι ἀπαξ ἔπραττον ἢ κατέκτων ἀνῆκε διαπαντὸς αὐτοῖς, δὲν ἐγκατέλειπον δὲ τὰς κατακτωμένας πόλεις, εἰμὴ ἀφοῦ σχεδὸν ἀπήλειπον αὐτὰς ἐκ βάρων, τοὺς λαοὺς, εἰμὴ ἀφοῦ κατεκερμάτιζον, κατεσύντριβον καὶ ἐν παντὶ τρόπῳ διέσπειρον αὐτοὺς, ὅπως οὐδέποτε δύνωνται τοῦ λοιποῦ ἵνα ἀνεγερθῶσι καὶ ἐξαναστῶσι κατ' αὐτῶν. Ἐμιμοῦντο κατὰ πάντα τὸν τῆς Μυθολογίας ἀετὸν, οὗτινος ἡ φωλεὰ περιεστοιχίζετο μακρόθεν ὑπὸ λειψάνων καὶ ἐρειπίων, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων εἶρπον ἐκείνοι τῶν νικημένων, οἵτινες εἶχον τὴν ἀδειαν ἵνα ζῶσι: διότι, καθὼς τὸ φρόνιμον ἐκεῖνο τῆς Μυθολογίας πτηνὸν ἐπάχυνε μὲν τοὺς αἰχμαλώτους αὐτοῦ, ἀλλ' ἀπέσπα τὰ μέλη αὐτῶν ὅπως μὴ δύνωνται νὰ ἀπέλθωσιν, οὕτω καὶ ἡ Ῥώμη διέτρεφε καὶ ἐκολάκευεν ἐκείνους τοὺς ὁποίους ἐθεώρει διαπαντὸς νικημένους. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου προχωροῦσα βῆμα πρὸς βῆμα, χωρὶς ποτε ν' ἀφήσῃ ἐχθρόν τινα ὀπισθεν αὐτῆς, υἰοθέτησε διαδοχικῶς ὄλους τοὺς τῆς Ἰταλίας λαοὺς καὶ μετ' αὐτοὺς τὸν κόσμον ἅπαντα. Ὅτε ἡ Ῥώμη ὤθησε τὰ ἑαυτῆς ὄπλα ἔξω τῆς Ἰταλικῆς χερσονήσου, ἡ Ἑλλὰς εἶχεν ἤδη ζήσει τὴν πλήρη τοῦ λαοῦ ἡλικίαν: ἡ δὲ Ἀνατολή, διαφθαρεῖσα ὑπὸ τοὺς διαδόχους τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ ἀποθᾶσα κραμᾶ τι, οὗ τὸ μὲν ἤμισυ ἐξ Ἑλλήνων, τὸ δ' ἕτερον ἤμισυ ἐκ βαρβάρων, εἶχεν ἤδη ἀπωλέσει ἅπασαν τὴν ζωτικὴν αὐτῆς δύναμιν. Ἡ Ῥώμη ἤψατο ἄκρῳ τῷ δακτύλῳ τῶν μεγαλοπρεπῶν μοναρχῶν αὐτῆς, τῶν καλουμένων τότε ἐπιφανῶν ἢ καὶ θεῶν, τῶν ἀσεβῶν αὐτῆς βασιλέων, οἵτινες οὐδόλως ἐφοβοῦντο ἵνα χεῖρα ἐπιθέσωσιν ἐπὶ τὸν ναὸν τοῦ Κυρίου, καὶ πάραυτα κατέπεσαν οὗτοι ἐνώπιον αὐτῆς, τιμωρηθέντες, ὡς ὁ ὑπουργὸς αὐτῶν Ἡλιόδωρος, ὑπὸ τῆς θείας μήνης. Ἡ Δύσις ἀντέταξε περισσότερον: αἱ Ῥωμαϊκαὶ λεγεῶνες ἠσθάνθησαν πλέον ἢ ἀπαξ τὸ βάρος τῶν βαρβάρων ξιφῶν τῶν πολεμικῶν φυλῶν τῆς Ἰσπανίας, τῆς Γαλατίας καὶ τῆς Γερμανίας: ἀλλ' ἐδέησεν ἵνα καὶ ἡ Δύσις, ὡς ἡ Ἀνατολή, ὑποχωρήσῃ εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν ἰσχυρογνωμοσύνην καὶ κλίνη γόνυ ἐνώπιον τῆς βασιλείας ταύτης τῶν πόλεων.

Τοιουτοτρόπως, ἀπὸ τοῦ Εὐφράτου μέχρι τοῦ Γερμανικοῦ Ὠκεανοῦ, καὶ ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως μέχρι τῶν ὑπορειῶν τοῦ Ἀτλαντος, τὸ πᾶν ὑπετάγη ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν ἐν τισὶ τῆς Ἰταλίας πόλεσι ὀνομαζομένων ἀρχόντων. Οἱ λαοὶ οὗτοι, μετὰ τῶν ὁποίων ὑπῆρχε τοσαύτη διαφορὰ ὡς πρὸς τὰ ἦθη, τὴν γλῶσσαν καὶ τὸν πολιτισμὸν, ἐξεπλάγησαν μεγάλως ἰδόντες ὅτι μετ' οὐ πολὺ ὦ-

μίλουν πάντες τὴν αὐτὴν γλῶσσαν καὶ ἔφερον τὸ αὐτὸ ὄνομα. Οὐδέποτε, πρὸ τῆς Ῥώμης, ἐφάνη ἐν τῷ κόσμῳ ἐνότης· τοσοῦτω μεγάλη· εἶχον συστηθῆ μεγάλη κράτη, ἀλλ' οὐδὲν ἐξ αὐτῶν εἶχεν ἐπεκτείνει τὸσφ μακρὰν τὰ ἑαυτοῦ ὄρια· οὐδέποτε ἐπίσης, καὶ τοῦτο εἶναι γεγονός μᾶλλον τῆς κατακτῆσεως ἐνδι-αφέρον, οὐδέποτε τὰ κατακτώμενα ἔθνη εἶχον τοιοῦτοτρόπως ἀπολέσει τὸν ἐθνικὸν αὐτῶν χαρακτήρα ὑπὸ τὴν χεῖρα τοῦ κατακτητοῦ. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν δίκαιον, τὸ ὁποῖον ἀντικατέστησεν ἀπανταχοῦ τὰς ἰδιαιτέρας νομοθεσίας· διότι καθ' ἕκαστον ἔτος οἱ πραιότεροι καὶ οἱ ἀνθύπατοι μετέβαινον εἰς τὰς ἐπαρχίας πρὸς ἀνίδρυσιν δικαστηρίων, ἐν οἷς οἱ κατακτώμενοι ἐδικάζοντο συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους τοὺς συντασσομένους ἐν τῇ δημο-σία πλατεία ἢ ἐν τῇ Γερουσίᾳ τῆς Ῥώμης. Οὐδὲν ἄλλο μέσον ἠδύνατο, ἵνα ἐ-πενέγκῃ βέλτιον καὶ ταχύτερον τὴν ὑπὸ τῆς κατακτῆσεως ἐναρξαμένην ἤδη πολιτικὴν ἐνότητα, καθόσον, οὐδὲν ἄλλο ἀποκαθιστᾶ κοινωνίαν τινα συμπαγῆ, εἰμὴ ἢ ἐφαρμογὴ μιᾶς καὶ μόνης νομοθεσίας ἐφ' ὅλων τῶν μελῶν αὐτῆς.

Προσθέσατε ὅμως, ὅτι αἱ Ῥωμαϊκαὶ λεγεῶνες, ἀποσυρόμεναι, ἄφινον παντα-χοῦ ὄπισθεν αὐτῶν, καὶ προπάντων εἰς τὰ δυτικὰ μέρη τοῦ κράτους, ἀποικίας Ῥωμαϊκὰς αἰτίνες, διαμένουσαι ἐν τῷ μέσῳ τῶν κατακτηθέντων, ἐδίδασκον αὐτοὺς τὰ ἑαυτῶν ἤθη, καὶ ἐπέβαλλον αὐτοῖς τὴν τῆς μητροπόλεως γλῶσσαν, ἐνῶ ἢ ἑλληνικὴ, προαχθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ, ἀπέβαινε δημώδης ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ ἐδιδάσκετο εἰς ὅλας τὰς σχολὰς τοῦ κράτους. Οὕτω λοιπὸν, μία μόνη πόλις ἐξωμοιώθη πρὸς τὸν κόσμον σύμπαντα. Τοῦτο ὑπῆρξεν ἔργον ἐπτὰ αἰώνων. Ὅτε δὲ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ὀγδόου αἰῶ-νος, ὁ Αὐγουστος, διὰ τῆς ἐν Ἀκτίῳ νίκης αὐτοῦ, ἔδωκε τέλος πάντων εἰς τὸ κράτος τὴν πολιτικὴν εἰρήνην, ἣν μεγάλως ἐδίψα μετὰ τοσοῦτους πολέ-μους, ἐπῆλθεν οἶονεὶ μεγάλη τις σιωπὴ, ὅπως ἀκουσθῆ ἢ ἐν τῷ Γολγοθᾶ ὑψου-μένη φωνή, ἣτις ἔφερον εἰς τὸν κόσμον τὴν ἠθικὴν εἰρήνην.

Εἶναι βεβαίως λυπηρὸν νὰ βλέπῃ τις μίαν καὶ μόνην πόλιν ἀφαιρουσταν δια-δοχικῶς τὴν ἐλευθερίαν ὅλων τῶν λαῶν τῆς ἀρχαίας χώρας· τῶν Κελτῶν, παραδείγματος χάριν, αἰτίνες προετίμων ἵνα αὐτοκαῶσιν ἢ νὰ συρθῶσιν εἰς Ῥώμην θριαμβευτικῶς· τῶν Γερμανῶν καὶ τῶν Γαλατῶν, ἐναντίον τῶν ὁποί-ων ὁ μεγαλύτερος τῆς Ῥώμης ἄνθρωπος ἐδαπάνησε δέκα ἔτη τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς. Ἀλλὰ κατὰ τί ἐνδιαφέρει τὸν κόσμον ἢ ἀγρία αὕτη ἀνεξαρτησία τοῦ βαρβά-ρου ἀνθρώπου, ἐὰν δὲν δύναται οὗτος νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ πολιτισμοῦ, τῆς ἠθικοποιήσεως, εἰμὴ θυσιάζων τὴν ἑαυτοῦ ἐλευθερίαν; Καὶ μόνον τοῦτο, ἄς ἐκλείψῃ αὕτη ἐπὶ τινα χρόνον, οὐδέποτε ὅμως θέλει ἀπολεσθῆ καθ' ὅλο-κληρίαν· διότι τὸ θεῖον καὶ ἀφθαρτον πῦρ πυρσεύει ἐκ τῶν ἐρειπίων τοῦ ναοῦ, ἐναντίον ὅλων τῶν προσπαθειῶν τοῦ ἀσεβοῦς.

Ἡ Ῥώμη εἶχεν ἵνα ἐκπληρώσῃ θεῖαν ἀποστολήν: Ἐπρεπεν ἵνα, διὰ τοῦ ξί-φους τῶν λεγεῶνων, διερχομένη τῆς στάθμης τοῦ κόσμου σύμπαντος, ἀνα-τρέψῃ ἀπάσας τὰς ἐθνικότητας ἐκείνας, αἰτίνες ἀνύψουν διαφράγματα ἀνυ-πέριθητα μεταξὺ τῶν λαῶν· ἐπρεπεν ἵνα, ἐξ ὅλων τῶν ἐχθρῶν πρὸς ἀλλή-λας ἐθνικοτήτων ἐκείνων, ἀποτελέσῃ ἓνα μόνον λαὸν ἔχοντα τὴν αὐτὴν γλῶσ-σαν, τοὺς αὐτοὺς νόμους, τὸν αὐτὸν πολιτισμόν: κοινωνίαν ὁμοιόμορπον ἐπὶ

τῆς ὁποίας ὁ Χριστιανισμὸς ἐξηπλώθη, καὶ ἦν ἀνεξωογόννησε διὰ τῆς ἑαυτοῦ πνοῆς, ὡς ὁ προφήτης τὸν υἱὸν τῆς χήρας.

IV.

Χριστιανισμὸς, ἠθικὴ ἐνότης.

Μολονότι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶπεν: «Ἀπόδοτε τὰ τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσα-ρι, καὶ, «Πάντες οἱ λαβόντες μάχαιραν ἐν μάχαιρα ἀπολοῦνται», μολοντοῦτο, οὐδόλως ἐπήνεγκεν εἰς τὸν κόσμον αἰώνιον εἰρήνην, διότι δὲν ἐπέστη εἰσέτι ὁ χρόνος, ἵνα προγράψῃ τὸν πόλεμον. Τὸν πόλεμον, ὅστις ἀναμιγνύει λαοὺς καὶ ιδέας· ὅστις ἐπρόκειτο ἵνα καθοδηγήσῃ παρὰ τῷ Σταυρῷ τοὺς ἄγνοους ἐ-κείνους λαοὺς, οἵτινες εἶχον ἐμποδισθῆ ὑπὸ τῆς αὐτοκρατορίας ὄπισθεν τοῦ Ῥήνου καὶ τοῦ Δουνάβεως, καὶ ἦσαν προωρισμένοι ὅπως ἐμβάλωσιν εἰς τὰς ἐξηντλημένας ἤδη φλέβας τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κολοσσοῦ αἷμα νεώτερον καὶ κα-θαρώτερον.

Διὰ μίαν νέαν θρησκείαν, ἥτο χρεῖα νέων ἀνθρώπων, ἥτο χρεῖα ψυχῶν, αἰ-τίνες δὲν εἶχον εἰσέτι διαφθορῆ ὑπὸ τοῦ ἄθρου ἐκείνου καὶ ἀτιμωτικοῦ πολι-τισμοῦ, ὅστις εἶχεν ἐπὶ τοσοῦτον καταβιβάσει τοὺς τῆς αὐτοκρατορίας Ῥω-μαίους. Τοὺς ἀνθρώπους λοιπὸν τούτους, τὰ ἀληθῆ ταῦτα τοῦ Χριστιανισμοῦ τέχνα, μόνος ὁ πόλεμος ἠδύνατο ἵνα ἐξαγάγῃ τῆς ἑαυτῶν βαρβαρότητος, ὅ-πως ἀνυψώσῃ αὐτοὺς εἰς τὴν Χριστιανικὴν ἠθικοποίησιν. Ἀλλ' ἐκεῖνο τὸ ὁποι-ον ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐκληροδότησε τῷ κόσμῳ ἀνερχόμενος εἰς τοὺς οὐρανοὺς εἶναι ἢ ἠθικὴ εἰρήνη, εἶναι ἢ ἐνότης τῶν δοξασιῶν, ἐπὶ τέλους, εἶναι ἢ Καθο-λικὴ θρησκεία συμφώνως πρὸς τὴν συμβολικὴν ἐννοίαν τῶν ἐξῆς λέξεων. «Πο-ρεύθητε, λέγει τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς, καὶ βαπτίσατε τὰ ἔθνη εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος...» οἱ δὲ δώδεκα μαθηταὶ ἀπῆλθον ὅπως ἐκτελέσωσι τὴν ἐντολήν τοῦ ἑαυτῶν διδασκάλου. Διὰ μόνης τῆς ἰσχύος τῶν ἑαυτῶν χειρῶν διεσάλευσαν ὅλα ἐκεῖνα τὰ Ὀλύμπια, τὰ ὁποῖα ἢ εἰδωλολατρικὴ φαντασία εἶχε διαπλάσει καὶ, ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου μέχρι τῆς νή-σου Μῶνας, ἐπροξένησαν τὸν τρόμον εἰς τοὺς ἐπὶ τῶν βωμῶν αὐτῶν ἱσταμέ-νους ψευδεῖς ἐκείνους θεοὺς.

Ἡ σύγχυσις ἦτο μεγάλη τότε μεταξὺ ὅλων τῶν ἀγνώστων ἐκείνων θεῶν, οἵτινες ἐμάχοντο ἀλλήλοις. Ἡ Ῥώμη, ἣτις ἐνόμιζεν ὅτι τὸ πᾶν ἔπρεπε νὰ ὑ-ποχωρήσῃ ἀπέναντι μιᾶς ἰσχυρᾶς θελήσεως, ἠθέλησεν ἵνα ἀποκαταστήσῃ τὴν εἰρήνην καὶ τὴν θρησκευτικὴν ἐνότητα ὡς εἶχεν ἀποκαταστήσει τὴν εἰρήνην καὶ τὴν πολιτικὴν ἐνότητα· ἀλλ' ἢ ἀποστολὴ αὐτῆς δὲν ἦτο αὕτη, διότι τῇ εἶχε πα-ραχωρηθῆ μόνον τὸ νὰ νικήσῃ πᾶσαν ἐνοπλον ἀντίστασιν, τὸ νὰ χαράξῃ, ἐπὶ πεντακοσίων ἢ ἑξακοσίων λευγῶν γῆς, ὁδοὺς στερεᾶς, αἰτίνες ἐπιμαρτυροῦσιν, ὡς φέρουσαι οἶονεὶ τὴν τῆς αἰχμαλωσίας σφραγίδα, τὰ μέρη, ἅτινα αὕτη δι-ήλθεν· ἐν ἐνὶ λόγῳ, εἶχε τὴν ἀποστολήν τοῦ νὰ συνενώσῃ τὸν κόσμον, ἀλλὰ τὸ

(ΟΜΗΡΟΣ ΦΥΛ. Α΄.)

νά υποτάξῃ τὸν νικημένον τοῦτον κόσμον εἰς μίαν μόνην λατρείαν ἦτο πρᾶγμα δυσκολώτερον· ἐπεχείρησε τοῦτο, ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ υποχωρήσῃ ἀπρακτος. Ἐμπρῶτοις, ἐνόμισεν ὅτι ἐδύνατο νὰ κατορθώσῃ τοῦτο δεικνύουσα ἀνεξιθρησκείαν παγκόσμιον: ἀνεγείρουσα τὸ ἑαυτῆς Πάνθεον, ὅπως χρησιμεύσῃ ὡς ἄσυλον ὅλων τῶν θεῶν ἐκείνων εἰς οὓς ἐδίδο τὸ δικαίωμα τῆς πολιτογραφησεως. Ἐπὶ τοσοῦτον ἦτο αὕτη ἀνεξιθρησκος ὥστε, ὅπως μᾶλλον ἀρέσκη τοῖς νικημένοις, ἐγκατέλιπε τὰς παλαιὰς αὐτῆς θεότητας, αἵτινες ἦσαν πολὺ τραχεῖς καὶ ἀνάγωγοι, ἵνα μὴ ἐπισκιασθῶσιν εὐκόλως ὑπὸ τῶν φαεινῶν τῆς Ἑλλάδος θεῶν. Οὗτος ἦν ὁ λόγος δι' ὃν ἀφήκεν αὕτη, ὅπως ἐκθρονισθῇ ὁ γηραιὸς αὐτῆς Κρόνος, ὁ μέγας οὗτος τοῦ Λατίου θεός, ὑπὸ τοῦ φιλοδόξου Ἑλληνος Διὸς· κατεσκευάσεν Ἀρην, τὸν αἰμοχαρῆ τοῦτον θεὸν τῶν Σαβίνων, τὸν ἐραστὴν τῆς ἠδύπαθοῦς Ἀφροδίτης, ἐλάτρευσε τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ Ἀρτεμιν τὴν κυνηγέτιδα, ἐν ἧ ὁ Ἰανὸς δὲν ἐδυνήθη νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν γηρεάν αὐτοῦ σύζυγον. Ὅτε ὁ Καῖσαρ κατέστρεψε τὴν Γαλατίαν διὰ δεκαετοῦς πολέμου καὶ τῆς καταστροφῆς πλέον ἢ ἐνός ἑκατομμυρίου ἀνθρώπων, ἡ δυστυχὴς αὕτη γῆ ἀπώλεσε, σὺν τῇ ἀνεξαρτησίᾳ, καὶ τὸν ἐθνισμόν αὐτῆς. Αἱ Ῥωμαῖκαὶ λεγεῶνες διήλθον αὐτὴν ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις ἐν πυρὶ καὶ σιδήρῳ: εἰσέδυσαν εἰς τὰ ζοφερά καὶ μυστηριώδη αὐτῆς δάση, ἐνθα οἱ Δρυῖδες ἐπρόσφερον τὰς αἵματοφόρους αὐτῶν θυσίας· κατέσχον τὸ Carnutum, ὅπερ ἦτο τὸ κέντρον τῆς τῶν Δρυῶν θρησκείας καὶ ἐκείθεν ἔμαθον τὰ ὀνόματα ὅλων τῶν ἐπιτοπίων θεοτήτων. Οἱ δὲ ἀρχηγοὶ τῶν λεγεῶνων, ὅπως κάλλιον τηρήσωσιν ἐν τῇ ἐξαρτήσῃ τὸν φιλοπόλεμον ἐκείνον λαόν, κατέσχον τοὺς θεοὺς αὐτοῦ σὺν τῇ ἑαυτοῦ ἐλευθερίᾳ: Οἱ Hesus καὶ Nehalonia εἰσῆλθον εἰς τὴν Ῥώμην: ὁ τρομερὸς Kirk ὁ θεὸς οὗτος τῶν ἀνέμων καὶ τῆς τρικυμίας ἐνεδύθη Ῥωμαϊκὴν σολῆν καὶ ὁ Αὐγούστος ἀνήγειρεν αὐτῷ ναοὺς. Ἀκολούθως τὸ πᾶν συνεμίγη, καὶ ὁ Γαλάτης προσήλθεν ἑαυτῷ ναοῦς. Ἀκολούθως τὸ πᾶν συνεμίγη, καὶ ὁ Γαλάτης προσήλθεν ἑαυτῷ ναοῦς. Ὄθεν ἵνα θυσιάσῃ ἐν τοῖς ὑπὸ τῶν νικητῶν ἐγερθεῖσι ναοῖς, εἰς τοὺς Mars-Camul, Diane-Arduinna καὶ Belen-Apollon. Οὕτω παρατηροῦμεν λοιπὸν, ὅτι ἡ Ῥώμη ἐπέθυμει ἵνα ἀποβῇ τὸ κέντρον ὅλων τῶν θρησκειῶν καὶ τὸ θυσιαστήριον ἀπασῶν τῶν θεοτήτων. Ὅπως δὲ ὅποτε ὅμως ἡ ἀνεξιθρησκεία τῆς διεψεύσθη ἀπέναντι τῶν θεῶν τῆς Ἀνατολῆς, διότι ἐφοβεῖτο ἐξ ἐνστίκτου τὰς λατρείας ἐκείνης, ἃς δὲν ἠδύνατο ἵνα ἐννοήσῃ: ἠσθάνετο ὅτι ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐμελλε νὰ γεννηθῇ τὸ φῶς ἐκεῖνο ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ὄφειλον νὰ ἐκλείψωσιν ἅπασαι αἱ μάταιαι τῆς πλάνης δημιουργίαι. Διὸ ἐγκαίρως κατεδίωξε τοὺς πειραθέντας ἵνα μετενέγκωσιν αὐτοὺς εἰς τὴν Ἰταλίαν. Διακόσια ἤδη ἔτη πρὸ τοῦ τέλους τῆς δημοκρατίας, Κάτων ὁ Κήνσωρ προσεπάθησεν ἵνα κλείσῃ τὰς θύρας τῆς Ῥώμης εἰς τὰς Ἀνατολικὰς ταύτας θρησκείας, αἵτινες ἄλλως ἦσαν λίαν ἄπειροι ὅπως περικλεισθῶσιν ἐν τῷ στενῷ Καπιτωλίῳ τοῦ ὄρους Ταρπηίου. Οἱ πρῶτοι αὐτοκράτορες ἠκολούθησαν τὴν πολιτικὴν ταύτην· οἱ ἱερεῖς τῆς Ἰσιδος καὶ τοῦ Σεράπιδος, οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ Χριστιανοὶ κατεδιώχθησαν. Ἐντούτοις, ὅπως ὁ ἄνθρωπος πεισθῇ ἐντελῶς περὶ τῆς ἑαυτοῦ ἀδυναμίας, ἐνόσῃ δὲν ἐπερείδετο, εἰμὴ μόνον ἐφ' ἑαυτοῦ, ἐπρεπεν ἵνα ἡ Ῥώμη ποιήσῃται χρῆσιν ὅλων τῶν θρησκευτικῶν τύπων, τῶν ἐπινοηθέντων ὑπὸ τοῦ παγανισμοῦ τῆς τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, πρὶν ἢ ὁ θεῖος λόγος φθάσῃ μέχρις αὐτῆς. Ὅστε ἐν τῷ θρησκευτικῷ αὐτῆς κοσμοπολιτισμῷ εἰ-

γεν ἤδη διὰ τῆς ἰσχυρᾶς αὐτῆς χειρὸς ἐφελκύσει εἰς ἑαυτὴν ἀπάσας τὰς τῆς Ἀνατολῆς θρησκείας, τὰς ὁποίας εἶχεν ἤδη ἀπορροφήσει, παραμορφώσει ἢ καὶ ἐξαφανίσει, ὡς τὰ πελώρια ἐκεῖνα ἕρπετά, τὰ ὁποία καταλαμβάνουσι πᾶν τὸ παρεμπίπτον αὐτοῖς προσφόρως, περιτυλίσσουσιν αὐτὸ ἐν ταῖς ἑαυτῶν πτυχαῖς, τὸ θραύουσι, κατασυντρίβουσιν αὐτὸ καὶ τὸ ἀφίνουσιν ἵνα καταπέσῃ ἀκολούθως ἀνευ ζωῆς, ἀνευ σχήματος καὶ ἀνευ χροιάς. Ὅγκος ἀβέβαιος, ὅστις σήπεται πάραυτα ἅμα ἐν τῷ ἡλίῳ ἐκτιθέμενος. Αἱ ἀνατολικαὶ λατρεῖαι δὲν ἐτοποθέτησαν ἐπισήμως ἐν Ῥώμῃ, εἰμὴ περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς τρίτης μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην δὲν εἰσῆλθον πλέον αὐτόθι λαοὶ θραϊκῆς, ἀλλ' ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ, ἡλίου φαίνοντος, ὀδηγούμενοι εἰς τὸ Καπιτώλιον ὑπὸ ἐνός αὐτοκράτορος, τοῦ Ἑλεογαβάλου, νέου Συρίου, μεγάλου ἱερέως τοῦ Βάαλ, ὅστις ἔρχεται φέρων μεθ' ἑαυτοῦ τὸν θεὸν του. Ὁ θεὸς οὗτος, ἦτο λίθος τις μέλας, ἔχων σχῆμα κωνικὸν καὶ ἐφέρετο ἐπὶ ἀμάξης (κάρου) καθ' ὅλην δὲ τὴν πορείαν ὁ νέος Ποντίφηξ, ὑποβασταζόμενος ὑπὸ τῶν ὑπουργῶν του, ἐστρεφε τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ ὀπίσθεν, ὅπως μὴ στερηθῇ τῆς θέας τοῦ συμβόλου τῆς θεότητός του. Ἡ Ῥώμη ἐξεπλάγη παραδόξως ἰδοῦσα τὸν νέον τοῦτον αὐτοκράτορα, φέροντα στολὴν ἱερατικὴν, μεταξωτὴν καὶ χρυσοῦφαντον, κεκαλυμμένον ὑπὸ βραχιολίων καὶ περιδεραιῶν καὶ ἔχοντα τὰς ὄφρῆς καὶ τὴν ὄψιν βεβαμμένας λευκὰς καὶ μελαίνας. Τὸ θέαμα τοῦτο καὶ ἐτι μᾶλλον τὰ ἐπακόλουθα ἐπροξένησαν φρίκην. Ἡ Ἀνατολή, αἱ λατρεῖαι αὐτῆς, οἱ αὐτοκράτορες οὓς αὕτη ἐστρελλεν εἰς Ῥώμην ἀνεθεματίσθησαν· τὰ δὲ τερατώδη ὄργια, τὰ καθ' ἑκάστην ἐπισυμβαίνοντα ἐγκλήματα, τὰ ἐν νυκτὶ τερατοουργούμενα Κρόνια (Saturnales) ἐξηκολούθησαν ἔτι. Σὺν τούτοις ὅλοις δὲ ἐξηκολούθησε καὶ ἡ κατὰ τῶν δικαίων καταδίωξις. «Εἰς τοὺς λέοντας, ἔκραζεν ὁ λαός, εἰς τοὺς λέοντας ριφθήτωσαν οἱ Χριστιανοί». Οἱ δὲ μάρτυρες ἔτρεχον μετὰ χαρᾶς, ὅπως ἐμβάψωσι διὰ τοῦ αἵματός των τὸ δάπεδον τοῦ ἀμφιθεάτρου προσήρχοντο οἰκειοθελῶς, ὅπως προσενεχθῶσιν καθ' ὁμίλους εἰς τοὺς διώκτας, διότι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ θάνατος ὑπὲρ τῆς θρησκείας παρεῖχεν ἡδύ τι. Ἐν τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ, ἧτις παρὰ τῶν σφόδρα εὐσεβῶν καλεῖται ἐποχὴ πίστεως εἰλικρινοῦς καὶ ἐλπίδος ζωηρᾶς, ἡ ψυχὴ ἠσθάνετο ἑαυτὴν στενοχωρουμένην ἐν τῇ σαρκικῇ αὐτῆς φυλακῇ καὶ ἠτένιζεν εἰς τὸν θάνατον ὡς εἰς ἐλευθερίαν. «Γράφω ὑμῖν ζῶν, ἔλεγεν ὁ ἅγιος Ἰγνάτιος ὁ Ἀντιοχείας εἰς τοὺς χριστιανοὺς τῆς Ῥώμης, γράφω ὑμῖν ζῶν, ἀλλὰ ἐρώμενος τοῦ θανάτου. Ἄφετέ με ἵνα ἀποβῶ βορὰ τῶν θηρίων, διότι εἰμὶ ὁ ἐκλεκτός τοῦ Θεοῦ σίτος. Εἶθε νὰ δυνηθῶ, ἀλεαθεῖς ἐν τοῖς ὁδοῦσιν αὐτῶν, ἵνα ἀνευρεθῶ ὁ ἀληθὴς τοῦ Κυρίου ἄρτος. ὦ! θὰ δυνηθῶ ἄραγε νὰ ἀπολαύσω τῆς εὐτυχίας τοῦ νὰ χρησιμεύσω ὡς τοιοῦτος εἰς τὰ θηρία ἐκεῖνα δι' ἃ με προετοιμάζουσι;» Τί ἠδύναντο νὰ κατορθώσωσιν ἀπέναντι τοῦ τοιοῦτου ἐνθουσιασμοῦ οἱ Νέρων, Δομητιανός, Σέπτιμος, Σεβήριος, Δέκιος καὶ Γαλέριος; Εἰς μάτην ἐκοπιάζον, διότι, κατὰ τὸν Τερτυλλιανόν, τὸ αἷμα τῶν μαρτύρων ἦτο ὁ σπόρος τῶν Χριστιανῶν. Ἡ θρησκεία τοῦ Χριστοῦ, κολαφιζομένη καὶ διαγραφόμενη, ἐμεγεθύνετο ὑπὸ τὰς κακώσεις καὶ ἀνέπτυσσε βαθμηδὸν τὴν παλαιὰν ἐκείνην κοινωνίαν, ἧτις προσεπάθει εἰσεῖτι, ὅπως ἐκτείνῃ κατ' αὐτῆς τοὺς ἀνισχύρους ἤδη βραχιόνάς της. Τέλος πάντων, τὸ 313

μ. Χ. ὁ Χριστιανισμὸς θριαμβεύων ἐκάθισε μετὰ τοῦ Κωνσταντίνου ἐπὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου καὶ ἡ ἀνθρωπότης ἤρξατο νέας ζωῆς. Τὸ κενὸν ἐκεῖνο τῆς ψυχῆς, ἡ φρικτὴ ἐκείνη ἠθικὴ ἀποσύνθεσις, ἣν ὁ πολυθεϊσμὸς θνήσκων ἀφήκεν ὀπισθὲν τοῦ ὑπεχώρει εἰς ζωηράν τινα καὶ σταθεράν πεποιθήσιν πρὸς τὸν βίον τῆς ἀγάπης καὶ τῆς εὐποιίας.

Ἄλλ' ὀπισθεν τοῦ κράτους, ἐφ' ὧν τῶν ὀρίων αὐτοῦ ὑπῆρχον βάρβαροι, οἵτινες ἐπεθύμουν ἐπίσης ἵνα παρακαθήσων εἰς τὴν εὐωχικὴν τράπεζαν τὴν διὰ τὴν Ῥώμην εὐτρεπισθεῖσαν. Ἐπῆρχοντο ἐξ Ἀνατολῶν καὶ ἐκ Δυσμῶν ὡσεὶ ὠθοῦντο ὑπὸ εἰμαρμένης τινος δονήσεως. Σχεδὸν ἠκούετο ἤδη ὁ κρότος τῶν βημάτων αὐτῶν, διότι εἶχον φθάσει εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Castra Sraliva, πεδίου τετειχισμένου, τὸ ὁποῖον οἱ Χριστιανοὶ εἶχον κατασκευάσει ἐπὶ τοῦ Ῥήνου καὶ τοῦ Δουνάβεως πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν ἑαυτῶν ὀρίων, καὶ ἐκεῖθεν ἠδύνατο ἵνα καταμετρήσῃ διὰ γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ τὸ ὕψος τῶν Ῥωμαϊκῶν ὀχυρωμάτων. Ἡ θρησκεία ὅμως ἔσχε τὴν τόλμην ἵνα περιφρονήσῃ τὴν τρικυμιώδη ταύτην κοινωνικὴν θάλασσαν, διότι προήχθη εἰς ἀπάντησιν τῶν βαρβάρων, ἐδάπτισεν αὐτούς, τοὺς ἐποίησε Χριστιανούς καὶ ἐπεσφράγισε μετ' αὐτῶν τὴν συμμαχίαν ἐκείνων, ἐξ ἧς ἐξῆλθον ὁ μεσαιὼν καὶ οἱ παρόντες χρόνοι. Ὁ βάρβαρος, ὡς τέκνον εὐπειθὲς ἐπίστευσεν εἰς ὅ,τι ἡ Ἐκκλησία ἐδίδαξεν αὐτόν. Δυστυχῶς ὅμως οἱ λειτουργοὶ αὐτῆς, καταχρασθέντες τῆς ἑαυτῶν θέσεως, μετέβαλον τὴν εὐεργετικὴν τοῦ Εὐαγγελίου ἀρχὴν εἰς ζυγὸν τυραννικὸν καὶ λίαν ἐπαχθῆ! Οἱ ἐν τῇ δύσει ἀρχηγοὶ τῆς Ἐκκλησίας, ἐπιβαλόντες τὸ πρῶτον τοῖς ὑπ' αὐτούς θελήσεις πάντῃ ἀλλοτρίας τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος, ἐπειράθησαν τοῦτο ἀκολούθως καὶ παρὰ τοῖς ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἐπειδὴ δὲ αἱ παράλογοι αὗται ἀξιώσεις των ἀπερρίφθησαν, ἀπεκάλεσαν τοὺς ὄντως χριστιανούς «Γραικοὺς λεπτολόγους καὶ φιλέριδας». Ὡς μόνον δὲ στήριγμα τῶν ἀντιχριστιανικῶν αὐτῶν ἀξιώσεων, οἱ κληρικοὶ τῆς Δύσεως προέταττον τὸ «Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν». Ἐνόσω ἡ Ἐκκλησία τῆς δύσεως ἐβάδιζεν ἐν τῇ Εὐαγγελικῇ ὁδῷ ἐκ συμφώνου μετὰ τῆς ἀρχετύπου Ἀνατολικῆς, αἱ μὲν ἐκάστοτε παρουσιαζόμεναι αἰρέσεις ἐξοντοῦντο πάραυτα, οἱ δὲ λαοὶ τῆς Εὐρώπης ἀπάσης, ἐναντίον τῆς διαφθορᾶς τοσούτων ἠθῶν καὶ ἐθίμων, ἐδόξαζον τὸν Θεὸν διὰ τῶν αὐτῶν προσευχῶν πάντοτε. Ἐνότης τῶν ἀξία θαυμασμοῦ, καθόσον ἴσως κατὰ πρῶτην ἡδὴ φορὰν ἐδόθη αὐτῇ τῷ κόσμῳ. Μετ' οὐ πολὺ ὅμως τὸ ἔργον τῆς Ῥώμης ἐξέλιπε τὰ μεταξὺ τῶν διαφόρων λαῶν, τῶν διαφόρων φυλῶν διαφράγματα ἀνυψώθησαν ὑψηλότερα ἤδη. Τὰ ἔθνη ἀπεκατέστησαν ἀγνωστα τὰ μὲν τοῖς δὲ, μολονότι ὁ τῶν θείων προσκυνητῆς ἠδύνατο εἰσεῖτι νὰ διέλθῃ τὸν χριστιανικὸν κόσμον ἅπαντα ἀνενόχλητος. Ἐν τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ ἀνεγνωρίζετο οὗτος ἅπανταχού ὡς ἀδελφός, παντοῦ ὑπεδέχετο, ἐσέβετο, διετρέφετο καὶ ἀπελάμβανεν ὧν τῶν περιποιήσεων ἀντὶ δὲ τούτων ἁπάντων ἐπλήρως τὰ δοθέντα αὐτῷ, εἴτε διὰ μιᾶς προσευχῆς, εἴτε διὰ μιᾶς εὐλογίας. Ἀτυχῶς ὅμως ἐπῆλθεν ἡ ἐποχὴ τῶν σταυροφοριῶν, ἧτις, καταχρασθεῖσα τῶν εὐγενῶν ἐκείνων αἰσθημάτων, ἐκηλίδωσεν, ὡς μὴ ὠφείλε, τὰς λαμπρὰς σελίδας τῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ ἱστορίας. Μόνη ἡ θρησκεία τοῦ Χριστοῦ εἶχε τὴν ὑπεράνθρωπον ἐκείνην δύναμιν, ἵνα ἐν τῇ φωνῇ ἐνός Πέτρου

Ἐρημήτου συναθροίσῃ ἐκ τῶν περάτων τῆς Εὐρώπης καὶ συνασπίσῃ εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ, Σκανδιναvoὺς, Γερμανοὺς, Ἀγγλοὺς, Γάλλους καὶ λοιποὺς, οἵτινες, καὶ τοὶ ὀμιλοῦντες πλείους τῶν εἰκοσι διαφόρων γλωσσῶν καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ συνεννοῶνται ἀμέσως, ἐδείχθησαν οὐχ' ἤττον πρόθυμοι, ἵνα ἀποθάνωσιν ὑπὲρ μιᾶς ἰδέας, ἐπὶ μιᾶς θρησκευτικῆς ἐκδρομῆς.

Ὁ Χριστιανισμὸς λοιπὸν εἶναι ἐκεῖνος ὅστις ἀνίδρυσεν τὸ Εὐρωπαϊκὸν «Ἐγὼ», ἤνεγκε τὴν Εὐρώπην εἰς τὴν ἑαυτῆς συναίσθησιν καὶ συνήνωσεν αὐτὴν εἰς μίαν μεγάλην οἰκογένειαν. Ἀδιάφορον δὲ εἶν ἐφιάλται τῆς ἀνθρωπότητος, πρὸς μόνην τὴν ἰδιοτέλειαν ἀτενίζοντες καὶ διατεινόμενοι ὅτι μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν πρέπει νὰ ὑπάρχωσι διακρίσεις ὅλως ἀπαίσιαι, ἔθραυσαν τὸν χριστιανικὸν σύνδεσμον, διήγειρον καθ' ἑαυτῶν δικαίαν ἀποστροφὴν καὶ μεμονωμένοι ἐπιμένουσιν ἰσχυριζόμενοι εἰσεῖτι, ὅτι ἐκ μόνης τῆς Δύσεως προσδοκᾶται ἡ τῆς ἀνθρωπότητος σωτηρία.

V.

Μεταβολὴ ἐπενεχθεῖσα παρὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ
ἐπὶ τῆς γυναικειᾶς ἀγωγῆς.

Τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἐπισήμου ἐκείνης δοκιμῆς, καθ' ἣν ὁ Θεὸς ἠθέλησεν ἵνα ἴδῃ εἴαν ὁ ἄνθρωπος ἠδύνατο νὰ ἀντιτάξῃ τῷ δαίμονι, ἡ γυνὴ ἦτο ἐκείνη, ἧτις διὰ τῆς διαφθορᾶς ἐπροξένησεν αὐτῷ τὴν ἀπώλειαν τῆς ἐν τῇ ὑπακοῇ ὑποσχεθείσης αὐτῷ αἰωνίου εὐδαιμονίας. Ἡ γυνὴ κατέπεσε συγχρόνως μετὰ τοῦ ἀνδρός, ἀλλὰ κατωτέρω ἐκείνου, διότι ἐκείνη ἦτο ἡ αἰτία τῆς ἐκπτώσεως. Ἐκτοτε ἡ γυνὴ ἐξημετέλισθη, ἐταπεινώθη καὶ κατέστη τὸ σύμβολον τῆς ἡδυπαθοῦς καὶ ἐκτεθηλυμένης φύσεως. Ὁ ἄνθρωπος μετεχειρίσθη αὐτὴν τοῦ λοιποῦ ὡς ὑπηρέτριαν ἢ μᾶλλον ὡς δούλην, μετεχειρίσθη αὐτὴν ὡς τι ἄθυρμα πρὸς διασκέδασιν τῶν ἡδυπαθῶν αὐτοῦ ἀσχολιῶν. Ἴδετε αὐτὴν καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἐν πολλοῖς τῆς Ἀνατολῆς μέρεσι καὶ ἀμέσως θέλετε κατανοήσῃ πόσον ὁ προορισμὸς αὐτῆς κατέστη ταπεινὸς καὶ ἀθλιος! Ὁ κύριος καὶ δεσπότης αὐτῆς μόλις τῇ ῥίπτει μέρος τι τῆς συζυγικῆς εὐτυχίας, ἧς αὐτὴ ὀφείλει ἵνα μετᾶσχη μετὰ πλείονων ἄλλων συζύγων. Ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὁ ἀνὴρ κρατεῖ δι' ἑαυτὸν τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν· τὴν ἐργασίαν καὶ τὰς ὠφελείας αὐτῆς, τὸν ἐξημμένον βίον, τὰ εὐγενῆ πάθη, τὰς ἡδονὰς, τὴν φήμην καὶ τὴν δόξαν· εἰς δὲ τὴν γυναῖκα δίδει τὴν κάθειρξιν, τὴν ἀπομόνωσιν καὶ τὴν ἀηδίαν τοῦ σαραίου· δίδει αὐτῇ τὸ κενὸν τῆς τε ψυχῆς καὶ τῆς καρδίας καὶ καταδικάζει αὐτὴν ἵνα ζῇ ἀγνωστος, πάντῃ ἀθεώρητος καὶ σχεδὸν ἀνευ οὐδενὸς ὀνόματος, οὐδεμιᾶς σημασίας· δὲν γίνεται μήτηρ, εἰμὴ ὅπως γεννήσῃ τέκνα, τὰ ὁποῖα δὲν θέλουσιν ἴσως γνωρίσει αὐτὴν καὶ ἄτινα καὶ αὐτὴ μετ' οὐ πολὺ θέλει λησμονήσῃ.

Ὅταν ἡ ἀνθρωπότης προχωρῇ ἐκ τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Περσίας πρὸς τὰς

μαλλον ἐλευθέρους χώρας τῆς Δύσεως, πρὸς τὰ μέρη ἐκεῖνα, ἐνθα ἡ φυσικὴ ἀθλιότης, ἥτις ἐνῶ οὐσιωδῶς ἐβάρυνεν ἐπὶ τὸν τράχηλον αὐτῆς παρὰ τὰς δ-
χθας τοῦ Γάγγου καὶ τοῦ Εὐφράτου, ἐξασθενεῖ ἤδη καὶ ἐπιτρέπει ὅπως ἐνώπι-
ον αὐτῆς ἐξασκῆται ἡ ἀνθρώπινος ἐλευθερία, ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἀρχίζῃ ἵνα ἀ-
πελευθεροῦται τῆς φύσεως καὶ ἐπικαλεῖται κατ' αὐτῆς τὰ ὁποῖα ἐκ τοῦ Θεοῦ
οὗτος κέκτηται δικαίωματα, τότε μόλις παραδέχεται, ὅπως ἡ γυνὴ λάβῃ μέ-
ρος τῆς ἑαυτῆς χειραφετήσεως ἢ τῆς ἰσοπολιτείας. Μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης,
ἡ γυνὴ ἀγοράζεται εἰσέτι ὡς τεμάχιόν τι γῆς καὶ ἡ γυναικωνίτης ἀντικαθι-
στᾶ τὸ σαράϊον. Ἐντούτοις καὶ αὕτη ἐπίσης ἀρχίζει ἵνα ἀνορθοῦται ἐκ τῆς ἥς
τέως ὑφίστατο καταπτώσεως.

Ἐν Ἑλλάδι, ἐνθα ὁ ἄνθρωπος, καθὼς ῥήτωρ καὶ πολεμιστῆς συγχρόνως,
δὲν ἀσχολεῖται εἰμὴ εἰς τὸ νὰ μεταβῇ ἐκ τῆς μιᾶς μάχης εἰς τὴν ἄλλην,
δὲν δύναται ἵνα πορευθῇ εἰς ἀναζήτησιν τῶν ἑαυτοῦ ἡδονῶν ἐν τῷ ἄβρῳ καὶ
ἡδυπαθεῖ τῆς Ἀσίας βίῳ. Ὁ ἔρωσ μιᾶς μόνης γυναικὸς ἀρκεῖ εἰς τὴν καρδίαν
του, ἣν ἤδη τοσαῦτα ἄλλα πάθη πληροῦσιν· ἠναγκασμένος δὲ ἵνα παρευρίσκη-
ται ἐν ἐκάστη τῆς ἡμέρας στιγμῇ εἰς τὴν δημοσίαν πλατεῖαν, ὀφείλει πάν-
τοτε ἵνα ἀφήσῃ ἐκείνην, ἣν ἔλαβεν ὡς γυναῖκα, ὅπως ἐπαγρυπνῇ ἐπὶ τῆς
κοιτίδος τῶν ἑαυτῶν τέκνων· ἡ γυνὴ ἐπίσης γινώσκει ἐν Ἑλλάδι τί ἐστὶ μή-
τηρ καὶ περιορίζεται ἀφ' ἑαυτῆς μετὰ τοῦ συζύγου τῆς ἐν τῇ οἰκιακῇ ἐστίᾳ.
Ἀλλὰ μόνον ἐπὶ τοσοῦτον ἡδυνήθη ἵνα ἐργασθῇ ἡ ἀρχαία εἰδωλολατρεία ὑπὲρ
τῆς γυναικός.

Ἡ Ἑλλάς, ἥτις ἦτο κόσμος τῶν τεχνῶν καὶ τῆς ὠραιότητος, εἶχεν ἀγα-
πήσει τὴν γυναῖκα ὡς τι πρᾶγμα ὠραῖον, τὸ ὁποῖον ἐφοβεῖτο ἵνα καταστρέψῃ.
Ἐν τῇ Ρώμῃ ὅμως, ἥτις ἦτο πόλις στρατιωτῶν ἀπλῶς, οἱ ὅποιοι δὲν ἐγνώ-
ριζον καὶ δὲν ἠθέλησαν νὰ γνωρίσωσιν, εἰμὴ τὸν πόλεμον, λαὸς χαλκοῦς, οὐ-
τως εἰπεῖν, οὗτινος ἡ καρδία οὐδέποτε ἐμαλάσσετο ἐνώπιον τῆς ὠραιότητος
μιᾶς γυναικός, ἡ σύζυγος δὲν ἔσχεν ἄλλην ἀξίαν, εἰμὴ τὸ νὰ προμηθεύῃ εἰς
τὸ κράτος ῥωμαλέους πολεμιστάς. Αὐτόθι ἡ γυνὴ εἶναι μόνη ἐν τῇ συζυγικῇ
οἰκίᾳ, ἀλλὰ κεῖται πολὺ κατωτέρω τοῦ πατρὸς τῆς οἰκογενείας, διότι κεῖται ἐν
τῇ χειρὶ αὐτοῦ, ἥτοι in manum viri. Ἐὰν δὲ θέλῃ δύναται καὶ νὰ ἐκχωρήσῃ
αὐτὴν, καθόσον αὕτη δὲν εἶναι ἡ ἀπλούστατον κτήμᾳ του· ἀλλ' ἐὰν πειρα-
θῇ ἵνα παρεκκλίνῃ πῶς ἢ νὰ ἐπιβουλευθῇ τὴν τιμὴν αὐτοῦ, οὗτος δύνα-
ται ἵνα ἀποβάλῃ αὐτὴν ἀναπολογῆτως καὶ ἀνευ δικαστηρίου ἢ μαρτυρίας
τινος. Σὺν τούτοις ὅλοις ὅμως, ἐὰν ἡδύνατο ἡ γυνὴ ἵνα τηρήσῃ τὴν θέ-
σιν ταύτην ἐν τῇ οἰκιακῇ ἐστίᾳ, ἴσως ἡμέραν τινα ἤθελεν εὑρεῖ τὸ μέσον
ἵνα γλυκάνῃ τὸν νόμον, ἀλλὰ δυστυχῶς παρηγκωνίζετο πάραυτα ὑπὸ ἄλ-
λης ξένης γυναικός. Ἡ Ρώμη, τέλος πάντων, δὲν ἡδυνήθη ἀτιμωρητὶ ἵ-
να υἰοθετήσῃ τὸν κόσμον· ἐκράτει αὐτὸν ἀλυσόμενον ὑφ' ἑαυτὴν, ἀλλ' οὐ-
τος τὴν ἐξεδιχῆθη δίδων αὐτῇ ὅλα τὰ ἐλαττώματά του. Προπάντων πολ-
λὰ τῶν μερῶν τῆς Ἀνατολῆς, τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἶχον
ἀθλίως παρακμάσει ἠθικῶς, εἰσέβαλον ὡς διὰ ὑλιστήρος καὶ σταγόνα πρὸς
σταγόνα ἐν ταῖς φλεβί τοῦ ῥωμαϊκοῦ κολοσσοῦ τὴν διαφθορὰν καὶ τὴν ἀ-
κολασίαν αὐτῶν. Τότε πλέον τὸ πᾶν ἀπωλέσθη· τὰ ἀρχαῖα ἔθη, τὰ ἀρχαῖα

δικαιώματα ἐξηλείφθησαν. Ἄλλοτε, τελεταὶ συμβολικαί, ὁ μετὰ τῆς μνη-
στῆς κοπτόμενος πλακοῦς (conferreatio) ὁ παρ' ἐκείνου πληρονόμενος χαλ-
κός, (coemptio) συνέδεον τὴν γυναῖκα μετὰ τοῦ ἀνδρὸς καὶ καθίστων αὐ-
τὴν πρᾶγμα του, res, ἰδιοκτησίαν του. Τοῦ λοιποῦ ὅμως, ἡ ἀπόλαυσις,
usus, ἡ κατοχὴ ἐνός ἔτους ἢ τριῶν νυκτῶν, anni continui, trinoctium usur-
ratio, ἀρκοῦσι. Γάμος γελοῖος, γάμος ἐμπαικτικός! Καὶ ἐντούτοις ἡ γυνὴ
εὐχαριστεῖται εἰς αὐτὸν· νομίζει ὅτι οὕτω θέλει φθάσει εἰς τὴν ἀνεξαρτη-
σίαν, καὶ δὲν βλέπει ὅτι ἀπόλλυσιν ἐκ τῆς ἀξίας τῆς ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἀ-
πολαμβάνει ἐκ τῆς ἐλευθερίας, ὅτι ὁ γάμος τώρα πλέον ὅτε ἀπώλεσε τὸν
νόμιμον αὐτοῦ χαρακτῆρα, δὲν θέλει δυνηθῇ τοῦ λοιποῦ ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς
χαλινός εἰς ἀνθρώπους, οἵτινες ἀνέπνευσαν τὸν ἀβροδίαιτον τῆς Ἀσίας ἀέ-
ρα. Ὁ Γέρων Κάτων, ὁ αὐστηρὸς οὗτος ἐπιτηρητῆς τῶν ἡθῶν, δὲν ἐμόλυ-
νεν ἤδη τὰ βλέμματα τῶν υἱῶν του διὰ τῶν ἀθεμίτων σχέσεών του μετὰ
δούλης τινός; Τί θέλουσιν ἀπογενῆ οἱ ἄλλοι ὅταν αὐτὸς οὗτος δίδῃ τὸ
παράδειγμα τοῦ σκανδάλου, ἐνῶ ὁ λαὸς σύμπας ἐθεώρησε καθήκον του
ἵνα ἀνεγείρῃ αὐτῷ ἀνδριάντα φέροντα ἐπιγραφὴν εὐγνωμοσύνης ὡς ἠθικο-
ποιήσαντος αὐτοῦ τὴν κοινωνίαν;

Εἶναι ἀληθές, ὅτι καθ' ὅλον τὸν βίον αὐτοῦ, ὅστις ἀποτελεῖ σχεδὸν ὁ-
λόκληρον αἰῶνα, κατεπολέμησε τὸ κακὸν μετὰ θάρρους· ἀλλὰ περὶ τὸ ὀ-
γδοηκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του, ἀπαυδήσας ἤδη ἐκ τοῦ πολέμου, ἀφῆ-
κεν ἵνα διέλθῃ ὑπὲρ αὐτὸν ὁ χεῖμαρρος ἐκεῖνος, ὅστις κατέκλυσε τὴν Ρώ-
μην ἐντελῶς, καὶ ὁ λαὸς ἐκεῖνος, οὗτινος ἡ Γερουσία εἶχε δειχθῆ συνέλευ-
σις βασιλέων, ἐφώρμησεν εἰς τὴν ἀκολασίαν ὡς κτηνός τι ἀκάθαρτον.

Ἐκτοτε σπανίως ἠπαντάτο γυνὴ δυναμένη ἵνα ὑψώσῃ μέτωπον ἀθῶον ἐν
τῇ Ρώμῃ. Ἡ ἀρχαία νόμιμος σύζυγος (Matrona) κατήντησεν ἡ Μεσσαλί-
νη τοῦ ποιητοῦ καὶ ἡ μεγάλη μαχλὰς τῆς ἀποκαλύψεως, ἥτις περιβε-
βλημένη χρυσοῦν πορφύραν, κρατεῖ ἀνὰ χεῖρας χρυσοῦν δοχεῖον πλήρες
βδελυγμοῦ καὶ ῥυπαρότητος, ἐνθα οἱ ἄνθρωποι ἔρχονται ὅπως μεθυσθῶσιν
ἐκ τοῦ οἴνου τῆς ἀκολασίας.

Ὅργανον τῆς ἀγαλινώτου ταύτης διαφθορᾶς, ἡ γυνὴ ἐτιμωρήθη ὑπ' αὐ-
τῶν τούτων, ὧν ἐξυπηρέτει τὰς αἰσχρὰς ἡδονάς· ἐφοβοῦντο οὗτοι μήπως
μιανθῶσιν ἀνυψοῦντες μέχρις αὐτῶν τὸ ἐξηυτελισμένον τοῦτο ὄν, καὶ, ὅ-
πως ἀναφανῶσιν εἰσέτι ἐνώσεις τινες νόμιμοι, ἐδέησαν ἵνα ὁ Αὐγούστος καὶ οἱ
διάδοχοι αὐτοῦ δώσωσιν ἀμοιβὰς εἰς τὸν γάμον.

Ἐντούτοις ὅμως, ἰδοὺ θαῦμα μέγα γίνεται ἐν οὐρανῷ. Ὁ ἐπιστήθιος
μαθητῆς τοῦ Χριστοῦ λέγει: « Καὶ σημεῖον μέγα ὤφθη ἐν τῷ οὐρανῷ, γυ-
νὴ περιβεβλημένη τὸν ἥλιον, καὶ ἡ σελήνη ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτῆς καὶ
ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς στέφανος ἀστέρων δώδεκα. . . . Καὶ ἰδοὺ δράκων
μέγας πυρρὸς, ἔχων κεφαλὰς ἐπτὰ καὶ κέρατα δέκα καὶ ἐπὶ τὰς κεφα-
λὰς αὐτοῦ διαδήματα ἐπτὰ. . . . Καὶ ὁ δράκων ἔστηκεν ἐνώπιον τῆς γυ-
ναικός τῆς μελλούσης τεκεῖν, ἵνα, ὅταν τέκῃ, τὸ τέκνον αὐτῆς καταφά-
γῃ. . . . Καὶ ἐβλήθη ὁ δράκων ὁ μέγας, ὁ ὄφις ὁ ἀρχαῖος. . . . καὶ τὰ

λοιπά ». Τὸ τεχθὲν ἦν ὁ Χριστὸς, ὅστις ἐνσαρκώθη, ὅπως διδάξῃ τὸν ἄνθρωπον τὸν κατὰ τῆς κακίας πόλεμον. Ὁ Χριστὸς, Θεὸς παντοδύναμος καὶ προαιώνιος, κατήλθεν εἰσελθὼν ἐν τῇ κοιλίᾳ μιᾶς παρθένου. Τὸ θνητὸν τοῦτο σῶμα ἠδύνατο βεβαίως νὰ προσλάβῃ καὶ διαφοροτρόπως διὰ τῆς παντοδυνάμου θελήσεώς του, ἀλλ' εὐδόκησεν οὕτως, ἵνα ἐξαλειφθῇ τὸ τῆς Εὔρας ἀμάρτημα καὶ ἀνυψωθῇ ἢ ἐπὶ τοσοῦτον καταπεσοῦσα γυνή. Ὡστε διὰ τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ Χριστοῦ, ἡ γυνή ἰκανοποιήθη ἀναλαβοῦσα τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς θέσιν.

Γ. Καρύδης.